پنجابي دانشور ۽ مظلوم قومون

(ليننيءَ ماركسوادي تجزيو)

ابوجيران

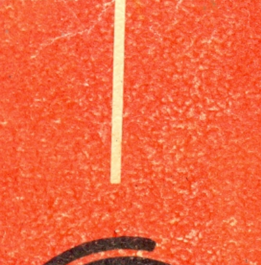

مدرلينڊ پبلشرز

ركس
ي چوڻ
ابق ظالم
ابر ۽ حاڪم
رجو پورهيت
توجيستائين
نيا جي مظلوم ۽
جبور ۽ محكوم
وام ۽ بين قومن
ي آزادي ءَ لاءِ نٿو
ڙهي تيستائين پاڻ به
نهنجي حڪمران طبقي
کان آزاد ٿي نٿو سگهي.

مارڪس... قومي مسئلي جو تنقيدي
جائزو ۽ قومن جي خوداختياري ءَ جو حق. صفحه ۹۲

Kamran Noorani,
Given: Sind Kitab Ghar,
Sakrand

پنجابي دانشور ۽ مظلوم قومون

ڀاڱو پهريون

ابو جيراني

مدرلينڊ پبلشرز

مدرلينڊ پبلشرز گلشن اقبال ڪراچي.

پهريون ڇپرو جنوري ١٩٨٨ع

ڪاپي رائيٽ مدرلينڊ پبلشرز
سڀ حق واسطا محفوظ
ٽائيٽل ڊزائننگ اسلم وفا

ميان اسلم عباس [زم زم آرٽ پريس]

نزد نيشنل اسٽيڊيم گلشن اقبال ڪراچي.

Rs, 18/-

Punjabi Danishwar
&
Mazloom Qomoon

(Political Literature)
By
ABU JIBRAN

MOTHER LAND PUBLISHERS

Gulshan - e - Iqbal KARACHI.

وچور

ڏکين لفظن جي سمجهاڻي

اداري پاران ١- ٢

مهاڳ ٣-١٦

باب پهريون ١٧-٣٦

باب ٻيو ٣٧-٥٠

باب ٽيون ٥١-٦٤

باب چوٿون ٦٥-٧٨

باب پنجون ٧٩-٨٩

ضميمو ٩٠-٩٣

امن جو سوال [پس لفظ ليئن جي لفظن ۾] ٩٤-٩٧

پلئامو ٩٨-١٠٠

سنڌ دوست انقلابي شعور جي نالي

سگهه ڏي اهڙي سچ، جڙيل منهنجي جيءَ ڪي،
ڳچي ٿٿي ڳچ، ته به چوان جو چوڻو هجي.

ايـــاز

سمجهاڻيون ۽ معنيٰ

ڪتاب ۾ ڪتب آيل ڏکين لفظن ۽ محاورن جي سمجهاڻي

★ الحاق پرستي = قومن کي زوريءَ ڳنڍي رکڻ واري سوچ

★ اضافي = واڌو

★ اعتدال پسند = وچٿرا خيال رکڻ وارو

★ آمريت = ڊڪٽيٽرشپ- آپي شاهي- پنهنجي هلائڻ

★ اختيار = آزادي، پنهنجي وس ۾ هجڻ

★ امتيازي حق = واڌو ۽ اجايا حق

★ بورزوا = سرمائيدار طبقو

★ بورزوا بين الاقواميت = سرمائيدار طبقي جي بين الاقواميت

★ بورزوا فلاسافر = سرمائيدار جو نمائندو فلسفي مفڪر، دانشور ۽ ڏاهو

★ ٻي انٽرنيشنل = ٻي عالمي پورهيت پارٽي، جنهن لينن جي قومن جي آزاديءَ جي پروگرام جي مخالفت ڪئي

★ پرولتاري = صنعتي مزدور ڪارخاني وارو مزدور

★ پورهيت سماجي فڪر = مارڪسي ليننی نظريو

★ پورهيت بين الاقواميت = آزاد ۽ خودمختيار پورهيت طبقي جي رضاڪارانه برابريءَ واري بين الاقواميت.

★ پليخانوف = روسي مارڪسي دانشور ۽ مفڪر سوشل شاونسٽ، مرڪزيت پسند ڏاهو.

★ تاريخ جون اڻڪاري قومون	= رجعت پرست طبقو ۽ ترقيءَ جا مخالف ماڻهو
★ تاريخي قومون	= تاريخ جوڙيندڙ (پورهيت عوام)
★ تاريخي عمل	= تاريخي وهڪرو- تاريخي تسلسل- تاريخي واٽ
★ تاريخي ضرورت يا تاريخي لزوم	= حالتن جي تقاضا ۽ گهرج
★ تاريخي تسلسل يا وجود	= تاريخ جي ڏکهي عرصي دوران جڙندڙ قومي وجود جون صورتون
★ ٽراٽسڪائي	= عالمي مزدور طبقي جو اڳواڻ پرمرڪزيت پسند ۽ لينن جي قومي آزاديءَ واري فڪر جو انڪاري
★ روماني پسند	= خيالي انقلاب پسند لاڙو
★ زار شاهي	= انقلاب کان اڳ جي روسي حڪومت
★ روزالڪسمبرگ	= مرڪزيت پسند مزدور طبقي جو اڳواڻ
★ سامراجي بين-الاقواميت	= سامراجي نگراني ۾ جڙندڙ بين الاقواميت (قومي آزاديءَ جي انڪاري بين الاقواميت)
★ سوشل شاؤنسٽ	= سماجي جارحيت پسند- جيڪو رڳو طبقاتي جدوجهد تي ڪنڊ ٻڌي بيهي ۽ باقي سماجي تضادن جو انڪاري هجي-
★ شاؤنسٽ شعور	= جارحيت پسند سوچ
★ حدون فاصلا	= مفاصلا ۽ حدون
★ جبر	= ڏاڍ ۽ ضرورت (ٻنهي جي معني ۾ اچي ٿو)

- ★ فاشسٽ = جارحيت ڪندڙ- اگرائي ڪندڙ
- ★ فلسطائيٽ = آمريت- آپي شاهي
- ★ قومي بورزوا = قومي آزادي چاهيندڙ سرمائيدار طبقو
- ★ قومي جبر = حاڪم قوم طرفان محڪوم قوم تي ٿيندڙ ظلم ۽ ڏاڍ
- ★ قومي استحصال = حاڪم قوم طرفان محڪوم قوم
- ★ قوتون = طاقتون، سگهه ۽ گروهه به
- ★ قومي انڪاريت = قومن جي وجود جو انڪار ڪندڙ فلسفو
- ★ قومي اقتدا اعليٰ = قومي راڄ- پنهنجو راڄ ۽ حڪومت
- ★ موقعي پرست = موقعي جي مناسبت سان ڦرندڙ گهرندڙ ماڻهو
- ★ مهاروسي قومپرستي = روسي قوم جي وڏائي پسند ۽ ٻين قومن کي غلام ڪرڻ واري پاليسي
- ★ مرڪزيت پسند = قومن جي الڳ ٿيڻ واري جمهوري حق جو مخالف
- ★ مادي حالتون = سماجي ۽ سياسي ٻيهڪ يا حالتون
- ★ محدود = سوڙهو
- ★ وسيع = ويڪرو - ڪشادو
- ★ مجبوري = ضروري - لاچاري
- ★ نتيجو = لاب - حاصلات
- ★ يوٽوپائي = تصوراتي - خيالي

مدرلينڊ پبلشرز جو ايندڙ
ڪتاب

پنجابي دانشور ۽ مظلوم قومون
جو پاڱو پيو

پاڪستان پرست دانشور
۽
قومي سوال

ليکڪ :- ابوجيراڻ

اداري پاران

سنڌ جي مارڪسي، ليننسٽ دانشور ابو جبران سنڌي قوم اڳيان اڳ ۾ به سنڌ جي مسئلن تي پنهنجا قيمتي ڪتاب پيش ڪيا آهن انهن جو مقصد صرف اهو آهي ته تاريخي ضرورتن مطابق صحيح قدم کڻي پنهنجي قوم جي ترقي پسند آزادي پسند قوتن جا هٿ مضبوط ڪري تاريخ جي انڪاري قوتن (جيڪي ليننسٽ ۽ مارڪسٽ ناهن) ڪي سنڌي ۽ ٻين مظلوم قومن اڳيان ظاهر ڪريون جيئن ته هن وقت سنڌ جو اهم مسئلو قومي تضاد آهي، قومي جدوجهد تي بحران جو عالم طاري آهي. ۽ ان امر جو خطرو درپيش آهي ته بورزوا ليڊر شپ ۽ ان جا پاڙيتو عنصر وفاق پرستي تحت، اوجي جنتا سان ڪوبه آئيني معاهدو نه ڪري وبهن، هو ڏانهن وري پنجاب جا دلال سياستدان (انهن ۾ ڪافي اهڙا نام نهاد سوشلسٽ به شامل آهن جيڪي اڄ قومن جي قاتل ۳۷ جي آئين جا مخالف رهيا آهن) ۱۹۷۳ جي آئين کي بحال ڪرائڻ جي آڙ ۾ سنڌ کي مستقل غلام بنائڻ لاءِ نهن چوٽيءَ جا زور لڳائي رهيا آهن ته وري ٻئي طرف مولوي طبقو سنڌ، سنڌي قوم ۽ سنڌي ثقافت تي آمريڪي سامراج جي اشاري تي خطرناڪ طريقي سان واردات ڪرڻ جو مرتڪب ٿي رهيو آهي. سنڌ ۾ مستقل آباد غير سنڌي هن ڌرتي جي خلاف پنهنجن ناپاڪ ارادن جي تڪميل لاءِ نوان نوان روپ وٺي سامهون اچي رهيا آهن هتي ڪراچي ۽ حيدرآباد ۾ سنڌ جي مال غنيمت تي ڳجهن جو جهڳڙو چالو آهي ۽ ٻئي جا مطالبه سنڌ ۽ سنڌين جي خلاف آهن. ٻئي پاسي وري پاڪستان جي جبري وفاق ۾ واڙيل سنڌي ۽ ٻين مظلوم قومن مٿان پنجابي قوم جو جبر پنهنجي انتها تي پهچي چڪو آهي ۽ پنجاب جي سوشل شاوُنسٽ دانشور پنهنجي قوم جي هر موقعي ۽ مسئلي تي ڪيل اڳرائي وارين ڪاروائين جي حمايت ڪندا رهيا آهن يا ان استحصال تي خاموش رهيا آهن ۽ ڪڏهن ته ان جي وڪالت ۾ پاڻ ۽ سندن پاليل سنڌي ڏاڍا مارڪسزم ليننزم جي غلط

تشريحن ذريعي مظلوم قومن کي پنهنجي مفادن لاءِ استعمال ڪندا رهيا آهن. انهن غلط نظرياتي تشريحن ۽ تاويلن جي خلاف ابو جبران هن ڪتاب "پنجابي دانشور ۽ مظلوم قومون" ۾ سنڌ جي انقلابي ترقي پسند قومپرست قوتن کي مارڪسي ليننيي تجزئي سان جابر حاڪم ۽ ظالم پنجابي قوم ۽ سندس سوشل شاؤنسٽ دانشور جي جي ڪردار کي واضح ڪري ڏيکاريو آهي ته هنن جي ڪردار مارڪسي ليننيي آهي ئي ڪونه ۽ انهن جا سنڌي پوئلڳ ليننزم ۽ مارڪسزم جو غلط تشريحون ڪري سنڌي قوم کي سنڌن تاريخي ضرورت يعني قومي انقلاب کان پري ڪري رهيا آهن. اسان ان سلسلي ۾ سنڌ جي مارڪسٽ ليننسٽ دانشور ابو جبران جي ڪيل محنت اوهان دوستن تائين پهچائي رهيا آهيون ان اميد تي ته اوهان هن ڪتاب جي پڙهڻ کانپوءِ يقينن پنجاب ۽ پنجاب جي سوشل شاؤنسٽ دانشور جي ڪردار کان واقف ٿي ويندا ۽ انهن جي دلالي ڪندڙ سنڌي ڏاهن جي مڪروده عزائمن کان واقف ٿي ويندا، ته آخر انهن جو مقصد ڇا آهي. ان صورتحال ۾ سنڌ جي ترقي پسند قوتن کي سوچي سمجهي جديد سائنسي اصولن تحت پنهنجي قوم جي رهنمائي ڪرڻي آهي.

اسان کي هن قيمتي دستاويز کي جيئن ڇپرائڻ گهربو هو، ڪن مجبورين ڪري اهڙيءَ ريت ڇپرائي نه سگهيا آهيون جنهن لاءِ معذرت خواهه آهيون اڳتي اسان جي اها ڪوشش هوندي ته اهڙو بهترين مواد سهڻي نموني ڇپرائي اوهان تائين پهچايون.

سنڌ سلامت ساٿ سلامت

مدر لينڊ پبلشرز

پنجابي دانشور ۽ مظلوم قومون

مهاڳ

پاڪستاني رياست جي اقتداراعليٰ ۾ بار بار فوجي مداخلت
ٻي ڪري، فوج نه رڳو سياسي طرح سان پر اقتصادي طرح سان به
سرمائي تي قابض ٿي وئي آهي. اهو انهيءَ ڪري، جو اقتصاديات
حاڪميت هڪ ٻئي جو لازم ۽ ملزوم حصو آهن. جيڪو اقتدار
قابض هوندو آهي، اهو معيشت تي به قابض ٿيندو ۽ جيڪو
معيشت تي قابض ٿئي ٿو، اهو اقتدار تي به قابض ٿئي ٿو. انڪري
ج جيئن ته ڪافي عرصو پاڪستاني اقتدار تي قابض رهيا آهي
هنڪري اها پنهنجي ۽ پنهنجن مٽن مائٽن ۽ خويشن جي ذريعي
معيشت تي به قابض ٿيندي رهي آهي ۽ جيئن ته سموري فوج، پنجابي
آهي. ائين پاڪستاني معيشت تي به پنجابي سرمائيدار جي
رفت وڌيڪ سوگهي ٿي وئي آهي. بلڪ پنجابي سول نوڙي فوجي
شاهي اقتدار سان گڏ پاڪستاني معيشت تي به قابض ٿي وئي
ي. جنهن ڪري سول ۽ فوجي نوڪرشاهي ٻاهرين لاڏائو عالمي
سامراج جي دلال سرمائيدار کي به سرمائي ۾ في الحال شريڪ ڪيو
پر ٿي ته جيئن عالمي سامراج سان لاڳاپن ۾ ڪا اٿوڙندڙ وٿي نه
ي سگهي. جنهن ڪري پاڪستان جي وجود ۾ اچڻ ڪانپوءِ شروعاتي
ر ۾ ته لاڏائو سرمائيدار ڏي عالمي سامراج جو مک ڇاڙتو هجڻ جي
رت ۾ ملڪي معيشت تي به قابض رهيو آهي ۽ اڄ سان به ٿورو
ي گهڻو آهي پر هاڻي ۽ خاص ڪري گذريل ڏهن سالن کان
بي سرمائيدار توڙي سول ۽ فوجي نوڪرشاهي پاڪستاني معيشت
قابض ٿي وئي آهي. تنهنڪري اقتدار تي به مڪمل طور پنجابي
ٿي ويا آهن. ته معيشت تي به پنجابي قابض ٿي ويا آهن. اها
لهه جيڪو به نامنهاد سوشلسٽ ٿئو مڃي اهڙ اصل ۾ پنجابي
مي سامراج جي دلال سرمائيدار جو به دلال آهي.

جيئن لينن چيو آهي تہ:

”جيڪو سوشلسٽ قومن جي الڳ ٿيڻ جي جمهور حق جي وات سان حمايت ڪري ٿو پر ان لاءِ جدو ڄُهد نٿو ڪري اهو دراصل سامراجي آهي ۽ زارشاهيءَ جو دلال آهي.“

اسانکي اها ڳالهہ سمجهي ڇڏڻي آهي تہ پاڪستان جـو فوجي ٽولو ۽ سامراج جو دلال پنجابي حڪمران طبقو ساڳئي ڳالهہ آهي ۽ هڪٻئي کان جدا يا الڳ ڪا شيءِ ڪونہ آهن. ڇاڪاڻ تہ فوجي ڪاموراشاهي ساڳئي وقت سامراج جو دلال حڪمران طبقو بہ آهي تہ سامراج جي آزمايل اعتماد جوڳي دلال جي حيثيت ۾ فوجي ڪامورا شاهي بہ آهي. انڪري هتي پاڪستان جي رياست ۾ جيستائين سامراج جو ڪو دلال سرمائيدار آهي بہ تہ اهو فوجي ڪامورا شاهي کان يا انجي راضپي کانسواءِ عالمي سامراج جو حقيقي ۽ ڪهڙو دلال ٿي نٿو سگهي. ڇاڪاڻ جو عالمي سامراج پنهنجي دلال سرمائيدار سان گڏ پنجابي فوجي ٽولي تي بہ مڪمل ڀروسو ۽ اعتماد آهي. اهو انڪري جو عالمي سامراج پنهنجي برما ناٽي (مالياتي سرمايو) ۾ نہ رڳو دلال سرمائيدار کي شريڪ ڪري ٿو آهي پر ان سان گڏ ان برماري ناٽي ۾ پنجابي سول ۽ فوجي ڪامورا شاهيءَ کي بہ شريڪ ڪيو آهي تہ جيئن انهن مڙني استحصالي دلال قوتن جا مفاد، سامراجي مفادن سان سلهاڙجي هڪٻئي جي مفادن کي وڌيڪ سگهہ ۽ تحفظ ڏئي سگهن. اهوئي سبب آهي جو ڪجهہ وقت اڳ، آمريڪي دفتر خارجہ جي بيان مطابق

”ڏکڻ ايشيا ۾ اسان جو سڀ کان وڌيڪ آزمايل اعتماد لائق اتحادي پاڪستاني فوج آهي.“ (معراج محمد خان اخبار جهان کي ڏنل انٽرويو ـ شمارو ....)

★ جيجيئن تہ پاڪستان سامراجي مفادن جو سگهارو اڏو آهي ۽ پاڪستاني اقتداراعليٰ تي حاڪم قوم پنهنجي رجعت پسند استحصالي مفادن جي لحاظ کان عالمي سامراج جي دلال آهي. جنهن

ي اصل نمائندگي هتان جو دلال سرمائيدار (جنهن ۾ غالب حيثيت
نجابي سرمائيدار جي آهي) ۽ فوجي ڪاموراشاهي ڪري رهي آهي.
ن ڪري سامراج پرست پنجابي قوم جي ذريعي سامراجي مفادن کي
حفظ ملي رهيو آهي.
جيئن ته رياست جو طبقاتي توڙي سامراج نواز ڪردار رکڻ تڏهن
دلجي سگهي ٿو. جڏهن اهڙيءَ رياست جي خلاف عوامي قوت اٿي
ي ٿيندي آهي. پر اسان ڏٺو آهي ۽ ڏسون پيا ته پنجابي قوم جو
ڪثريتي عوام مجموعي طور سامراج نواز شعور جي پوئواري ڪندڙ
ي پيو آهي. ڇاڪاڻ جو پنجابي قوم جي بالادست حيثيت
مجڻ ڪري پنجابي ماڻهن ۾ مجموعي طور تي رجعت پرستيءَ
سامراج نوازيءَ جي ذهني شڪل اختيار ڪري ورتي آهي. اهوئي سبب
آهي جو پاڪستاني رياست ۾ قائل مظلوم ۽ محڪوم قومن جي
عوام جي اجتماعي شعور ترقي پسندي ۽ سامراج دشمنيءَ جي شڪل
اختيار ڪري ورتي آهي. ۽ ان سان گڏ لازمي طور تي قومي ۽ طبقاتي
استحصال جي خلاف جدوجهد جي شڪل به اختيار ڪري ورتي
آهي هن لحاظ کان محڪوم قومن جي ترقي پسند ۽ سامراج دشمن
شعور کي حاڪم قوم جي رجعت پرست ۽ سامراج نواز شعور سان
سلهاڙڻ جو مطلب محڪوم قومن جي انقلابي شعور ۽ جدوجهد
کان انڪار ڪرڻو آهي. يا اهو سمجهڻ ته مجموعي پنجابي قوم جو
شعور جيسين سامراج - دشمن نٿو ٿئي، تيسين محڪوم قومن جي
انقلابي شعور سان سلهاڙجي انقلابي جدوجهد نه ڪرڻ گهرجي. هڪ
قسم جو جدلياتي نه پر ما بعد الطبعياتي نقطہ نظر آهي. جيڪو تاريخي
حالتن کي مادي نه پر تصوراتي انداز ۾ ڏسندو آهي. ڇاڪاڻ جو
انهيءَ نقطہ نظر مطابق اهو ڏيندو ته **"جي پنجابي قوم انقلاب
نٿي چاهي ته پوءِ انقلاب ٿي نه گهرجي"**. بنيادي طور
اها سوچ منفي سوچ آهي بلڪ انقلاب دشمن سوچ آهي. جيڪا
انقلابي قوتن کي داخليت پسنديءَ جو شڪار ڪري وجهندي آهي.
جڏهن ته انقلاب جاگرافيائي حدن جو پابند نه هوندو آهي. بلڪ

انقلاب جتي اچي، اتي ان کي اچڻ گهرجي، انقلاب جي آڏو اچڻ گهرجي، انقلاب جي آڏو اچڻ، تاريخي وهڪري کي آڏو اچڻ آهي. ۽ تاريخي وهڪري جي آڏو اچڻ مارڪسزم ليننزم دشمني آهي.

★ **پنجابي سوشل شاونسٽ دانشور** اڄ ڪلهه سامراج نواز پنجابي پرماري مفادن جي دلاليءَ ۾ ايترو ته اڳتي وڌي ويو آهي، جو ڪين اها ۾ خبر ڪانه ٿي پئي ته ڪو پنجابي قوم جو موجوده اجتماعي ڪردار عالمي بورهيت تحريڪ جي مخالفت ۾ ۽ عالمي سامراجي مفادن جي حمايت ۾ وڃي رهيو آهي. ايتري قدر جو ڪين پنجابي قوم ۾ ايرلنڊ مرڪو جمهوريت دشمن لاڙو ۽ جمهوريت پسند نظر اچي رهيو آهي، پنجابي سوشل شاونسٽ دانشور ٽيهه لک بنگالي عوام جي قتل عام، ٽيهه هزار بلوچ عوام ڪي رت ۾ وهنجارڻ ۽ سوين سنڌي ماڻهن کي موت جي منهن ۾ ڌڪڻ کان پوءِ به پنجابي قوم جي رت سان ڀريل وات کي ڌسڻ کان ڪورا ۽ انڌا ٿي چڪا آهن. لينن اهڙن رياڪارن ۽ ڪار سوشلسٽن لاءِ چيو آهي ته: "اهي محڪوم قومن جي قوم پرستيءَ جي مخالفت ۾ ايتري قدر ته اڳتي وڌي ويندا آهن، جو ڪين اها خبر به نه پوندي آهي ته اهي اهڙيءَ طرح ۽ ان نموني سان ظالم حاڪم ۽ سامراجي قومن جي جارحانه قوم پرستي جي حمايت ڪري رهيا آهن".

پر هتي ته قصوئي ابتو آهي، پنجابي سوشل شاونسٽ دانشورن طرفان نه رڳو مظلوم ۽ محڪوم قومن جي علحدگيءَ جي جمهوري حق جي مخالفت ڪئي ٿي وڃي پر پنجابي قوم جي رت ۾ وهنتل ڪردار کي رڳو سڪٿو جنرل ايوب خان، جنرل يحيٰ خان ۽ جنرل ضياءَ جو ڏوهه چاڙهائي سموري پنجابي بربريت ۽ وحشانيت کي لڪائڻ ۽ ان تي تاريخي پردي وجهڻ جي اجائي ۽ ناڪام ڪوشش ڪئي وڃي ٿي. مظلوم ۽ محڪوم قومن جي جمهوري قوم پرستيءَ جي مخالفت ۾ هي اسان وارا سوشل شاونسٽ دوست ايتريقدر اڳتي وڌي ويا آهن، جو پنجابي قوم جي سامراج نواز ته ڏهيو پر رت

۽ وحشتناڪ ڪردار جا به منڪر ٿي ويا آهن.

پنجابي سوشل شاونسٽ دانشور جو شاونسٽ موقف هڏانهن ڏو ته اهي انهيءَ پنجابي بربريت کي اڳتي هلي ڪٿي جائز بلڪ پنجابي قوم جي تاريخ جو ترقي پسند رول نه چاڻائين. سندن جيڪڏهن اهڙا پرڪار رهيا ته پوءِ اهو ڏينهن به پري ڪونهي. جڏهن پنجابي دانشور پنجابي سامراجيت جو ايتري قدر ته شڪار ٿي ويندا جو پنجابي قوم جي هر جارحيت پسند ۽ سامراجيت پسند ڪارروائيءَ جي نه رڳو حمايت ڪندا پر انهيءَ جو هر صورت ۾ بچاءُ ڪرڻ پنهنجو پهريون فرض سمجهندا. جيئن ٻي انٽرنيشنل ۾ سامراجي ملڪن ۾ قومن سان واسطو رکندڙ مرڪزيت پسند سوشل شاونسٽ سوشلسٽن، سوشلسٽ دشمن ڪردار ادا ڪيو هو. جنهن لاءِ سندن چوڻ هو ته حاڪم ۽ سامراجي قومن کان مظلوم ۽ محڪوم قوم جي آزادي تاريخي طور رجعت پرست عمل آهي. جڏهن ته لينن حاڪم ۽ سامراجي قومن کان مظلوم محڪوم قومن جي آزادي تاريخ جو ترقي پسند ۽ ان جي مخالفت تاريخ جو رجعت پرست عمل قرار ڏنو هو. نه رڳو اهو پر ڪائوتسڪي ۽ ان جا حواري ٻين سڀني قومن جي آزادي جا ته حامي هئا، پر رڳو انهن قومن جي آزاديءَ جا مخالف هئا جيڪي سندن سامراجي قومن جون غلام هيون. بلڪ ائين جيئن پنجابي سوشل شاونسٽ دانشورن کي اسرائيل جي يهودين ۽ ڏکڻ آفريڪا جي گورن نسل پرستن جي ته سامراج نوازي ۽ سامراجيت ڏسڻ ۾ ايندي آهي پر پنجابي قوم جي وات کي لڳل ڪروڙين بنگالين ۽ ڪيترن هزار بلوچن جو خون نظر نه ايندو آهي.

سچ چيو ويو آهي ته: ”ماڻهوءَ جون اکيون ويون ته ڪو پوءِ ڪونهي پر جي دماغ ۽ عقل ڪم ٿي ويو ته سڀ ڪجهه ويو هليو ويندو آهي.“ سو هتي بارڻ کي به پنجابي شاونسٽ شعور ايترو ته انڌو ڪري وڌو آهي، جو سندن شعور سندن ڪو نه رهيو آهي، بلڪ جو ڪجهه ڳالهائين ٿا، اهو پنجابي برانڊ يا پنجابي مفادن جي دائري ۾ رهي ڳالهائين ٿا.

★ **پنجابي سوشل شاونسٽ دانشورن** کي پاڪستان ۾ پنجابي قوم جو سامراج جي دلاليءَ وارو ڪردار سمجهه ۾ نٿو اچي ۽ ايندو به ڪونه، ڇاڪاڻ ته کين جڏهن وٽ ورائي ٿي رڳو پنجابي مفادن جي ڪرٽي آهي يعني جڏهن آهي خود پرماري مفادن جا رکوال آهن، ته پوءِ اهي هيرا ڦيريون، رياڪاريون ۽ مڪاريون نه ڪندا ته پيو ڇا ڪندا. لينن چيو آهي ته: **"ڪائوٽسڪي جهڙا جي قومن جي خود اختياريءَ جو حامي آهي، پر پنهنجيءَ رياست اندر وارڙيل ۽ جڪڙيل قومن جي خود اختياري نٿو چاهي"**. سو هي دوست به ڏکڻ آفريڪا ۾ نسل پرستيءَ کي ته ڏسي سگهن ٿا. يا اسرائيل ۾ يهودي صيهونيت جي سامراجي ڪردار کي ته ڏسي سگهن ٿا پر پنجابي بربريت جي طرفان لکها ماڻهن کي خون ۾ وهنتل ڏسي نٿا سگهن - ۽ نه ڏسي پنجابي پرماريت جي مهارجعت پرست سامراجي ڪردار کي ڏسي ٿا سگهن. کين ته پنجابي قوم جو اهو رجعت پرست ڪردار به نظر ڪونه آيو هوندو. جڏهن اندرا گانڌيءَ جي قتل کان پوءِ پنجابي قوم جي سرمائيدار کان مزدورتائين، جاگيردار کان هاريءَ تائين فوجي کان ڪاموري تائين ۽ مسلمان کان سک تائين دهليءَ کان لاهور تائين اجتماعي طور مٺايون ورهايون هيون! نه اهو سڀ ڪجهه نظر نه آيو هوندو! ڇو ته اکيون جو بند ٿي ويل آهن ته ڏسجي ڪٿان. بلڪ اکيون ته آهن پر دماغ جو جامد ٿي ويو آهي ته سوچ جو سلسلو ڪٿان اڀري. ڇاڪاڻ جو پنجابي مفاد سامراجي مفادن سان سلهاڙجي ويا آهن. ۽ سامراجي مفادن سان سلهاڙيل مادي حالتون جامد آهن ان ڪري جامد مادي حالتن جو شعور به جامد هوندو آهي. تنهنڪري سموري پنجابي قوم جو اجتماعي شعور جامد ۽ رجعت پرست آهي جنهن کان اڄو پنجابي سوشل شاونسٽ دانشورن جو شعور به نه آهي.

★ **آمريڪي قوم**، سامراجي قوم آهي. جنهن جي نمائندگي ان قوم جو اجتماعي سامراجي قومي شعور ڪري رهيو آهي ۽

اهو اجتماعي سامراجي قومي شعور آمريڪي قوم جي اڪثريتي ماڻهن جو آهي، جيڪو ريڪن جهڙي رت پياڪ ڪي رکيو ان ڪري اڪثريت سان چونڊرائي آئي ٿو. جو هن پنهنجي اقتدار واري دور ۾ ڪيو نزم ڪي روءِ زمين تي سندس دعوي مطابق هڪ انچ به اڳتي وڌڻ نه ڏنو آهي. اهو اجتمائي شعور ڪنهن جي نمائندگي ٿو ڪري، اهو اجتماعي شعور دراصل اهو شعور آهي. جيڪو آمريڪي سامراج جو ڳنڍيل شعور آهي، جنهن جي نمائندگي پوري آمريڪي قوم پنهنجي اڪثريتي عوام جي ذريعي ڪري ٿي.

ڇاڪاڻ ته آمريڪي سامراج عالمي طور محڪوم قومن جو جيڪو استحصال ٿو ڪري، انهن استحصالي مادي حالتن مان آمريڪي قوم جو جيڪو اجتماعي شعور جڙيو آهي. اهو عالمي پورهيت تحريڪ توڙي مظلوم ۽ محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ جي فلسفي جو انڪاري آهي اهو ئي سبب آهي، جو آمريڪا جي ماڻهن جي هڪ وڏي تعداد ريڪن رت پياڪ کي وڏيءَ اڪثريت سان رکوان ڪري چونڊرايو آهي. جو هن اهو ثابت ڪري ڏيکاريو آهي ته سندس فاشي دور ۾ عالمي پورهيت تحريڪ هڪ انچ به اڳتي وڌي ڪانه سگهي آهي. ان ڪري نه رکو طبقا سامراجي هوندا آهن پر قومون به سامراجي هونديون آهن جيئن لينن چيو آهي ته: ”اهاڳي قرمار آهي جيڪا دنيا جي ڳالهه تي چڙهيل سامراجي قومن ۾ موقعي پرستيءَ ۽ سوشل شاونزم لاءِ سهاري جو ڪم ڏئي رهي آهي“. [قومي مسئلي جو تنقيدي جائزو ۽ قومن جي خوداراديت جو حق - اردو ڇاپو - دارلاشاعت ترقي ماسڪو ص۱٦۴]

پنجابي سوشل شاونسٽ دانشورن کي اڃان تائين اها ڳالهه سمجهه ۾ ڪانه آئي آهي ته قومون به ڪي سامراجي ٿينديون آهن ۽ هيءَ ڳالهه ڪڏهن سمجهه ۾ اچڻي به ڪانه آهي. ڇاڪاڻ جو اهي لينني مارڪسٽ ته آهن ئي ڪونه. ته پوءِ ڳالهه کي سمجهڻ جي اجائي مشاڪت ڇالاءِ ڪن. جڏهن ته ڪامريڊ لينن جهڙي جهڙا پڻاندڙ نه رڳو سامراجي قومون پر پوليون به سامراجي ٿينديون ٿا

پر جيئن ته پنجابي سوشل شاؤنسٽ ليننزم جا نه ئي منڪر آهن ۽
روزالڪسمبرگ، ڪائوتسڪي، ٽراٽسڪي، ۽ پليخانوف جا نظرياتي
پوئلڳ آهن. ته پوءِ ڪين ليننزم سمجهه ۾ ڪيئن ايندي.

★ **سامراجي قومن** جي ٻيهڪ سندن مادي حالتن مان جڙندي
آهي. جڏهن به ڪي قومون ڦرمار ۽ استحصال ۾ عالمي سامراج سان
ڀاڱي ڀائيوار ٿينديون آهن. پوءِ اها ڀاڱي ڀائيواري ڪنهن مخصوص
علائقي تائين محدود ڇو نه هجي، تڏهن اهي قومون انهن ڦرمار وارين
مادي حالتن مان جڙندڙ شعور جي پوئواري به ڪنديون آهن. جيئن
ڏکڻ آفريڪا ۾ نسل پرست گورا، اسرائيل ۾ يهودي ۽ ڏکڻ ايشيا ۾
پنجابي قوم آهي. انهن قومن جو ڪوبه سامراج مخالف ڪردار ڪونهي
آهي. بلڪ جيئن ته اهي قومون ٻين مظلوم ۽ محڪوم قومن جي
مادي وسيلن جي ڦرمار ۽ استحصال ڪري رهيون آهن انڪري انهن
قومن جو سماجي شعور سامراج دوست آهي.

★ **هر اهو مارڪسسٽ** لينسٽ انقلابي جيڪو پاڻ کي سماجي
سائنس جو ڄاڻو چوائي ٿو، انهيءَ کي هر سماجي مسئلي جي ڪارڻن
تي نظر رکڻي آهي. جدلياتي ماديت جي سائنس پڌائي ٿي ته هر
مظهر، مسئلي يا خيال جا ڪي نه ڪي مادي ڪارڻ هوندا آهن.
انڪري ڪنهن به مسئلي کي سٽاڇريءَ طور تي سڌارن ۽ اصلاحن
جي ذريعي حل نه ڪبو آهي پر ان مسئلي جي اصل مادي ڪارڻن
کي ختم ڪرڻ جي ڪوشش ڪبي آهي ته جيئن ڪنهن مسئلي
جي اپڙڻ جو نه رهي ڪو مادي ڪارڻ ۽ نه رهي اهو مسئلو. جيڪڏهن
ڪو مارڪسسٽ يا انقلابي تنظيم مسئلن جي مادي ڪارڻن کي نظر
انداز ڪندي رهندي ۽ رڳو اصلاحن ۽ سڌارن وارو طريقو اختيار ڪندي
رهندي ته پوءِ اهو مسئلن کي حل ڪرڻ جو ماديت پسند نه پر
يوٽوپائي طريقو ٿي پوندو. جڏهن ته يوٽوپائي طريقي سان مسئلن
کي حل ڪري نٿو سگهجي. بلڪ جيئن ته مسئلن جو مادي ڪارڻ
پنهنجي جاءِ تي موجود هوندو آهي ان ڪري مسئلن جو حل ڪڏهن
به ممڪن نٿي سگهندو آهي. ۽ اهڙيءَ طرح انقلابي دعوائن جي

باوجود غيرانقلابي طريقيڪار اختيار ڪيو ويندو آهي. اهوئي سبب آهي جو پنجابي سوشل شاؤنسٽ پاڪستاني رياست ۾ ڦاٿل مظلوم ۽ محڪوم قومن جي قومي ظلم ۽ جبر جي مسئلي جي مادي سبب جي بجاءِ جڏهن يوٽوپائي طريقي سان حل ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا آهن ۽ رڳو ڪن خاص ۽ غير اهم قومي سوالن بابت ٿوري گهڻي جدوجهد ڪندا آهن تڏهن اهو مسئلي جي اصل حل يعني قومن جي قومي خوداختياريءَ لاءِ نه وڙهندا آهن. بلڪ بورزوا جمهوري حقن جي ڳالهه ڪندا آهن. جڏهن ته قومي مسئلي جو واحد سائنسي حل قومي خوداختياري ۽ قومي علحدگي ۽ قومي رياست جو وجود آهي. انهيءَ ڪانسواءِ قومي مسئلي جو ٻيو جيڪو به حل ٻڌايو وڃي ٿو. اهو مارڪسي ليننني حل نه پر بورزوا حل آهي. ۽ قومن جي قومي مسئلي جو اهوئي حل پنجابي سوشل شاؤنسٽ کي به ڏاڍو پسند آهي. پر قومي مسئلي جو مارڪسي ليننني سائنسي حل يعني قومي علحدگيءَ جي جمهوري حق کان ايتروئي الرجڪ آهن. جيترو هتان جو سامراج نواز استحصالي پنجابي حڪمران طبقو آهي. جڏهن ته اصل ۾ قومي خوداختياريءَ بابت جمهوري مرڪزيت جو فلسفو ٻڌائي ٿو ته جيستين قومي مسئلي کي قومي علحدگيءَ جي جمهوري صورت ۾ ۽ قومي رياست جي صورت ۾ حل نٿو ڪيو وڃي. تيستائين قومي مسئلو حل ٿيڻ جوڳو ئي ڪونه آهي. ڇاڪاڻ جو جيئن ئي قومي جبر ۽ قومي غلاميءَ جو خاتمو ٿيندو. تيئن قومي مسئلو به حل ٿي ويندو. باقي رڳو ڳنڍ ٽوپن ۽ چتين هڻڻ وارن اصلاحي ۽ سڌاري وارن طريقن سان نه مسئلو حل ٿيڻو آهي ۽ نه ٿيندو.

★**پنجابي سوشل شاؤنسٽ** دانشورن اڄ تائين مظلوم ۽ محڪوم قومن جي جمهوري حقن لاءِ ڪا جدوجهد ته ڪانه ڪئي آهي. پر سگهٽي لياڙ جي ذريعي حمايت به ڪانه ڪئي آهي. ڇاڪاڻ جو اهي نه سياسي سرگرمين جي ذريعي ۽ نه فڪري سرگرمين جي ذريعي قومي مسئلي کي ڇڪو ڪندا آهن. بلڪ سدائين بحثن مباحثن جي ذريعي قومي ظلم ۽ جبر جو انڪار ۽ پنجابي پرماري

جارحيت جو بچاءُ ڪندا رهيا آهن. ڏٺو ويو آهي ته جڏهن به مظلوم
۽ محڪوم قومن جي سوشلسٽن چيو آهي ته پاڪستاني رياست ۾
قائل مظلوم ۽ محڪوم قومن جو پنجابي ظالم ۽ جابر قوم استحصال
ڪري رهي آهي. تڏهن پنجابي سوشل شاؤنسٽ دانشور پنجابي قوم
جي اجتماعي پرماري مفادن جي بچاءَ لاءِ سرگرم ٿي ويندا آهن. ۽
چوندا آهن ته ”اهو ساڳيو ظلم پنجابي قوم سان به ٿي رهيو آهي ۽
پنجابي قوم پڻ مظلوم آهي“ چوڻ جو مطلب آهي ته جيڪڏهن
پنجابي قوم سميت سموريون قومون مظلوم آهن ته پوءِ ظالم قوم
ڪهڙي آهي. جيڪا سڀني مظلوم قومن تي ظلم ڪري رهي آهي.
جي مظلوم آهن ته ظالم به ضرور هوندا. ڇو ته معلول آهي ته ان
جي علت به هوندي. يعني نتيجو آهي ته ان جو سبب به هوندو.
جڏهن مظلوم قومون آهن تڏهن ظالم قوم به هوندي. هن رياست ۾
سنڌي بلوچ، پختون ۽ سرائڪي قومون مظلوم آهن ۽ پنجابي قوم
ظالم آهي بلڪ سامراجي به آهي جيڪا قومي ظلم ۽ جبر جي ذريعي
مظلوم قومن جي قرمار ڪري ٿي. پر پنجابي دانشورن کي اها ڳالهه
بنهه نظر نٿي ڪانه ٿي اچي ته پوءِ سمجهه وري ڪيئن ايندي. ماڻهوءَ
جي سوچ سندس نظرن جي ذريعي ڏهندي آهي. ماڻهوءَ جي
سوچ انهن شڪلين جو عڪس هوندي آهي. جيڪي مادي
صورت ۾ موجود هونديون آهن. پنجابي دانشورن جو جڏهن ڪو به
قومي ظلم ڪونه ٿو ڏسي ته سندن سوچ، قومي ظلم جي خلاف ڪيئن
جڙندي. جڏهن ته مظلوم ۽ محڪوم قومن جو هڪ عام ماڻهو به
محسوس ڪري ٿو ته قومي ظلم آهي ان جي اها سوچ ان مادي
شڪل جو عڪس آهي. جيڪا پنجابي قوم جي ظلم ۽ جبر ڪرڻ
جي نتيجي ۾ جڙي آهي. جنهن مظلوم سنڌي قوم جي اجتماعي قومي
شعور جي شڪل اختيار ڪري ورتي آهي.

★ پنجابي سوشل شاؤنسٽ دانشورن جي طرفان جڏهن زباني
حمايت ڪانه ڪئي وئي آهي ته عملي سرگرميءَ جو سوال ئي اجايو
آهي. لينن جي وقت ۾ به ڪوڙا مارڪسٽ ڪامريڊ زباني لپاڙ

ذريعي قومي مسئلي جي حمايت ڪندا هئا پر عملي سرگرمين ۾
اکيون پوري ڇڏيندا هئا. تڏهن ڪامريڊ لينن انهن جي خلاف سخت
تنقيد ڪئي. پر هتي اسان وٽ پاڪستان ۾ سوشل شائونسٽ پنجابي
دانشور ويچارا ايترا ايماندار ضرور آهن جو اهي جيڪڏهن عملي
سرگرمين جي ذريعي قومي مسئلي کي ڪا اهميت نٿا ڏين ته گهٽ
۾ گهٽ زباني اپاءَ جي ذريعي قومن جي جمهوري حقن جي مخالفت
ئي ڪندا رهندا آهن. اهو ته ممڪن ئي ڪونه آهي جو زباني طور
ته قومي مسئلي جي مخالفت ڪئي وڃي. عملي سرگرمين جي ذريعي
ان جي حمايت ڪئي وڃي پر جيڪڏهن ڪو اهڙي دعوا ڪري ٿو ته
اهو نه رڳو هڪ نسورو ڪوڙ آهي پر بيحد مڪاري ۽ منافقي به آهي.
* بقول ڪن دوستن جي ته: پنجابي سوشل شائونسٽ دانشورن
۱۹۴۷ع کان اڄ سوڌو مظلوم قومن سان ٿيندڙ ڏاڍاين تي ٻا ته لفظ
به ڪونه ڪڇيو آهي يا جيڪڏهن ڪجهه ڳالهايو آهي ته اهو
وڏيءَ ڪنهن مجبوريءَ ۽ دٻاءَ هيٺ خانه پوريءَ جي لاءِ يا ڪن
اڪڙ ٻڪڙ واقعن تي پنهنجا چپ چوريا آهن. جڏهن ته اهي سنڌ
سنڌ ۾ غير سنڌين جي آبادڪاريءَ تي شروع کان خاموش آهن. سنڌ
جي زمينن تي غير سنڌين جي قبضي جي خلاف هڪ لفظ به ڪونه
ڳالهايو آهي. سنڌ ۾ سنڌي ٻوليءَ کي صوبائي ٻولي بنائڻ واري تحريڪ
تي خاموشي جو مظاهرو ڪيو آهي جڏهن ته لينن ٻولين جي برابريءَ جي
جدوجهد ڪرڻ لاءِ ڪميونسٽن کي بار بار تاڪيد ڪيو آهي. پر پنجابي
سوشل شائونسٽ پهرين ته ڪميونسٽ ئي ڪونه آهن ته پوءِ ليننزم تي
عمل ڇا جي لاءِ ڪندا. اهو انهيءَ ڪري جو ليننزم جي قومي
علحدگيءَ جي برابريءَ واري جمهوري حق لاءِ رڳو حقيقي ڪميونسٽ
ئي وڙهندا آهن. جڏهن ته پنجابي سوشل شائونسٽ دانشور ڪائوتسڪي
ٽراٽسڪائي، پليخانوف ۽ روزالڪسمبرگ جا يار آهن جيڪي ليننزم
جا ساٿي ٿي ئي نٿا سگهن. جيڪڏهن ليننزم جا ساٿي ٿي نٿا
سگهن ته پوءِ ظاهر آهي ته ليننزم تي عمل به ڪونه ڪندا. اهوئي
ڪارڻ آهي جو پنجابي سوشل شائونسٽ دانشور محڪوم قومن جي
جمهوري حقن جي باري ۾ ليننني موقف اختيار ڪرڻ جي بجاءِ

مرڪزيت پسند ۽ سوشل شاؤنسٽ موقف اختيار ڪندا رهيا آهن. جيڪا ڳالهه ٻڌائي ٿي ته اهي شاؤنسٽ ته آهن پر جمهورت پسند ڪونه آهن جي آهن به ته محڪوم قومن جي جمهوري حقن جا منڪر آهن.

★ **پنجابي سوشل شاؤنسٽ** دانشورن جي طرفان مظلوم سنڌي قوم جي قومپرست تحريڪ کي رجعت پرست يا جاگيردارانه تنگ نظر قومپرستي چوڻ واري ڳالهه ثابت ٿي ڪري ته اهي پنجابي پرمارپسند قومپرستيءَ توڙي مها پاڪستاني شاؤنزم جا ڪيتري قدر شڪار ٿيل آهن ڇاڪاڻ جو اڄ تائين سنڌي قومپرستيءَ جي تحريڪ اهو ثابت ڪري ڏيکاريو آهي ته اها قومپرستي نه رڳو جاگيردار دشمن ۽ سامراج دشمن آهي پر عالمي پورهيت تحريڪ جي حامي به آهي. اهو هن ڪري به جو سنڌ جي قومپرست تحريڪ جي طرفان اڄ تائين ڪنهن ڇپجندڙ اخباري پرچي، پمفليٽ ۽ ڪتاب وغيره ۾ اهڙي ڪابه ڳالهه ڪانه ڪئي وئي آهي. جنهن ۾ جاگيرداري سماج يا سامراجي قوتن جي حمايت ڪئي وئي هجي بلڪ ان جي ابتڙ ان تحريڪ جي اهائي خاصيت رهي آهي. جيڪا هر ڪنهن مظلوم قوم جي قومپرستيءَ ۾ رهي آهي. يعني هن تحريڪ جو بنيادي مقصد ڌارين جي آبادڪاريءَ جي خلاف پئي رهيو آهي. اتي موضوعي حالتن ۾ جاگيردار دشمن ۽ معروضي حالتن ۾ سامراج دشمن ڪردار پئي رهيو آهي پر جي پنجابي دانشور ڪي ان تحريڪ تي رڳو ان ڪري ڪاوڙ آهي، جو اها تحريڪ ٻاهرين جي آبادڪاريءَ جي خلاف آهي ته اها سڌي سوشل شاؤنسٽ ۽ سامراجي سوچ آهي. پر مارڪسي ليننِي سائنسي سوچ نه آهي. هر قوم کي اهو حق پهچي ٿو ته اها انهيءَ ڌارين آبادڪاريءَ جي خلاف جنگ ڪري جنهن جي ذريعي سندس جياپي جي وسيلن ۽ تاريخي عمل تي قبضي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي ويندي آهي. ڌارين جي آبادڪاريءَ جي خلاف جنگ هر قوم جو تاريخي عمل هوندو آهي. جنهن عمل جي مزاحمت ڪرڻ يا ان جي مخالفت ڪرڻ تاريخ دشمن عمل

هوندو آهي جيڪو نقطه نظر رکيو پنجابي سوشل شائونسٽ دانشورن جي سوچ ۾ ۽ عمل ۾ ته داخل ٿي سگهي ٿو پر ڪنهن مارڪسواد انقلابيءَ لاءِ ناممڪن آهي.

★ **پنجابي سوشل شائونسٽ دانشورن جو** عجيب موقف رهيو آهي. اهي هڪ پاسي محڪوم قومن جي جمهوري حقن جي مسلسل مخالفت ڪندا رهندا آهن ته ٻئي پاسي جڏهن به مٿن ان معاملي ۾ ڪا وٽ ڪڙ ٿيندي آهي ته هڪدم قلابازي کائي چوندا آهن ته انهيءَ مسئلي جي ته انهن سڀ کان اڳ ۽ سڀ کان وڌيڪ وڌي ڇڙهي حمايت به ڪئي هئي. ته عملي جدوجهد به ڪئي هئي.

مثال لاءِ سنڌي ٻوليءَ واري بل جي هنن همراهن سخت مخالفت ڪئي هئي ۽ چيو ويو هو ته "اهو بل رکيو ان لاءِ پيش ڪيو ويو هو ته جيئن سنڌي ۽ اردو فساد ڪرائي سگهجن." ان ڪري ان بل جي پيش ڪرڻ جي ڪابه ضرورت ڪانه هئي ۽ ٻولي اصل مسئلو نه آهي پر اصل مسئلو طبقاتي آهي " اهو طبقاتي مسئلو مٿن ايترو سوار آهي، جو جڏهن به ڪنهن جائز قومي حق جي جدوجهد ڪئي ويندي آهي، تڏهن ان طبقاتي سوال کي وچ ۾ آڻي چوندا آهن ته اصل مسئلو طبقاتي آهي. ان ڪري ٻين مسئلن کي ڇڏي رکيو طبقاتي جدوجهد ڪرڻ گهرجي. سو ان وقت به سنڌي ٻوليءَ جي مخالفت ۾ همراهن جي ميچالي ۾ اهوئي طبقاتي سوداءُ سمايل هو. جنهن لاءِ لينن چيو آهي ته: "**جيڪو ماڻهو رڳو خالص طبقاتي جدوجهد ڪن ٿا، انهن اصل ۾ مارڪسزم کي سمجهيوئي ڪونه آهي.**" سو ڳالهه پئي هلي ته همراهن ٻوليءَ جي بل کي مرڳو رجعت پرستيءَ سان ڀيٽ ڏئي ان جي سخت مخالفت ڪئي هئي. ۽ هاڻ جڏهن ان بابت ڪين وٽ ٿي ڪجي ته هڪدم ڦيري کائي چون ٿا ته. "اسان اصل ۾ سنڌي ٻوليءَ جي صوبائي نه پر قومي ٻوليءَ جي حيثيت لاءِ جدوجهد ڪري رهيا هئاسون تنهن ڪري مخالفت ڪري رهيا هئاسون. ساڳيو مڪار

ڏيندو آهي ته سوين بهانا ۽ ڍونگ ڪندو آهي. اهوئي سبب آهي جو پنجابي سوشل شائونسٽ دانشور مڪار ته آهن ئي پر باقي بهانا ۽ ڍونگ سي سندن ڪيسي ۾ پيل آهن.

★ پاڪستان جي وجود ۾ اچڻ کان اڄ تائين پنجابي حڪمران طبقي سان فڪري طور سلهاڙجي پنجابي سوشل شائونسٽ دانشورن جيڪي به رياڪاريون ۽ مڪاريون ڪيون آهن ضروري آهي ته انهن ڪي اگهاڙو ڪري پنهنجي مظلوم قوم جي مظلوم عوام جي اڳيان پيش ڪيو وڃي. انهيءَ ۾ ڪيتري قدر سڦل ويو آهيان. انهيءَ جو فيصلو ترقي پسند، جمهوريت پسند، وطن دوست، عوام دوست، قوم پرست ۽ انقلابي سوشلسٽ ۽ ڪميونسٽ ڪارڪن ئي ڪري سگهن ٿا. ڇاڪاڻ جو اهي ئي مارڪسزم ۽ لينزم جي "پورهيت پيغام" کي عمل جي دنيا ۾ پرکيندڙ آهن. اهو هن ڪري به جو مارڪسي ليننی "پورهيت پيغام" کي پرکڻ لاءِ سڀ کان وڏيڪ ۽ سڀ کان اعتماد جوڳي ڪسوٽي عمل ئي آهي. سنڌ جي تاريخي ۽ سماجي پيهڪ مارڪسي- ليننی پورهيت پيغام کي ڪيئن ۽ ڪهڙي ريت قبولڻ لاءِ سازگار آهي. اهو آهي انقلابي ڪارڪن ئي وڏيڪ ڄاڻي سگهن ٿا. جيڪي سنڌ جي قومي آزاديءَ جي انقلابي جدوجهد ۾ رڌل آهن.

ابو جبران

١٧ جنوري- ١٩٨٨ع

باب پهريون

i

★ ڏوهي ظلم، جبر، ڏاڍ ۽ ڦر لٽ جي خلاف جي-ايم سيد جي پنجاهه کان متي لکيل ڪتابن، هزارين ۽ لکين لکيل پمفليٽن، سنڌي ماڻهن جي مختلف تنظيمن طرفان جلسن، جلوسن ۽ احتجاجن توڙي بحثن مباحثن ۽ تقريرن ۽ مذاڪرن وغيره مان ثابت ٿئي ٿو تہ سنڌي قوم ظلم، جبر ۽ ڏاڍ، ڦر مار ۽ استحصال جو شڪار آهي. انهيءَ کان سواءِ هزارين سنڌي ماڻهن ڪوڙا، ڦٽڪا ۽ ڌاڙن ۾ مارون کاڌيون آهن، سوين سنڌي ماڻهو رياستي ڏاڍ جو مقابلو ڪندي موت جي منهن ۾ هليا ويا آهن ۽ لکين سنڌي ماڻهن قيد بند ۽ جيلن جون صعوبتون سٺيون آهن. جيڪي سڀ ڳالهيون ٻڌائين ٿيون تہ پاڪستاني رياست جي ادارن جو سنڌي ماڻهن تي ظلم تشدد ۽ ڏاڍ پنهنجي اوج تي آهي جنهن سماجي صورتحال جي تقاضا ڏيئي، سنڌ جا اديب، شاعر ۽ دانشور بي انداز باغي ادب تخليق ڪري رهيا آهن- جيڪي سڀ صورتون قومي ظلم جبر ۽ ڏاڍ توڙي ڦر مار ۽ استحصال کان ڇوٽڪاري جي هلچل جون علامتون آهن ۽ جيڪي سنڌي عوام کي قومي آزاديءَ جي جدوجهد لاءِ اڳتي وڌائي رهيا آهن جن جو نيٺ ڪو تہ ڪڙ تيل نڪرڻو آهي.ظاهر آهي. تہ انهن سڀني ڳالهين جو نتيجو سنڌي قوم جي قومي آزاديءَ جي صورت ۾ ئي نڪرڻو آهي تہ پوءِ سنڌي قوم جي قومي آزاديءَ جي مخالفت ڪرڻ جو مطلب ڇا آهي. سواءِ انهيءَ جي پيو ٿي نٿو سگهي تہ سنڌي قوم جي قومي آزاديءَ کي ڪلڇڻ وارين قوتن کي اخلاقي ۽ مادي مدد ڪئي وڃي.

سنڌ جي موجوده مخصوص تاريخي صورتحال هيٺ جيڪي ماڻهو سنڌي قوم جي قومي آزاديءَ جي مخالفت ڪري رهيا آهن- سي دراصل مظلوم قومن ۽ عوام جي مخالف سامراج قوتن کي تقويت پهچائي رهيا آهن اهو انهيءَ ڪري جو سنڌي قوم کي پنهنجي قومي وجود جي بحاليءَ لاءِ قومي آزادي حاصل ڪرڻي آهي انهيءَ ڪري قومي آزاديءَ جي مخالفت ڪندڙ ماڻهو آزاديءَ کان اوبريءَ سگهه يعني تاريخ جي انڪاري قوتن جا پوئلڳ آهن جن کي سنڌي قوم پنهنجي تاريخي وجود جي سماجي ۽ سياسي سرگرمين مان لوڏي ڪيندي. چاڪاڻ جو تاريخي عمل جي مخالفت، تاريخ جي مخالف قوتن ۾ وجي نيهارينديي آهي. سنڌي قوم جنهن تاريخي عمل جي بحاليءَ لاءِ جدوجهد ڪري رهي آهي. سا سنڌي قوم جي قومي ارتقا جي تاريخي ضرورت آهي ۽ تاريخي ضرورت جي مخالفت تاريخي قانونن جي مخالفت آهي.

★ **پورهيت** سماجي فڪر جي ڏاهن مزدورن جي بين الاقوامي ٻڌي ۽ ايڪي تي زور ڏيندي بلڪل واضح ۽ چٽي نموني چيو آهي تہ مارڪسواد سوشلسٽن ۽ مزدور طبقي جي طرفان جيسيتائين مظلوم ۽ محڪوم قومن جي برابريءَ جي جمهوري حق کي يعني قومي رياست جي حق کي ۽ قومي خوداختياريءَ جي حق کي علحدگيءَ جي جمهوري حق هيٺ تسليم نہ ڪيو ويندو ۽ عملي جدوجهد نہ ڪئي ويندي تيستائين مزدور طبقي ۾ بين الاقواميت پيدا ڻي نہ سگهندي ۽ نہ پورهيت طبقي جو گڏيل اتحاد قائم ٿي سگهندو. پر جي اسان پاڪستاني سوشل شاؤنسٽن جي پروگرامن کي ڏسنداسين تہ انهن ۾ قومن جي "قومي خوداختياريءَ جو حق" تہ نظر ڪونہ ايندو پر جيڪي ماڻهو ۽ پارٽيون مظلوم قومن جي "قومي خوداختياري جي حق" جي ڳالهہ ڪن ٿيون يا حمايت ڪن ٿيون يا جدوجهد ڪن ٿيون. الٽو انهن کي پورهيت طبقي جي اتحاد جو مخالف سمجهيو وڃي ٿو. جڏهن تہ مارڪسي فڪر جي عالمن جو چوڻ آهي تہ جيڪي سوشلسٽ ماڻهو ۽ پارٽيون مظلوم ۽ محڪوم قومن جي

علحدگيءَ جي جمهوري حق لاءِ حقيقي وبـڙهاند ڪرڻ لاءِ تيار ڪونه آهن سي اصل ۾ پورهيت اتحاد جي خلاف ڪم ڪري رهيون آهن. انهيءَ جي ابتڙ پاڪستاني سوشل شاونسٽ چون ٿا ته جيڪي ماڻهو مظلوم ۽ محڪوم قومن جي علحدگيءَ جي جمهوري حق لاءِ ڳالهائين ٿا يا حمايت ڪن ٿا يا جدوجهد ڪن ٿا سي ئي پورهيت اتحاد ۾ رڪاوٽون وجهن ٿا. مارڪسزم ۽ لينزم جي نظرياتي لائين جي بنهه ابتڙ مارڪسي عالم چون هڪڙي ڳالهه ۽ اسان جي ملڪ جا موقعي پرست يا مارڪسي پنڊت انهيءَ کي ڦيرائي ٻيو ڪجهه ڪن ٿا.

ڪامريڊ لينن ظالم ۽ جابر قومن جي سوشلسٽن کي واضع طور چيو آهي ته جي مظلوم ۽ مجبور قومن جي قومي خود اختياريءَ ۽ قومي رياست جي جمهوري حق لاءِ جدوجهد نه ڪبي ته ظالم ۽ مظلوم قومن جي مزدورن ۾ اتحاد ٿي نه سگهندو. پر پاڪستان پرست پنڊت چون ٿا ته مظلوم قومن جي "قومي خوداختياريءَ جي حق" ۽ قومي رياست جي حق لاءِ جدوجهد ڪبي ته مزدورن ۾ اتحاد ٿي نه سگهندو.

★ اهڙا موقعي پرست مارڪسي پنڊت اڄ ڪلهه جا ڪونه آهن پر لينن جي دؤر ۾ به عام جام هئا جيڪي محڪوم قومن جي قومي آزادين جا منڪر هئا، جن سان قومي سوال بابت، لينن وڏي ۽ سخت جنگ جوٽي هئي ۽ مظلوم قومن جي آزاد علحدگيءَ جي حق ۽ الڳ الڳ قومي رياستن جي حق جي حمايت ڪئي هئي ۽ روسي رياست اندر ڦاٿل مظلوم قومن جي آزاديءَ لاءِ وڏي ويڙهاند ڪئي هئي. قومي سوال بابت ٻي انٽرنيشنل جي پڻ اها پاليسي هئي جيڪا پاڪستان پرست پنڊتن جي آهي. ٻي انٽرنيشنل وارن جو چوڻ هو ته قومن جي "قومي خوداختياريءَ جي حق" کي يا قومي علحدگيءَ جي حق کي يا قومي رياستن جي حق کي تسليم ڪرڻ سان ظالم ۽ مظلوم قومن جي مزدور اتحاد کي ڇيهو رسندو. لينن چيو ته قومي علحدگيءَ جي حق ۽ آزاد رياستي وجود کي تسليم ڪرڻ کان سواءِ

ظالم ۽ مظلوم قومن جو مزدور اتحاد مضبوط ٿي نه سگهندو.

ڇاڪاڻ جو ظالم قوم جو مزدور طبقو جڏهن مظلوم قومن جي علحدگيءَ جي جمهوري حق کي تسليم ڪري انهيءَ لاءِ جدوجهد ٿو ڪري تڏهن اهو ازخود پنهنجي ظالم قوم جي بالادستيءَ ۽ سمورن غير جمهوري امتيازي حقن جي خلاف جنگ ٿو ڪري، تنهن ڪري، سچو پڪو بين الاقواميت پسند ٿئي ٿو. پر جڏهن ظالم قوم جو پورهيت طبقو، مظلوم قومن جي مزدورن کي چئي ٿو ته اهي مظلوم قومن جي قومي علحدگيءَ يا قومي رياست جي جمهوري حق لاءِ ويڙهاند ڪرڻ ڇڏين، تڏهن حاڪم قوم جو پورهيت طبقو پنهنجي بين الاقواميت پسند فرض کان ٿڙي وڃي ٿو ۽ پنهنجي حاڪم قوم جي بالادستيءَ کي جائز سمجهي ٿو ۽ انهيءَ جي غير جمهوري امتياز ۽ حقن جي حفاظت ڪري ٿو، پورهيت طبقي کي ڪڏهن به ۽ ڪهڙي به حالت ۾ غير جمهوري امتيازي حقن جي مخالفت ڪرڻ گهرجي. اهو ئي سبب آهي جو جڏهن به ظالم قومن جو مزدورطبقو توڙي سوشلسٽ مظلوم قومن جي علحدگيءَ جي حق جي خلاف لڙندو آهي، تڏهن سندس اهو عمل ظالم قوم جي جارحيت پسند قوم پرستيءَ جي حق ۾ ويندو آهي جنهن کان پورهيت طبقي ۽ هڪ حقيقي سوشلسٽ کي نارو ڪرڻ گهرجي. لينن جڏهن به جارحانه قوم پرستيءَ جي خلاف ڳالهايو آهي، تڏهن سندس گهڻو تڻو اشارو مهاروسي قوم پرستيءَ جي خلاف رهيو آهي.

ii

★ هتي هڪ ڳالهه سمجهڻ گهرجي ته سوويت يونين جي سوويت جمهوريائن ۾ (۱۴) ڪميونسٽ پارٽيون ڪم ڪري رهيون آهن. جيڪي ڪميونسٽ پارٽي آف سوويت يونين سان لاڳاپيل آهن. جنهن جو مطلب ته هر سوويت رياست کي الڳ الڳ پنهنجي ڪميونسٽ پارٽي به آهي جيڪي جمهوري مرڪزيت هيٺ ڪميونسٽ پارٽي آف سوويت يونين سان سلهاڙيل آهن.

چوڻ جو مطلب آهي ته پوءِ هتي هڪڙي مرڪزي پورهيت پارٽي ڇالاءِ آهي ۽ هرهڪ قوم جي الڳ الڳ پورهيت پارٽي ڇو ڪين آهي جيڪي جمهوري مرڪزيت هيٺ ملڪ جي پورهيت پارٽيءَ سان رابطي ۾ رهندي پنهنجو الڳ الڳ قومي ۽ طبقاتي پروگرام تي عمل ڪن. جڏهن ته سوويت يونين ۽ ٻين ڪيترن ملڪن ۾ائين آهي ته پوءِ هتي هڪ مرڪزيت پسند پارٽيءَ جو وجود ڇو آهي ۽ هتي ٻه ڇو نه هر قوم جي الڳ پورهيت پارٽي هجڻ گهرجي پر هتي ڏنو ويو آهي ته جڏهن ٻه محڪوم قومن ۾ ڪا پورهيت پارٽي جڙندي آهي ته پاڪستان پرست پنڊتن ڪي ڦڦڙي وٺي وبندي آهي ۽ چوندا آهن ته اها سندن مرڪزي جا گيرجي مخالفت ۾ مزدوردشمني ۽ بين الاقواميت جي خلاف ورزي آهي. فلاڻ آهي وغيره وغيره.

اسين سنڌ جا انقلابي ۽ ڪميونسٽ ڪين واضح طور ٻڌايون ٿا ته سندن اهي چالاڪيون ۽ مڪاريون هاڻي گهڻي وقت جي لاءِ ڪارگر ٿي نه سگهنديون ڇاڪاڻ جو سنڌ جي مارڪسٽ لينسٽ انقلابين ۽ ڪميونسٽن ڇاڻي ورتو آهي ته پاڪستاني سوشل شاؤنسٽن جي اصل نيت ڪهڙي آهي، مظلوم ۽ محڪوم قومن جي عوامي ثقافتن ۽ ٻولين بلڪ قومي وجود ۽ تاريخ جي مٿان مسلم مغليه ثقافتي سامراج جي بالادستي قائم ڪري پنجابي شاؤنسٽ شعور سان سلهاڙجي اُردو قومي زبان جي بنياد تي هڪ پاڪستاني قوم جي تشڪيل ۽ ترتيب. هيءُ هڪ سوچيل سمجهيل فسطائي منصوبو آهي، جنهن تي ملڪ جو فاشسٽ حڪمران طبقو اڳئي جارحانه طريقي سان عمل پيرا آهي ۽ پاڪستاني سوشل شاؤنسٽن جي سوچ سمجهه ۽ رويو ۽ عمل پڻ ان سلسلي جي هڪ ڪڙي آهي جيڪا مظلوم قومن جي قومي وجود جي خاتمي لاءِ ڪاٻي طرف کان حملي آور آهي جنهن کي هتي جي مظلوم قومن جي ترقي پسند جمهوريت پسند، قوم پرست ۽ وطن دوست انقلابي قوتن کي هرحال ۾ ناڪام ۽ نامراد ڪرڻو آهي ۽ مظلوم ۽ محڪوم قومن جي آزاديءَ جي جهنڊي کي اوچو ۽ اتاهون رکڻو آهي.

☆ پاڪستاني سوشل شاؤنسٽن جي دعوي آهي ته سامراج نواز حڪمران طبقي جا وڏي ۾ وڏا مخالف اهي آهن انهيءَ ڪري گهٽي ۾ گهٽو رياستي جبر قوم پرستن ته پر انهن سڻو آهي سندن هن هڏي وڏي دعوي جي قلعي حيدرآباد ڪورٽ ۾ ڏنل چام ساقيءَ جي بيان کولي وڌي آهي جنهن مطابق فوجي ماڻهن ٽارچر جي دؤران ڪيس چيو آهي ته ”اسين هڪ عام ڪميونسٽ کي تہ برداشت ڪري سگهون ٿا پر جيئڻ ته تون نندڙين قوميتن جي حقن ۽ پاڪستان ۾ چار قومي نظريه جي پرچار ڪرين ٿو ۽ ان ڪري توکي آزاد ڪري نٿو سگهجي“.

(چام ساقي صفحہ (۲۱) فتح آخر عوام جي ٿيندي)

چام ساقيءَ جي هن بيان واضع ڪري ڇڏيو آهي ته سامراج پرست فوجي ٽولو اهڙي نام نهاد ڪميونسٽ کي ته برداشت ڪرڻ لاءِ تيار آهي جو پاڪستان جو حامي آهي. پر هڪ اهڙي ڪميونسٽ کي برداشت ڪرڻ لاءِ تيار ڪونه آهي جيڪو پاڪستان ۾ رهي مظلوم قومن جي اٿپوري جمهوري حق جي ڳالهہ ڪندڙ آهي. پر هڪ اهڙي حقيقي ڪميونسٽ کي ته جيئري ئي ڳڙه جي پيٽ ۾ وجهڻ ڪانسواءِ رهي ڪونه سگهندا جيڪو مظلوم ۽ محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ جي جنگ وڙهندڙ آهي.

انهيءَ ڪري اسان جي دعوا آهي ته پاڪستاني رياست تي قابض سامراج پرست پنجابي حڪمران طبقي جي ظلم جبر ۽ تشدد جو شڪار پاڪستاني سوشل شاؤنسٽ ايترو ڪونہ ٿيا آهن، جيترو قوم پرست ٿيا آهن ڇاڪاڻ جو سوين سنڌي ماڻهن جي قتل چاليهه هزار بلوچ عوام کي موت جي منهن ۾ ڏيڻ ۽ ٽيهہ لک بنگالي ماڻهن کي رت ۾ وهنجارڻ واري بربريت پڌائي ٿي ته سامراج نواز فوجي ادارو هڪ پاڪستان جي حامي ڪميونسٽ کي ته برداشت ڪري سگهي ٿو پر پاڪستان ۾ رهي مظلوم قومن جي هاڪن ڦلڪن جمهوري حقن گهرندڙ ڪميونسٽ کي برداشت ڪرڻ ڏکيو آهي پر اڃان ان ڪان وڌيڪ خطرناڪ ۽ سنگسار ڪرڻ جي لائق اهو ڪميونسٽ آهي

جيڪو پاڪستاني رياست ۾ قاتل مظلوم قومن جي آزادي لاءِ جنگ وڙهندڙ آهي
هي ڳالهيون ثابت ڪن ٿيون ته سامراج پرست فوجي اداري
لاءِ سڀ کان وڌيڪ خطرناڪ مظلوم ۽ محڪوم قومن جي آزادي
گهرندڙ ڪميونسٽ آهن. ٻئي نمبر تي پاڪستان ۾ رهي قومي حق
گهرندڙ ڪميونسٽ آهن ٽئين نمبر تي جام ساقيءَ جي چواڻي ته اهڙا
نام نهاد ڪميونسٽ ٿي سگهن ٿا جيڪي چار قومي پرچار نٿا ڪن.
هن حساب سان اسان چئي سگهون ٿا ته مظلوم قومن جي آزادي
گهرندڙ هڪ حقيقي ڪميونسٽ سامراج نواز فوجي اداري لاءِ سڀ
کان وڌيڪ خطرناڪ آهي ۽ اها هڪ حقيقت به آهي. ظالم قوم
جو نام نهاد ڪميونسٽ ايڏو خطرناڪ نه آهي ۽ اها هڪ حقيقت
آهي جيئو ويندو ته پوءِ ڪامريڊ حسن ناصر کي مارڻ جو مطلب ڇا
هو. جي ظالم قوم جو ڪميونسٽ خطرناڪ نه آهي ته پوءِ ڪيس
اذيتون ڏئي شهيد ڇو ڪيو ويو. جنهن لاءِ عرض آهي ته هڪ ته
حسن ناصر پنجابي ظالم قوم مان نه هو ۽ ٻيو ته ڪامريڊ حسن ناصر کي
تاريخ جي هڪ اهڙي دور ۾ شهيد ڪيو ويو جنهن دور ۾ پاڪستاني
رياست ۾ قاتل مظلوم قومن ۾ قومي علحدگيءَ جي تحريڪن اڃان
پنهنجي اصل عوامي شڪل اختيار ڪانه ڪئي هئي تنهن ڪري
انهيءَ دور ۾ ظالم ۽ مظلوم قومن جي ڪميونسٽن ۾ ڪو فرق ئي
نٿي سگهيو ۽ حڪمران طبقي جي نظر ۾ رڳو هڪ ڪميونسٽ هو
جيڪو هر قوم جو خطرناڪ ٿي پي سگهيو.

پر جيئن ته مظلوم قومن تي قومي جبر وڌي ويو ۽ وڏي پيماني
تي قومي قرمار به ٿيڻ لڳي ۽ مظلوم قومن ۾ آزادي پسند ڪميونسٽ
پيدا ٿيا ۽ مظلوم قومن جي قومي علحدگيءَ جي تحريڪن زور ورتو
تيئن اسان کي ظالم قوم جو ڪو اهڙو ڪميونسٽ نظر ڪونه ٿو
اچي جيڪو سامراج نواز فوجي اداري جي ٽارچرن جو بلڪل ائين
وحشيانه نموني نشانو بڻيو هجي. جيئن شهيد نذير عباسي، جام ساقي ۽ ٻين
ترقي پسندن ۽ قوم پرستن کي بڻايو ويو آهي ۽ نه وري پاڪستان
جي سوشل شاؤنسٽن سان ڏوڙي ڦانڪ جهڙو دردناڪ واقعو پيش

آيو آهي. هي حقيقت پڌائي ٿي ته موجوده تاريخي دور ۾ سامراج نواز فوجي اداري جي بربريت جو نشانو پاڪستاني سوشل شاؤنسٽ نه پر مظلوم قومن جا قوم پرست، وطن دوست سوشلسٽ ۽ ڪميونسٽ رهيا آهن. جنهن لاءِ بنگلا ديش، بلوچستان ۽ سنڌ ۾ قتل عام جا مثال ڪافي آهن.

iii

★ **پورهيت** دشمن بورزوا فلاسافر "پورهيت بين الاقواميت" جي جاءِ تي بورزوا بين الاقواميت جا مڱڻهار آهن. جيڪا آزاد ۽ خود مختيار قومن جي "پورهيت بين الاقواميت" جي خلاف الحاق پرستيءَ جي بنيادن تي سامراجي مرڪزيت پسند بين الاقواميت آهي جيڪا مختلف قومن کي سرمائي جي مرڪزيت هيٺ زوريءَ گڏيل ٿي جنهن پٺاندڙ سمورين مظلوم، محڪوم، ۽ ننڍين ننڍين قومن ۽ انهن جي ٻولين، ثقافتن ۽ تاريخي تسلسلن کي ختم ڪري ظالم حاڪم، ۽ وڏين قومن جي ثقافتي سامراج ۾ زوريءَ ضم ڪيووينده. انهيءَ ڪري بين الاقوامي طور اڄوڪي دور ۾ بين الاقواميت جون ٻه الڳ الڳ فلاسافيون موجود آهن. هڪ قومي انڪاريت جي فلسفي جي سامراجي بين الاقواميت آهي جنهن کي عالمي سامراج جي نگرانيءَ ۾ قائم ٽيڪو آهي ۽ ٻي جمهوري مرڪزيت جي فلسفي جي "پرولتاڙي بين الاقواميت" آهي جنهن کي عالمي پورهيت تحريڪ جي سهڪار هيٺ قائم ٽيڪو آهي.

★ **پاڪستاني** سوشل شاؤنسٽ قوم پرستيءَ کي اڪثر ڪري غلط نموني پيش ڪندا آهن. مذهبي نسلي، رياستي ۽ ظالم قومن جي جارحانه قومپرستيءَ توڙي مظلوم قومن جي جمهوريت پسند قوم پرستي کي هڪڙي قطار ۾ بيهاريندا آهن جيڪا هڪ وڏي مڪاري آهي، اهو انهيءَ ڪري جو مظلوم قومن جي جمهوريت پسند قوم پرستيءَ کان سواءِ ٻي سموري قوم پرستي تاريخي قوتن جي تخليقي عمل جي منڪر هوندي آهي. تنهن ڪري اهڙي قوم پرستي عالمي سامراجي مفادن جي حامي هوندي آهي جيئن پنجابي شاؤنزم

۽ پاڪستاني قوم پرستي آهي. جڏهن ته مظلوم قومن جي قوم پرستي جمهوريت پسند هوندي آهي جيڪا ڦريل جمهوري حقن جي بحالي چاهيندي آهي تنهن ڪري اهڙي قوم پرستي تاريخي قوتن جي تخليقي عمل جي محرڪ قوتن ۽ عالمي پورهيت تحريڪ جي حامي هوندي آهي. پر پاڪستاني سوشل شاوُنسٽ ايترا ته مڪار ۽ منافق آهن جو جارحيت پسند ۽ جمهوريت پسند قوم پرستيءَ جي فرق کي واضح ته نه ڪندا آهن پر رهندو انهيءَ کي منجهائي پيش ڪندا آهن. اهو انهيءَ لاءِ جو پاڪستاني سوشل شاوُنسٽ پاڪستاني قوم پرستي ۽ پنجابي شاوُنزم کي لڪائڻ لاءِ مظلوم قومن جي جمهوريت پسند قوم پرستيءَ کي لوڙڻ چاهيندا آهن جيڪو پڻ سندن شاوُنسٽ ذهنيت جو اظهار هوندو آهي.

★ **پاڪستاني** رياستن ۾ قاتل مظلوم ۽ محڪوم قومن جي علحدگي ڇو ضروري آهي؟ علحدگي انهيءَ ڪري ضروري آهي جو گهٽ ۾ گهٽ سنڌ ۽ بلوچستان جي علحدگيءَ کانسواءِ پاڪستان ۾ ڪو به سماجي انقلاب اچي نٿو سگهي انهيءَ ڪري جتي علحدگيءَ کان سواءِ انقلاب ناممڪن ٿي پئي اتي علحدگي ترقي پسند عمل آهي. ڇاڪاڻ جو پاڪستان جي چاليهن سالن جي تاريخ جو تسلسل ٻڌائي ٿو ته انهيءَ دوران محڪوم قومن جي تاريخي قوتن جي تخليقي عمل کي ڪچليو ۽ تباهه ڪيو ويو آهي. يعني محڪوم قومن جي پورهيت عوام کي جديد سماجي تاريخ جي تخليقي سرگرمين ۾ حصو وٺڻ نه ڏنو ويو آهي. محڪوم قومن جي قومي تشخص جي نفي ڪئي وئي آهي محڪوم قومن جي قومي ٻولين کان انڪار ڪيو ويو آهي محڪوم قومن جي ثقافتي ورثن تي ڇٽرون ڪيون ويون آهن. محڪوم قومن جي ماڻهن کي واپار، ڪارخانن، نوڪرين ۽ ٻين روزگار جي وسيلن ۾ داخل ٿيڻ کان جواب ڏنو ويو آهي محڪوم قومن جي مٿان هڪ ظالم قوم جي فوجي، اقتصادي ثقافتي ۽ سياسي بالادستي قائم ڪئي وئي آهي. محڪوم قومن کان سندن قومي ۽ جمهوري حق کسي ڪين فاشزم جي ڦرمار ۽ بربريت جو شڪار ڪيو ويو آهي. محڪوم

قومن جون زمينون ڪسي فوجي درندن جي حوالي ڪيون ويون آهن محڪوم قومن تي فوجي چڙهايون ڪري انهن جي ڳوٺن گهرن ۽ مڪانن کي ساڙيو پاريو ۽ زمين دوز ڪيو ويو آهي. محڪوم قومن جي مال ماڪيت ۽ فصلن کي ڦريو ۽ لٽيون ۽ باهيون ڏياري جلايو ويو آهي. محڪوم قومن جي ٻارن، ٻڍن، مائن، ڀينرن ۽ ڌئرن کي گولين جو بک بنايو ويو آهي ۽ انهن جون لڄون لٽيون ۽ بي حرمتيون ڪيون ويون آهن، باوچن تي ٽي ڀيرا مسلسل فوج ڪشي ڪري انهن جا ٣٠ لک ماڻهو ماريا ويا آهن ١٩٨٣ ۽ ١٩٨٦ جي جدوجهد ۾ سنڌي ماڻهن تي چڙهائي ڪري انهن جا سوين سپوت ماريا ويا آهن پر انهيءَ هوندي به لکن جي تعداد ۾ پنجاب جا ماڻهو اڄ به رت پياڪ جنرل ٽڪا خان جي تقرير ٻڌڻ لاءِ اچي جمع ٿيندا آهن جيڪا قوم محڪوم قومن جي قاتلن کي هار پارائي ٿي، انهيءَ قوم مان ڪهڙي اميد رکي سگهجي ٿي ته اها محڪوم قومن جي جمهوري حقن جي حفاظت ڪندي ۽ پنهنجي رت پياڪ قاتلن کان بچائيندي. اها هڪ اڻ ٿيڻ جوڳي ڳالهه آهي سواءِ انهيءَ کي ته محڪوم قومون پنهنجو پاڻ کي هرپيري انهيءَ نانگ کان ڏنگرائيندين رهن جيڪو ڪئين ڀيرا ڏنگي به چڪو آهي.

هيءَ صورتحال ٻڌائي ٿي ته پاڪستان ۾ گڏيل انقلاب ناممڪن آهي. ڇاڪاڻ جو پنجابي ماڻهو جي اڪثريت اڄ به سامراج نواز پنجابي سرمائيدارن، جاگيردارن، فوج ۽ نوڪر شاهي ۽ رجعت پرستن جي پانهن پيلي ٿيو بيٺي آهي، انهيءَ ڪري انقلاب جي تاريخي ضرورت آهي ته مظلوم قومون علحدگي اختيار ڪن. جيڪو عمل انقلاب جي مفادن وٽان آهي. گهٽ ۾ گهٽ سنڌ ۽ بلوچستان جي علحدگي ترقي پسند عمل آهي.

iV

★ **پاڪستان** سوشل شاؤنسٽ اڪثر ڪري سوويت يونين ۾ قومن کي سليل پورهيت جمهوري حقن جو تفصيل ٻڌائي

اهو تاثر ڏيڻ جي ڪوشش ڪندا آهن ته پاڪستان ۾ پڻ سوشلسٽ انقلاب کان پوءِ اهڙائي قومن کي حق ملي ويندا. پر سوال آهي ته سوويت يونين ۾ قومن کي جيڪي قومي حق مليل آهن، انهن قومي حقن جي پاڪستاني سوشل شاؤنسٽ پنهنجن فڪري ۽ علمي سرگرمين جي ذريعي نه رڳو مخالفت ڪندا آهن، پر جيڪي ماڻهون يا پارٽيون اهي حق گهرنديون آهن، انهن کي تنگ نظريءِ شاؤنسٽ چوندي ٽڪباڻي ڪرڻ آهن. بلڪ اهو به چوندا آهن ته مظلوم قومن جي جمهوري حق جي ڳالهه ڪرڻ سان مزدورن ۾ اتحاد ٽي نه سگهندو. ڇاڪاڻ جو اهي ڳالهيون قومي آهن ۽ نه بين الاقوامي آهن.

جڏهن ته سوويت يونين جي مرڪزي آئين توڙي سمورين يونينن جي آئين ۾ هرهڪ قوم کي اهو حق مليل آهي، ته ڪابه قوم جيڪڏهن چاهي ته ڪيڏي مهل به انهيءَ حق کي استعمال ڪري الڳ ٿي سگهي ٿي. بلڪل اهڙيءَ طرح سوويت يونين ۾ ٻولين کي پڻ مڪمل برابريءَ وارا جمهوري حق مليل آهن. پر پاڪستان ۾ محڪوم قومن جي ٻولي جا به جمهوري حق غضب ٿيل آهن. جيڪڏهن ڪو ٻولين جي برابري جي جمهوري حقن جي ڳالهه ٿو ڪري ته هڪدم پاڪستاني پنڊت چوندا آهن ته ڪابه ٻولي ٻي ٻوليءَ جو استحصال نه ڪندي آهي. انهيءَ ڪري ٻولين بابت ڳالهائڻ ئي اجايو آهي. تهڙيءَ طرح ڪامريڊ لينن پنهنجي پروگرام ۾ عملي ۽ فڪري طرح مظلوم ۽ محڪوم قومن جي قومي خوداختياري يعني علحدگيءَ جي نه رڳو حمايت ڪئي آهي پر انهيءَ لاءِ عملي جدوجهد به ڪئي آهي. جڏهن ته ڏٺو ويو آهي ته پاڪستان پرست پنڊت هتي جي مظلوم ۽ محڪوم قومن جي قومي خوداختياري لاءِ نه پر خوداختياريءَ جي خلاف جدوجهد ڪري رهيا آهن، ايتري قدر جو جماعت اسلامي ۽ سامراج نواز فوجي ٽولي جي خلاف به اهڙي جدوجهد ڪونه ڪري رهيا آهن. هڪ اهڙي منجهيل ۽ نامڪمل قومي پروگرام جي ذريعي انقلاب جو برپا ٿيڻ ناممڪن

آهي، چاڪاڻ تہ پروگرام ڪان سواءِ خيالي دنيا ۾ قومن ڪي حق ڪونہ ملندا ۽ نہ مارڪسي ۽ ليننني سائنسي نظريو خيالي آهي.

☆ مارڪس ۽ اينگلس يورپ ۾ گڏيل انقلاب جي ڳالهہ ڪندي اهو بہ چيو تہ سڀ کان اڳ يورپ ۾ انقلاب ايندو. هيءَ ڳالهہ انهن انهيءَ ڪري ڪئي جو اهو سرمائيداريءَ جي سامراج ۾ داخل ٿيڻ کان اڳ وارو دور هو، جنهن ڪري عالمي انقلابي تحريڪ جي بانيڪارن جو اهو اندازو هو تہ سوشلسٽ انقلاب جي شروعات سڌريل سرمائيدار ملڪن مان ٿيندي، جنهن لاءِ سندن اڳيان سرمائيدارانہ پيداوار جا تضاد، گهوٽالا، مزدورن جي وڏي پيماني جون هڙتالون [جيئن پيرس ڪميون وغيره جهڙاواقعا] پڪل ۽ پختيون مادي حالتون ۽ معروضي عوامل شامل هئا. تنهن ڪري اهڙين حالتن ۾اهو سوچڻ تہانقلاب جي شروعاتيورپ مان ٿينديهڪ بنهہ سياوڙيڪ ڳالهہ هئي پر انقلابي ڌاهن جي حياتيءَ ۾ جيانقلاب جي شروعات يورپ جي سڌريل سرمائيدار ملڪن مان نہ ٿي تہ ان ۾ سندن غلط پاليسيءَ جو ڪو دخل نہ هو. چاڪاڻ تہ انقلاب ڪن فردن جي خواهشن ۽ فيصلن هيٺ نہ ايندا آهن پر اهي معروضي ۽ موضوئي حالتن جي پورائيءَ ۽ انقلابي صورتحال ۾ ڏيهي توڙي پرڏيهي عواملن جي ڳوڙهن ڳانڍاپن جي پيداوار هوندا آهن. انقلاب نہ خواهش سان ايندا آهن نہ تاريخي ضرورت ڪي لتاڙي ايندا آهن ۽ نہ معروضي حالتن جي انحرافيءَ هيٺ ايندا آهن. پر اهي پڪين پختين ۽ پچي راس ٿيل مادي حالتن جي عواملن جي پيداوار هوندا آهن انهيءَ ڪري يورپ ۾ اڄ سوڌو انقلاب جي نہ اچڻ جا ڪارڻ يورپ جي سامراجي قومن جي طرفان پرماري نائي جي ذريعي عالمي سامراج ڪي وجود ۾ آڻي دنيا جي مظلوم ۽ محڪوم قومن ڪي ڦري لٽي پنهنجو پيٽ ڀري پنهنجي عوام ڪي انقلابي گهرجن کان پري رکڻ واريون مادي حالتون آهن.

ڏنو ويو آهي ته جيڪي قومون ٻين قومن کي ڦرينديون ۽ لٽينديون آهن سڀ پنهنجي عوام کي ڪم چور، نڪمو، غيرتخليقي ۽ غيرانقلابي رجعت پرستيءَ جي ڄار ۾ وڪوڙينديون آهن. انهيءَ ڪري جيستائين ڦورو قومن کان ڦرمار جا ذريعا کسيا نه ويندا تيستائين انهن قومن جو ڦورو ڪردار بدلجي نٿو سگهي. جنهن ڪري انهن قومن جو مظلوم طبقو پنهنجي ظالم طبقي جي خلاف جنگ به ڪري نٿو سگهي. ڇاڪاڻ جو محڪوم قومن جي ڦرمار تي حاڪم قومن جي عوام ۾ رجعت پرستيءَ جي ريشن کي هٿي ملندي رهندي آهي. پنجابي ماڻهو به تيستائين ڪا انقلابي جدوجهد نه ڪندا ۽ نه انهن کي ڪرڻي آهي، جيستائين سنڌي، بلوچ، پختون ۽ سرائڪي مظلوم قومن جي خون ۾ پنجاب جي حڪمران طبقي جا چنبا کتل آهن. جيستائين پنجاب جون خوشحال مادي حالتون تبديل ٿي محڪوم قومن جي مادي حالتن جي بيهڪ اختيار نه ٿيون ڪن تيستائين مجموعي پنجابي عوام انقلابي ٿي نٿو سگهي.

عظيم اڪتوبر انقلاب استحصالي طبقن کي سبق سيکاري ڇڏيا آهن، حڪمران طبقن پنهنجا اڳوڻا ڍنگ بدلي ڇڏيا آهن. جيڪي زارشاهي حڪومت پنهنجي مظلوم عوام لاءِ ڪتب آندا هئا، اهو ئي سبب آهي جو حاڪم قومون محڪوم قومن جي ڦرمار ڪن ٿي ان ڪري ٿيون ته جيئن پنهنجن ماڻهن کي ڦرمار ۾ شريڪ ڪري کين غير تخليقي ۽ غيرانقلابي رجعت پرستيءَ جي ڄار ۾ ڦاسايو وڃي، جيئن يورپ جي سامراجين ڪيو آهي، جنهن ۾ اهي عارضي طور ئي سهي پر ڪامياب ويون آهن، نه ته ڪو سبب ٿي ڪونهي جو ريگن جهڙو رت پياڪ ماڻهو، ڪميونزم جي دشمنيءَ جي بنياد تي آمريڪي عوام کان ووٽ وٺي ڪامياب ٿي وڃي پر اها عالمي سامراج جي حڪمت عملي آهي جنهن آمريڪا جي باشعور عوام کي به رجعت پرستيءَ جي ڌٻڻ ۾ ڦاسائي ڇڏيو آهي.

V

★ "انقلاب سامراج جي زنجير جي سڀ کان ڪمزور ڪڙيءَ تي وار ڪري آندو وڃي ٿو" پاڪستاني رياست ۾ سامراجي زنجير

جي سڀ کان وڌيڪ ڪمزور ڪڙي قومي تضاد آهي، انهيءَ ڪري مظلوم ۽ محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ جي ذريعي هتي سامراجي اولاد کي شڪست به ڏئي سگهجي ٿي ته انقلاب لاءِ راهون به هموار ڪري سگهجن ٿيون. پر انهيءَ جي ابتڙ پنجاب ۾ سامراجي زنجير جي ڪڙي ڪمزور نه پر سگهاري آهي ڇاڪاڻ ته پنجابي فوج ۽ نوڪر شاهي پنجابي عوام جي اڪثريتي حمايت سان سامراجي مفادن جو تحفظ به ڪري رهي آهي ته سامراجي والار کي سگهارو به ڪري رهي آهي. پنجاب ۾ سامراجي زنجير جي ڪڙي ان ڪري تيستين ڪمزور نه ٿيندي، جيستين مظلوم ۽ محڪوم قومون پنجابي پرماريت کان آجيون ۽ آزاد نه ٿينديون. ضروري آهي ته سامراجي زنجير جي سڀ کان وڌيڪ ڪمزور ڪڙي يعني مظلوم ۽ محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ کي زوردار تحرڪ ۾ آندو وڃي ته جيئن هن علائقي مان سامراجي والارجو خاتمو ڪري سگهجي ۽ سامراجي والار جو خاتمو هتي جي مظلوم ۽ محڪوم قومن جي سامراج دشمن قومي آزاديءَ سان مشروط آهي.

☆ موجوده دؤر جي نئين خصوصيتهيءَ آهي ته اڄوڪي عالمي سوشلسٽ بلاڪ جي سگهاري موجودگيءَ ۽ سوشلزم جي سوپياري حيثيت جي ڪري عالمي سوشلسٽ بلاڪ جي مدد ۽ سهڪار تي ڀروسو رکندي. دنيا جي ڪنهن به ڀا ڱي ۽ ديس ۾ عوام انقلاب آڻي به سگهي ٿو ته انهيءَ کي سگهارو به ڪري سگهجي ٿو. اسان جي دعوي آهي ته موجوده صورتحال هيٺ پنجاب ۾ ڪي انقلابي حالتون موجود ڪونه آهن، پر محڪوم قومن ۾ خاص سنڌ ۾ انقلابي صورتحال موجود آهي، تنهن ڪري پنجاب جي انقلابي صورتحال جي تياريءَ لاءِ ترسي وهڻ انقلاب سان ڪابه ڀلائي نه ڪانه آهي، پر انقلاب دشمني ضروري آهي. جڏهن ته سنڌ جي موجوده صورتحال ۾ انقلاب برپا ڪري انهيءَ کي عالمي سوشلسٽ بلاڪ جي مدد ۽ سهڪار سان مضبوط ۽ سگهارو ڪري سگهجي ٿو ڇاڪاڻ جو مضبوط عالمي سوشلسٽ بلاڪ جي موجودگي

سنڌ جي انقلاب جي نہ رڳو مدد ڪري سگهي ٿي پر بچاءَ جي ضمانت بہ ڏئي سگهي ٿي.

★ ”ويٽنام فرانسين جي قبضي ۾ هو تڏهن بہ پرولتاري بين الاقواميت جو شاندار مظاهرو ڪندي، فرانسي ڪميونسٽ پارٽيءَ هند چيني ڪميونسٽ پارٽيءَ کي منظم ڪرڻ ۾ خاص طور مدد ڪئي هئي.“ ائين جيئن هندستان جي ڪميونسٽ پارٽيءَ کي برطانوي ڪميونسٽ پارٽيءَ مدد ڪئي هئي“ برابر ٺيڪ آهي هئا فرانس ۽ برطانيا جا ڪميونسٽ، جيڪي حقيقي پرولتاري بين الاقواميت جا حامي هئا. انهيءَ ڪري انهن اهڙين ڪميونسٽ پارٽين کي منظم ڪرڻ ۾ مدد ڪئي، جيڪي سندن ئي ظالم ۽ حاڪم قومن جي خلاف محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ لاءِ جوڙيون ويون هيون. فرانس يا برطانوي ڪميونسٽن ۾ جيڪا ڪميونسٽ ايمانداري ۽ سچائي هئي ايتري سچائي هتي جي پاڪستان پرست ڪميونسٽ تحريڪ ۾ آهي؟ جو اها هتي جي مظلوم قومن جي ڪميونسٽ قوتن جي اهڙي مدد ڪري سگهي، هر گز نہ........ ڇاڪاڻ جو هتي ڪابہ حقيقي ڪميونسٽ تحريڪ موجود ئي ڪانهي هتي تہ رڳو سوشل شائونسٽ پارٽيون آهن جيڪي محڪوم قومن جي قومي آزادي ۽ انقلاب جون اهڙيون ئي ڪٽر مخالف آهن جهڙيون سامراج نواز حڪمران ٽريون ۽ سامراج نواز فوجي ادارو آهي. جڏهن هتي ڪا اهڙي بين الاقواميت پسند پارٽي موجود ڪانہ آهي، جيڪا محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ لاءِ وڙهندڙ ڪميونسٽ قوتن جي حمايت ڪري سگهي تہ پوءِ مظلوم ۽ محڪوم قومن جي پورهيت طبقي ۾ وچڙندڙ ڪميونسٽ پارٽيون ئي رڳو اهڙيون پارٽيون ٿي سگهن ٿيون، جيڪي پاڪستاني پنڊتن جي رياڪارين ۽ مڪارين جا پول پڌرا ڪندي، پنجابي پرماريت کان مظلوم ۽ محڪوم قومن جي عوام کي آزاد ڪرائي سگهن ٿيون.

★ **دنياجي مظلوم** ۽ محڪوم قومن جي عوام کي قومي آزادي حاصل ڪرڻ جو حق آهي. چاهي اهي ڪيڏيون بہ ننڍڙيون

قومون چو نہ ھجن، يا اھي ملڪ ڪيڏا بہ ننڍا ڇو نہ ھجن۔ انھن قومن ۽ ملڪن جون جيڪڏھن الڳ الڳ پورھيت پارٽيون پنھنجي پنھنجي ملڪ ۽ قوم جي عوام جي رھنمائي ڪندي قومي آزادي ۽ انقلاب لاءِ وڙھي رھيون آھن تہ دنيا جا ڪميونسٽ ۽ انھن جون پارٽيون سندن حمايت ڪن ٿا پر پاڪستاني سوشل شاؤنسٽ پاڪستان ۾ قاتل مظلوم ۽ محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ ۽ انقلاب جي مخالفت ڪان سواءِ ٻيو ڪو ڪم ڪونہ ڪندا آھن. چاڪاڻ جو اھي اصل ۾ نہ ڪميونسٽ آھن نہ سوشلسٽ آھن نہ مارڪسسٽ ۽ ليننسٽ ۽ جمھوريت پسند آھن تہ پوءِ اھي محڪوم قومن جي قومي آزادي ۽ انقلاب جي مخالفت نہ ڪندا تہ ٻيو ڇا ڪندا ـ ؟

مزي جھڙي ڳالھہ تہ پاڪستاني سوشل شاؤنسٽ دنيا جي ٻين سڀني مظلوم ۽ محڪوم قومن جي آزادي ۽ انقلاب جي حمايت ڪندا آھن. رڳو پاڪستاني جبري الحاق ۾ قاتل مظلوم ۽ محڪوم قومن جي قومي آزادي ۽ انقلاب جا منڪر آھن. چاڪاڻ جو اھي قومون ھڪ اھڙي ظالم جابر ۽ بالادست قومن کان قومي آزادي حاصل ڪرڻ چاھين ٿيون. جيڪا سا ڳي وقت انھن سوشل شاؤنسٽن جي قوم پڻ آھي. جيڪي پاڪستان جي نام نهاد ڪميونسٽ تحريڪ تي قابض ٿيو ويٺا آھن.

Vi

★ پنجابي پرماريت جي بچاءَ ۾ ھٺ ڌرمي وارو ٺوڪيا منطق جوڙي ڇيو وڃي ٿو تہ ”سنڌ يا ٻيءَ ڪنھن بہ قوم جي ”پنجابي سامراج“ کان علحدگيءَ جي تحريڪ ھرگز قومي آزاديءَ جي تحريڪ نٿي سڏي سگھجي.“ سوال ٿو اٿي تہ پوءِ بنگالي عوام جي علحدگيءَ جي تحريڪ بہ قومي آزاديءَ جي تحريڪ ڪانہ ھئي ۽ پائنجي ٿو تہ پاڪستاني سوشل شاؤنسٽن بہ انھيءَ ڪري انھيءَ تحريڪ جي مخالفت ڪئي ھئي ۽ ٽڪا خان واري رت پياڪ ٽولي جي حمايت ڪئي ھئي.

جڏهن ته حقيقي ڪميونسٽ جي نظر ۾ اهاهڪ قومي آزاديءَ جي تحريڪ ڏي هئي تڏهن ته سوويت يونين ۽ ٻين ترقي پسند ملڪن جي طرفان انهيءَ تحريڪ جي نه رڳو غيرمشروط حمايت پر ڀرپور مدد به ڪئي وئي. اها ئي ڳالهه آهي ته پاڪستاني پنڊتن انهيءَ جي خلاف وڏي جدوجهد ڪئي هئي. جنهن جو مثال فيض احمد فيض جي اها پريس ڪانفرنس آهي جنهن ۾ هن سوويت يونين کي ڌمڪي ڏني هئي ته جيڪڏهن بنگالي عوام جي پنجابي فوج جي خلاف حمايت جاري رکي وئي ته هو لينن ايوارڊ واپس ڪندو، جنهن ڳالهه سندن سوشل شاونسٽ ذهنيت کي پڌرو ڪيو آهي، جنهن جي پس منظر ۾ پاڪستاني پنڊت پاڪستاني جبري الحاق ۾ قابل محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ جي مخالفت ۽ پنجابي پرمارين جي حمايت ڪندا آهن. پوري پاڪستان ۾ بنگالي عوام اڪثريت ۾ هو انهيءَ ڪري انهن جي موجودگيءَ ۾ ڪنهن نه ڪنهن طريقن سان جمهوري حق جي ملڻ جو امڪان به هو. انهيءَ هوندي به اها تحريڪ قومي آزاديءَ جي تحريڪ هئي ته پوءِ انهيءَ کان وڌيڪ ظلم ۽ جبر جو شڪار مظلوم ۽ مجبور قومن جي قومي تحريڪ کي جن جي موجوده رياست هيٺ جمهوري حقن جي ملڻ جو ڪو امڪان ڪونه آهي، ڪهڙي سبب جي ڪري قومي آزاديءَ جي تحريڪ چئي نٿو سگهجي.

پر جي پاڪستاني پنڊتن جي نظر ۾ جيڪي مارڪسي ۽ ليننني فڪر تي هڪ وڏي چٽي آهن، اها قومي آزاديءَ جي تحريڪ نه آهي ته انهيءَ سان فرق به ڪونه ٿو پوي. ڇاڪاڻ جو اهي اصل ۾ مارڪسسٽ ۽ لينننسٽ آهن ئي ڪونه بلڪ جيئن ته اهي ڪائوتسڪي، ٽراٽسڪائي، پليخانوف ۽ دوز لڪمبرگ جي ٽولي جا پوئلڳ آهن، انهيءَ ڪري اهي محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ جا منڪر نه هوندا ته ٻيو ڇا ڪندا.

★ مظلوم قومن جي قومي آزاديءَ کان انڪار ڪرڻ لاءِ اهو به چيو وڃي ٿو ته ”اهو نعرو حالت مجبوري تحت نه پر انهيءَ جو بنياد شروع کان ئي محدود مقصدن ڪسي آڏو رکي اڏيو ويو آهي“ ته اسان پاڪستان پرست پنڊتن کان پڇڻ گهرون ٿا تـه اهـي مجبوريءَ واريون حالتون ڪهڙيون هونـديون آهن جن تحت سندن سائنسي تجزيـو پڌ ئي ٿو ته اهي حالتون هتي جـي مظلوم ۽ محڪوم قومن سان لاڳو نٿيون ٿيـن ــ چا؟ مارڪسزم اسان کـي پڌائي ٿي ته اهي حالتون هتي جي مظلـوم ۽ محڪوم قـومن سان لاڳو نٿيون ٿين چا مارڪسزم اسان کي پڌ ئي ٿي ته مسئلا مادي حالتن کان سواءِ پيدا ٿيندا آهن؟ يا آهي مادي حالتون ئي هونديون آهن، جيڪي قومي آزاديءَ جـي حالتن کي پيدا ڪرڻ لاءِ مجبور ڪنديون آهن. يا چا سنڌ بلوچستان ۽ پختونستان جي مظلوم قومـن جي قومي آزاديءَ جو ايـار انهن مادي حالتن جو نتيجو نـه آهـي جيڪي هتي جي مظلوم قومن جي قرلت جي ذريعي مسلسل چاليهن سالن کان پنجابي پرماريت پيدا ڪندي رهي آهي. هونءَ بـه پنجابي پرماريت جو دفاع جهڙي نموني پاڪستان پـرست پنڊت ڪن ٿـا تهڙي نموني جي رجعت پـرست سامراج جا دلال ڪن تـه ڳالهه سمجهه ۾ اچي به سگهي ٿي پر مارڪسٽن ۽ سوشلسٽن کان اها توقع ئـي ڪري نٿي سگهجي. انهـيءَ ڪري جهڙي طـرح لاهي پاهي پاڪستاني سوشل شاؤنسٽ مظلوم قومن جـي جمهوري حقن جـي مخالفت ۽ ظالم قوم جي غير جمهوري امتيازي حقن جـي وڪالت ڪري رهيا آهن اها مارڪسزم ۽ ليننزم تي ڌڪ ڏنول ۽ چٽر نـه آهي ته ٻيو چا آهي؟

★ پاڪستان پرست پنڊتن جي طرفـان چيو وڃي ٿو ته ”پاڪستان کي سامراج جي جديد نو آباديءَ کان آجي ڪرڻ کان پوءِ قومي جبر جو خاتمو ڪري مظلوم قومن تـي غالب قـوم کي حاصل ڏبل امتيازي حقن کي ختم ڪري سڀني قومن جـي بـرابريءَ

جي ترقيءَ جا موقعا قائم ڪري سگهنداسون."

سوال آهي ته اهو سڀ ڪجهه خيالي دنيا ۾ ته قائم ڪونه ٿيندو. ظاهر آهي ته انقلاب کان پوءِ جيڪي مسئلا حل ڪرڻا آهن- انهن سڀني مسئلن لاءِ جدوجهد موجوده وقت ۾ ئي ڪرڻي آهي، جيئن لينن چيو آهي ته "انقلاب کان اڳ انقلاب هلندي ۽ انقلاب کان پوءِ جيڪي سوشلسٽ پارٽيون پنهنجن سمورين سرگرمين سان اهو ثابت نٿيون ڪن ته ڪو اهي مظلوم قومن سان بالڪل آزاد بنيادن تي اتحاد [علحدگيءَ کان سواءِ اتحاد اجايو آهي] قائم ڪنديون ته اهڙيون پارٽيون سوشلزم سان غداري ڪن ٿيون."

پاڪستاني سوشل شاؤنسٽ هن وقت قومي حقن جي مخالفت ڪري رڳو انقلاب کان پوءِ خيالي بنيادن تي اهي جمهوري حق وٺرائي ڏيندا، جن حقن جي لاءِ هن وقت وڙهيو ته نٿو وڃي پر رهندو مخالفت ڪئي وڃي ٿي. ايتري قدر جو جيڪي پارٽيون ۽ ماڻهو محڪوم قومن جي برابريءَ جي جمهوري حقن لاءِ جدوجهد ڪري رهيا آهن انهن کي انقلاب دشمن ۽ پورهيت اتحاد جو مخالف سڏيو وڃي ٿو ته چا انقلاب کان پوءِ اهي حق آسمان مان لاهي قومن جي جهوليءَ ۾ وڌا ويندا. هيءَ مارڪسزم ۽ لينزم ته ڪانه آهي پر مابعد الطبيعيات ضرور آهي جنهن تحت ماڻهن کي خيالي ۽ روحاني پلاءُ ڏيکاريا ويندا آهن جيئن جاگيردار ۽ بورجوا طبقي جي پارٽين ۾ هوندو آهي ته مسئلن کي چٿو نه ڪرڻ گهرجي پر حاصل ڪرڻ کان پوءِ مسئلن کي پاڻهي جاڻي حل ڪيو ويندو.

چا پاڪستاني سوشل شاؤنسٽ قومي مسئلي بابت به اهوئي ساڳيو سرمائيدارانه ۽ جاگيردارانه نقط نظر رکن ٿا - جيڪو بورجوازي طبقاتي چونڊڪاري بابت ماڻهن کي پڌائيندو آهي. قومن جي برابريءَ وارو جمهوري پروگرام رڳو هڪڙوئي آهي ۽ اهي آهي ته قومن جي "قومي خود اختياري" يعني "قومي علحدگي ۽ "قومي

رياست جي قائم ڪرڻ جو حق" جيڪو انهيءَ حق جي مخالفت ڪري ٿو اهو مارڪسٽ ۽ ليننسٽ ٿي نٿو سگهي، پر اهو سوشل شاوُنسٽ آهي. اهو بين الاقواميت پسند ٿي نٿو سگهي پر مرڪزيت پسند آهي. ڇاڪاڻ جو قومي آزاديءَ جو ٺاهه قومي انڪارين جي مڪتب فڪر سان ٿي نٿو سگهي پر پورهيت بين الاقواميت پسند سان آهي.

باب ٻيون

i

☆ ١٩٧٣ع ۽ ١٩٨٦ع جي جمهوري جدوجهد ايم، آر ڊيءَ جي محدود جمهوري جدوجهد هئي. پر سنڌي عوام انهيءَ کي محدود دائري مان ڪڍي وسيع عوامي ۽ قومي جمهوري جدوجهد ۾ تبديل ڪري ڇڏيو يعني ٻين لفظن ۾ سنڌ جي عوام ١٩٧٣ع جي آئين جي بحاليءَ جي جدوجهد کي اڳتي وڌائي سنڌ جي تاريخي عمل (قومي آزاديءَ جي بحاليءَ جي جدوجهد ڪري ڇڏيو).

اهو انهيءَ ڪري جو مظلوم ۽ محڪوم قومن جي عوام جي جمهوري جدوجهد جو لاڙو هميشه محدود جمهوريت وارو نه پر مڪمل برابريءَ جي جمهوريت جي جدوجهد وارو رهيو آهي، ٻين اکرن ۾ "قومي خوداختياريءَ جي جمهوري حق" يعني تاريخي عمل جي بحاليءَ جي جدوجهد جو رهيو آهي. اهو ئي سبب آهي جو ايم، آر ڊي جڏهن به عوام کي محدود جمهوري جدوجهد جو سڏ ڏنو آهي تڏهن سنڌ جي عوام انهيءَ کي محدود دائري مان ڪڍي حقيقي عوامي ۽ قومي جمهوري جدوجهد هيٺ ڪٺي آيو آهي. ڇاڪاڻ جو اها حقيقي وسيع تر عوامي ۽ قومي جمهوريت سنڌ جي عوام جي تاريخي ضرورت آهي، تنهن ڪري ٿيندو هي رهيو آهي جو انهيءَ محدود جمهوري جدوجهد کي سنڌ جو عوام ترقي ڏياري حقيقي عوامي ۽ قومي جمهوري جدوجهد ۾ تبديل ڪندو رهيو آهي.

پر جڏهن به سنڌ جي عوام محدود جمهوري جدوجهد کي وسعت ڏني آهي تڏهن جمهوريت دشمن ۽ عوام دشمن قوتون جدوجهد

مان هٿ ڪڍي ويون آهن. ڇاڪاڻ جو سنڌ جي عوام جي تاريخي ضرورت واري جمهوريت پرساري مفادن جي تضاد ۽ ٽڪراءَ ۾ ايندي آهي، انهيءَ ڪري پرساري قوتون هرپيري سنڌ جي عوام جي جمهوري جدوجهد جي وسعت کان ڊڄي ويون آهن ۽ ان کي محدود جمهوري جدوجهد جي دائري کان اڳتي وڌڻ نه ڏنو آهي.

جڏهن به جمهوري جدوجهد جي شروعات ٿي آهي ته انهيءَ جي ڀرپور موٽ رڳو سنڌ جي عوام ڏني آهي. جو سنڌ جي عوام جي اها تاريخي ضرورت آهي.

جيئن ته قومي آزادي سنڌ جي عوام جو جمهوري حق آهي انهيءَ ڪري سنڌ جي عوام هر جمهوري جدوجهد کي وسعت ۽ ترقي ڏياري قومي آزاديءَ جي تاريخي عمل جي بحالي جي جدوجهد ۾ تبديل ڪندو رهيو آهي. جنهن کان هرپيري خوف کائي رجعت پرست ۽ عوام دشمن قوتون جمهوري جدوجهد مان ئي هٿ ڪڍي ويون آهن. عجب ته اهو آهي جو نام نهاد ترقي پسند قوتون به پنجابي پرساري مفادن جي موقعي پرست سياست لاءِ سنڌ جي عوام جي حقيقي عوامي ۽ قومي جمهوري جدوجهد کي سڌي توڙي اڻسڌي طرح بند ڪرڻ جي ڪوشش ۾ مصروف رهيو آهن پر انهن ڪڏهن به سنڌ جي عوام جي جمهوري جدوجهد جي اڳواڻي نه ڪئي آهي بلڪ انهيءَ جدوجهد مان هٿ ڪڍي ٻاهر بيهي رهيون آهن جڏهن به عوام دشمن رجعت پرست ۽ نام نهاد ترقي پسندن اهڙي عوام دشمن ۽ جمهوريت دشمن عمل جو مظاهرو ڪيو آهي تڏهن سندن اهو عمل حڪمران طبقي جي حق ۾ ويو آهي ۽ اهڙي طرح سنڌ جي جمهوري عمل جي بدران حڪمران ٽولي جي جمهوريت دشمن عمل کي هٿي ملي آهي.

١٩٨٣ع ۽ ١٩٨٦ع ۾ ائين ئي ٿيو. يعني رڳو طبقاتي ۽ پنجابي پرساري مفادن جي تابع سياست ڪندڙ پارٽين ۽ ماڻهن سنڌ جي عوام جي عوامي ۽ قومي جمهوري جدوجهد کي مايوسي ۽ انارڪيءَ ۾ تبديل ڪيو آهي ۽ سنڌي ماڻهن کي طبقاتي ۽ پنجابي پرساري مفادن جي سازش جو شڪار بڻائي نسل ڪشيءَ

ڏانهن ڇڪيو آهي تاريخي ۽ معاشي حالتن هيٺ پنجابي پرماري مفادن جو بچاءُ سنڌ جي عوام جي نسل ڪشيءَ ۾ سمايل آهي ڇاڪاڻ جو پنجابي پرماري مفادن جي تابع سياست سنڌ جي عوام جي تاريخي ضرورت جي نفي ڪندڙ آهي.

ii

☆ **جدلياتي** نقطہ نظر هيٺ سمورا حدود فاضل، اضافي ۽ متحرڪ ٿين ٿا ۽ اهي مخصوص حالتن هيٺ پنهنجي پنهنجي ضد ۾ بدلجي سگهن ٿا تنهن ڪري هر جبري الحاق رضا ڪارانہ الحاق ۾ ۽ هر رضاڪارانہ الحاق جبري الحاق ۾ تبديل ٿي سگهي ٿو. پاڪستان ڪي رضاڪارانہ الحاق ڇنجي ٻہ ڪٽي تڏهن ٻہ ٽيهہ لک بنگالين ۽ چاليهہ هزار بلوچن جي قتل عام ۽ سوين سنڌي ساٿين تي ٿيندڙ بربريت کان پوءِ پنهنجي ضد يعني جبري الحاق ۾ تبديل ٿي ويو آهي ۽ جڏهن تہ هر جبري الحاق هيٺ ايندڙ قوم ۽ ملڪ کي الڳ ٿي وڃڻ جو حق آهي انهيءَ ڪري جيڪو بہ سوشلسٽ جبري الحاق کان الڳ ٿيڻ جي مخالفت ڪري ٿو. اهو جبري الحاق جو حامي آهي ۽ سوشلسٽ نہ پر شاؤنسٽ آهي. اهوئي سبب آهي جو اسان جي دعويٰ آهي تہ سمورا پاڪستان پرست سوشلسٽ سوشل شاؤنسٽ ۽ سامراجي آهن. جيڪي پاڪستاني جبري الحاق ۾ قاتل سنڌي بلوچ، پختون ۽ سرائڪي مظلوم قومن جي الڳ ٿيڻ جي جمهوري حق لاءِ جدوجهد ڪرڻ لاءِ تيار ڪونہ آهن.

پاڪستاني سوشل شاؤنسٽ پاڪستان جي جبري الحاق ۾ قاتل مظلوم ۽ مجبور قومن جي قومي ۽ عوامي راڄ کي پنجابي عوامي راڄ جي بحاليءَ سان مشروط ڪري ڇڏيو آهي تہ جي پنجابي عوامي راڄ بحال نہ ٿو ٿئي تہ مظلوم ۽ مجبور قومن جي قومي ۽ عوامي راڄ کي رت پياڪ پنجابي فوجي ٽولي کان بحال ڪرائڻ اجايو آهي، ڇاڪاڻ جو سندن خيال ۾ پاڪستان مختلف قومن جو رضاڪارانہ الحاق آهي. جڏهن تہ پهرين ڏينهن کان ئي پاڪستان رضاڪارانہ الحاق ڪونہ هو بلڪ جاگيردارن جو جوڙيل چراگاهہ هو جنهن کي مختلف مسلمان ساڪن ۽ قومن جي جاگيردارن پنهنجن

طبقاتي ۽ سامراجي مفادن جي بچاءَ لاءِ هڪ سازش تحت وجود ۾ آندو هو. پر جي ٿوري گهڙيءَ لاءِ مڃجي ڪٿي به ته اهو رضاڪارانه الحاق هو. تڏهن به اهو پنهنجي ضد يعني جبري الحاق ۾ تڏهن بدلجي ويو هو، جڏهن مظلوم ۽ مجبور قومن جي قومي حاڪميت تي حملو ڪيو ويو هو. يعني جڏهن بلوچستان تي فوجي چڙهائي ڪئي وئي، بنگالي عوام کي ٻوليءَ جي سوال تي رت ۾ ڳاڙهو ڪيو ويو ۽ پاڪستان جي گورنر جنرل سنڌ اسيمبليءَ جي طرفان پاس ڪيل انهيءَ بل جي منظوري ڏيڻ کان انڪار ڪيو جنهن ۾ سنڌي هندن جي ڇڏيل زمينن تي سنڌي هارين جو حق تسليم ڪيو ويو هو پر جڏهن ساڳيو بل پنجاب اسيمبليءَ پاس ڪيو ته انهيءَ کي فوري منظوري ڏني وئي.

انهيءَ ڪري جو پنجاب جو قومي اقتدار اعليٰ بحال ٿيل هو پر سنڌ، بلوچستان، پختونستان ۽ بنگال جو قومي اقتدار اعليٰ پنجابي فوج ۽ ڪامورا شاهيءَ غضب ڪري ورتو هو. انهيءَ ڪري جيڪو ماڻهو محڪوم قومن جي قومي ۽ عوامي راڄ کي پنجابي عوامي راڄ سان مشروط ڪري ٿو. اهو دراصل پنجابي قومي حڪمران طبقي جو دلال آهي ڇاڪاڻ جو اهو مظلوم ۽ مجبور قومن جي قومي ۽ عوامي راڄ کي پنجابي عوامي راڄ سان مشروط ٿو ڪري يعني اڪرن ۾ پنجابي عوام جيسين رياست تي قابض پنجابي فوجي حڪمران طبقي کان پنهنجو عوامي راڄ بحال نٿو ڪرائي، تيسين مظلوم ۽ مجبور قومن جي عوام کي پنهنجي قومي ۽ عوامي راڄ کي بحال ڪرائڻ جو ڪو حق ڪونه آهي.

فرض ڪريو ته پاڪستان جي جبري الحاق ۾ قائل ڪا به مظلوم ۽ مجبور قوم پنجابي عوامي راڄ جي بحاليءَ کان اڳ پنهنجي قومي ۽ عوامي راڄ جي بحالي لاءِ جدوجهد ڪري ٿي ته پاڪستاني سوشل شاؤنسٽ انهيءَ جدوجهد ۾ هر گز شامل نه ٿيندا ڇاڪاڻ جو جيئن ته اها پنجابي عوامي راڄ جي بحاليءَ جي

جدوجهد کان الڳ رڳو مظلوم ۽ مجبور قومن جي قومي ۽ عوامي راڄ جي بحاليءَ جي جدوجهد هوندي آهي. جنهن ڪري پاڪستاني سوشل شائونسٽ انهيءَ جي حمايت نه ڪندا ۽ ايستائين نه ڪندا جيستائين اهو پنجابي عوامي راڄ ۾ تبديل نه ٿو ٿئي.

جنهن لاءِ سندن وري اهو به چوڻ آهي ته فرض ڪريو جيڪڏهن پنجابي عوامي راڄ بحال ٿي وڃي ٿو ته اهو پاڻمرادو پاڪستاني عوامي راڄ هوندو. تنهن ڪري انهيءَ جو مطلب اهو پڻ سمجهڻ گهرجي ته مظلوم ۽ محڪوم قومن جي قومي ۽ عوامي راڄ به بحال ٿي ويو. پر عملي طرح مظلوم ۽ مجبور قومن جي قومي راڄ جي بحاليءَ جا پوءِ به خواهشمند ڪونه آهن بلڪ پوءِ انقلاب جي نالي ۾ پنجابي عوامي راڄ کي مظلوم ۽ مجبور قومن جي قومي ۽ عوامي راڄ تي زوريءَ لاڳو ڪرڻ جا خواب ڏسي رهيا آهن يعني اڪرن ۾ مظلوم ۽ مجبور قومن جي قومي حاڪميت کي بحال نه ڪندا پر جيئن هن وقت پنجابي حڪمران طبقو اسلام ۽ پاڪستان جي نالي ۾ مظلوم قومن جي حاڪميت غصب ڪيو ويٺو آهي، تيئن پاڪستاني سوشل شائونسٽ پنجابي عوامي اڪثريت جي زور تي انقلاب ۽ سوشلزم جي نالي ۾ ڦٻائيندا. فرق رڳو اهو آهي ته موجوده حڪمران طبقو اسلام ۽ پاڪستان جي نظريي هيٺ مظلوم ۽ مجبور قومن جي حاڪميت غصب ڪيو ويٺو آهي ۽ ۽ پاڪستاني سوشل شائونسٽ انهيءَ کي عوامي راڄ جي نالي ۾ غصب ڪندا مظلوم ۽ مجبور قومن جي عوام کي پنهنجي قومي ۽ عوامي حاڪميت جي بحاليءَ لاءِ تيستائين هلچل هلائڻ نه گهرجي جيستائين حاڪم قوم جو عوام پنهنجو عوامي راڄ بحال نه ٿو ڪرائي، جو انهيءَ کان سواءِ ٻيو ڪهڙو مطلب ٿي سگهي ٿو ته پاڪستان پرست پنڊت اصل ۾ سامراجي آهن. جيڪي پنهنجي قومي بالادستي ۽ محڪوم قومن جي محڪوميءَ جا جيئن جو تيئن حامي آهن. هن ڳالهه جي وڌيڪ وضاحت هيئن ٿيندي ته سنڌ، بلوچستان ۽ پين مظلوم ۽ مجبور قومن جي عوام کي تيستائين پنهنجي قومي ۽

عوامي راڄ جي بحاليءَ لاءِ ڪابہ هلچل نہ هلائڻ ڪپي جيستائين پنجابي عوام پنهنجي عوامي راڄ جي بحاليءَ لاءِ ڪا هلچل نٿو هلائي. پر جي مظلوم ۽ مجبور قومن جي عوام ڪي پنهنجي قومي ۽ عوامي راڄ جي بحاليءَ جي هلچل هلائڻي آهي تہ پوءِ انهيءَ ڪي پنجابي عوام جي عوامي راڄ جي بحاليءَ جي جدوجهد سان ڳنڍڻي پلڪ اڳ۾ئي ۽ بہ هلائڻ گهرجي. يعني مظلوم ۽ مجبور قومن جي قومي ۽ عوامي راڄ جي بحاليءَ جي جدوجهد ڪي حاڪم قوم جي عوامي راڄ جي بحاليءَ جي جدوجهد سان مشروط ڪرڻ گهرجي، ٻئي صورت ۾ مظلوم ۽ مجبور قومن جي قومي ۽ عوامي راڄ جي بحاليءَ جي جدوجهد جي حمايت حاڪم قوم جو سوشل شاوُنسٽ نہ ڪندو، پر پوءِ بہ پاڻ ڪي سوشلسٽ ۽ ڪميونسٽ سڏرائيندو. محڪوم قومن جي ڪميونسٽن ڪي سوشلزم ۽ ڪميونزم جو دشمن سمجهندو. جڏهن تہ پاڪستاني سوشل شاوُنسٽ مظلوم قومن جي قومي ۽ عوامي راڄ جي بحاليءَ جي جدوجهد جي مخالفت ڪري سوشلزم ۽ ڪميونزم سان غداري ڪن ٿا. جنهن غداريءَ ڪي لڪائڻ لاءِ محڪوم قومن جي ڪميونسٽن تي اجايا سجايا بهتان مڙهين ٿا.

iii

☆ پنجابي پورهيت طبقي ۾ پاڪستان پرست پنجابي شاوُنزم پيدا ڪرڻ لاءِ مادي ۽ معاشي ميدان تيار ڪيو پيو وڃي جيڪو مظلوم قومن جي بيٺڪي قبضي جي ذريعي وڌيڪ پڪو ۽ پختو ٿي رهيو آهي پنجابي پورهيت طبقو ان وقت تائين ڪابہ انقلابي جدوجهد نٿو ڪري سگهي. جيستائين پنجابي ڦورو طبقي جي طرفان تيار ڪيل پاڪستان پرست پنجابي شاوُنزم جي مادي ۽ معاشي حالتن جو خاتمو نٿو ڪيو وڃي، پاڪستان پرست پنجابي شاوُنزم کي پيدا ڪندڙ مادي ۽ معاشي حالتون جيئن تہ مظلوم ۽ محڪوم قومن جي حيثيت جي پيداوار آهن انهيءَ ڪري مظلوم ۽ محڪوم قومن جي قومي آزادي پاڪستان پرست پنجابي شاوُنزم جي پاڙ پٽڻ

سگهي ٿي. مظلوم ۽ محڪوم قومن جي ڦر لٽ جي ذريعي پنجابي پورهيت طبقي ۾ پنجابي بورجوا شائونزم اڏين پڪڙجي رهي آهي جيئن لينن چيو آهي ته ”ڪيترن ملڪن جي پرولتاريءَ ۾ نو آباديءاتي شائونزم جي جبوڙن جي پيدا ڪرڻ لاءِ زمين بڻجي تيار ٿي چڪي آهي.“ [اقوام مشرق جي تحريڪ آزادي ۱۰]

پنجابي قوم جي طبقاتي شعور رکندڙ پورهيت طبقي لاءِ مظلوم ۽ محڪوم قومن جو رڳو اهو پورهيت طبقو اتحادي ٿي سگهي ٿو ۽ سندن انقلابي هلچل ۾ ساٿي ٿي سگهي ٿو، جيڪو مظلوم ۽ محڪوم قومن جي قومي آزادي جي جدوجهد ڪندي سامراج نواز پنجابي حڪمران طبقي توڙي سنڌ ۾ زمينون حاصل ڪندڙ پنجابي آبادڪارن ۽ سنڌ جون انعام طور زمينون حاصل ڪندڙ جرنلن ۽ ڪرنلن جي خلاف وڙهي رهيو آهي. اهڙي طرح سنڌي پورهيت عوام پنجابي حڪمران طبقي جي چيلهه ڀڃي ڪري رهيو آهي ته جيئن طبقاتي شعور رکندڙ پنجابي پورهيت طبقو رجعت پرست سامراج نواز پنجابي حڪمران طبقي جي ڪمزور ڪڙي يعني ڀڃي ٽيل چيلهه تي وار ڪري پاڻ به آزاد ٿي سگهي پر جي پنجابي پورهيت طبقو طبقاتي شعور نٿو رکي ته اها سندس مستقل غلاميءَ جي علامت آهي، جنهن ڪان اڳي پوءِ ڪيس ڇوٽڪارو حاصل ڪرڻو آهي.

پر جيئن ته مظلوم ۽ محڪوم قومن ڪي سامراج نواز حڪمران طبقي کان اڳي پوءِ آزادي حاصل ڪرڻي آهي. انهيءَ ڪري انهن جي آزاديءَ کي دنيا جي ڪابه طاقت روڪي نٿي سگهي. پنجابي پورهيت طبقو پنهنجي حڪمران طبقي جي خلاف وڙهندو تڏهن به جي نه وڙهندو تڏهن به مظلوم قومون آزادي ضرور حاصل ڪنديون. هونئن به مظلوم قومن جو عوام جڏهن ظالم قوم جي حڪمران طبقي جي خلاف وڙهي ٿو تڏهن اهو ظالم قوم جي مظلوم طبقي جي آزاديءَ جي راهه هموار ڪري ٿو، پر جڏهن ظالم قوم جو پورهيت طبقو مظلوم قومن جي عوام کي ڪچلڻ لاءِ پنهنجي حڪمران طبقي جي حمايت ڪري ٿو تڏهن ظالم ۽ حاڪم قوم

جو پورهيت پنهنجي غلاميءَ کي مضبوط ۽ سگهارو ڪري ٿو.

iV

☆ **محڪوم طبقن** ۽ قومن جي وچٿرن اعتدال پسند ماڻهن ۽ تحريڪن جي حاڪم طبقن ۽ قومن جي دانشورن طرفان ساراهه جا ڍڪ رڳو انهيءَ ڪري پريا ويندا آهن، جو حاڪم طبقن ۽ قومن جي ڦر لٽ ڪرڻ واري پاليسيءَ کي جاري رکڻ جي اميد اهڙن ئي ماڻهن ۽ تحريڪن ۾ ڏٺي ويندي آهي. هونئن به حاڪم طبقن ۽ قومن جا ماڻهو محڪوم طبقن ۽ قومن جي رڳو اهڙن ماڻهن يا پارٽين کي اهميت ڏيندا آهن جن ۾ سندن پرماري مفادن جي بچاءُ جي اميد هوندي آهي. انهيءَ ڪري ضياءُ الحق جيڪڏهن جي-ايم سيد جي تعريف ٿو ڪري ته ان مان تصديق ٿئي ٿي ته ضياءَ ٽوڙي سندس ٽوليءَ جي-ايم سيد ۾ ڪا ضرور ڪمزوري ڏٺي آهي ۽ جيڪڏهن پليجي صاحب جي مسلم ليگ جو ملڪ قاسم يا ڪو ٻيو ڪوبه پنجابي دانشور تعريف ٿو ڪري ته انهيءَ مان به اها ڳالهه ظاهر ٿئي ٿي ته پليجي صاحب جي اعتدال پسندي يا موقعي پرستيءَ جي تعريف ڪئي وڃي ٿي جيڪا اجتمائي طرح سنڌي ماڻهن جي مفادن جي خلاف ۽ پنجابي پرماري مفادن جي حق ۾ ويندي.

چاڪاڻ جو منهنجو دشمن منهنجي ڪمزوريءَ کان سواءِ منهنجي تعريف ڪري ئي نٿو سگهي، يا جيڪڏهن ضياءُالحق ۽ ميان طفيل مس بينظير جي تعريف ڪن ٿا، تڏهن پڻ سمجهڻ گهرجي ته بينظير پنجابي پرماري مفادن ۽ مظلوم قومن جي ڦر لٽ ۽ غارت گريءَ جوءِ پنجابي فوجي ٽوليءَ لاءِ آخري سهارو آهي. چاڪاڻ جو پ پ پ جي سياست پنجابي پرماري مفادن جي تضاد يا ٽڪراءَ ۾ بيٺل ڪانه آهي. انهيءَ ڪري پنجابي توسيع پسنديءَ جو مسلسل هڪ سهارو آهي.

V

☆ **گهٽ ۾ گهٽ** سنڌي ۽ بلوچ پاڪستان جي جبري الحاق ۾ به اهڙيون غلام قومون آهن جن جي قومي وجود جي بچاءَ

لاءِ آزاديءَ کان سواءِ ٻيو ڪوئي چارو ڪونه آهي. چاڪاڻ جو گڏيل جدوجهد جي، صورت ۾ پنجابي عوام کي جدوجهد ڪرڻ لاءِ ڪافي گهڻي وقت جي ضرورت آهي، جيستائين سنڌي قوم اقليت ۾ تبديل ٿي ويندي. جيڪي ماڻهو گڏيل جدوجهد لاءِ سنڌ جي انقلاب کي ترسائي رکڻ گهرن ٿا. اهي سنڌي قوم کي اقليت ۾ تبديل ڪرڻ واري سازش جو شڪار ٿين ٿا. تنهن ڪري ڪنهن به سنڌي ماڻهو کي گڏيل جدوجهد لاءِ سنڌ جي آزاديءَ لاءِ ترسائڻ نه گهرجي. گڏيل جدوجهد رڳو تڏهن ٿي سگهي ٿي جڏهن پنجابي عوام جي هڪ وڏي اڪثريت اچ جو اچ وڏي پئماني تي سنڌي ماڻهن کي اقليت ۾ تبديل ڪرڻ واري سازش جي سنڌي ماڻهن جي طرفان هلندڙ هلچل ۾ شامل ٿي وڃي، جي نه ته سنڌي قوم کي اقليت ۾ ڪرڻ کان سواءِ ٻي ڪابه گڏيل جدوجهد ٿي نٿي سگهي. پنجابي عوام کي جيڪڏهن مظلوم قومن سان گڏ جي رهڻو آهي ته پوءِ گڏيل جدوجهد لاءِ سڀ کان اڳ سنڌ ۾ آباد ٿيل پنجابين جي خلاف سنڌي ماڻهن سان گڏجي نه رڳو آواز اٿارڻو پوندو پر انهن کي سنڌ مان لوڏي ڪيڻ لاءِ سنڌي عوام سان گڏ جي هڪ ڀرپور جنگ به ڪرڻي پوندي ورنه گڏيل جدوجهد جو نعرو ٺڳي اجايو آهي.

Vi

★ ڪنهن قوم کي اهو حق نٿو پهچي ته اها ٻين قومن کان وڌيڪ ڪي مخصوص امتيازي يا رعايتي حق حاصل ڪري ۽ نه ئي اها ٻين قومن جا جمهوري حق ڦٻائيندي رهي. انهيءَ ڪري اسان جو چوڻ آهي ته هر سچي جمهوريت پسند ۽ هر حقيقي پورهيت پرچارڪ توڙي طبقاتي شعور رکندڙ پورهيت جو فرض آهي ته اهي ڪنهن به قوم جي خصوصي امتيازي ۽ رعايتي حقن جي خلاف رڳو آواز ئي نه بلند ڪن، پر ان لاءِ حقيقي جمهوري جدوجهد به ڪن، مثال ڪابه مظلوم ۽ محڪوم ۽ ڦرجندڙ قوم ڪنهن به ظالم حاڪم ۽ ڦورو قوم جي مخصوص امتيازي ۽ رعايتي حقن جي خلاف ۽

پنهنجن ڏريل ۽ ڏرجندڙ جمهوري حقن جي بحاليءَ لاءِ آواز اٿاري ۽ پاڻ پتوڙي رهي آهي ته اها پاڻ لاءِ توڙي ٻورو قوم لاءِ برابريءَ وارن جمهوري حقن لاءِ جدوجهد ڪري رهي آهي ته سوءِ انهيءَ ماڻهو جو فرض آهي جيڪو سچو جمهوريت پسند به آهي تـه سچو انقلابي به آهي ته هر مظلوم ۽ محڪوم قوم جي جمهوري حقن جي جدوجهد ۾ بنا ڪنهن شرط ۽ شروط جي شامل ٿي وڃي.

اها ئي سندس سچي جمهوريت پسندي به آهي ته حقيقي انقلابي جدوجهد به آهي. پر جي هو ائين نٿو ڪري ته انهيءَ مان ظاهر ٿئي ٿو ته هو نه جمهوريت پسند آهي ۽ نه مارڪسي يا انقلابي ئي آهي. بلڪ ٻورو قوم جي ۽ ٻورو طبقي جي جارحيت پسند حڪمرانيءَ جو حامي آهي.

اهو ئي سبب آهي جو جيڪو به شخص مظلوم ۽ محڪوم قومن جي جمهوريت پسند قوم پرستيءَ جي خلاف واويلا ڪندو رهي ٿو اهو اصل ۾ ظالم ۽ حاڪم قومن جي جارحانه قوم پرستيءَ جو حامي آهي. ڇاڪاڻ جو مظلوم ۽ محڪوم قومن جي قوم پرستيءَ اڪثر ڪري جمهوريت پسند، ترقي پسند ۽ سامراج دشمن هوندي آهي. انهيءَ ڪري جڏهن به حاڪم قوم جي حڪمران طبقي جي طرفان مظلوم ۽ محڪوم قومن جي قوم پرستيءَ کي دٻايو ۽ ڪچليو ويندو آهي، تڏهن مظلوم قومن جي قوم پرستي ظلم ۽ ڏاڍ جي مزاحمت ڪندي آهي. اهڙي صورتحال هيٺ ظلم ۽ ڏاڍ جي مزاحمت ڪندڙ قوم پرستيءَ جي حمايت نه ڪرڻ معنيٰ حاڪم قوم جي حڪمران طبقي جي حمايت ڪرڻي هوندي آهي.

پر ڏٺو ويو آهي ته پنجابي دانشور سدائين بي بنياد ۽ اجائي جاڙي هٽندو آهي. هن جي اڳيان رڳو پنجابي مفاد هوندا آهن جن جي ئي وٽ وراڻي ڪندو رهندو آهي، پنجابي دانشور ايڏو تـه مفاد پرست، قومي خود غرض ۽ ردي ذهنيت جو مالڪ آهي انهيءَ مان رڳو جمهوري رواداري جي اميد رکڻ به اجائي آهي هو ذهني طور

پنجابي پرساري مفادن تان ڪڏهن به هٿ کڻڻ لاءِ تيار ڪونه آهي.

جيئن ته پنجابي پرساري مفادن تان لا دعوائي ٿيڻ لاءِ پنجاب جو ذهني شاؤنسٽ دانشور ڪڏهن به تيار ڪونه آهي انهيءَ ڪري مظلوم ۽ محڪوم قومن جي آزاديءَ لاءِ هٿياربند جدوجهد ڪانسواءِ ٻيو ڪو چارو ڪونه آهي. پنجابي دانشور ڪابه ڌر جو هجي يا ساڄي ڌر جو- مظلوم ۽ محڪوم قومن جي برابريءَ وارن جمهوري حقن جو ڪٽڙ مخالف آهي، انهيءَ ڪري ساڻن ڳالهائڻ ئي وقت جو زيان آهي ۽ اها ڳالهه پنجاب جو مڪار دانشور ڄاڻي به ٿو ته اهي جمهوريت، سوشلزم ۽ پورهيت انقلاب جي نالي ۾ مظلوم ۽ محڪوم قومن جي سچن پچن ۽ انقلابي دانشورن کي رڳو گوهيون ڏيڻ ۽ سندن وقت وڃائڻ گهرن ٿا ۽ سچا بنهه ڪونه آهن بلڪ چاهن اهائي ڳالهه ٿا جيڪا پنجابي پرساري مفادن جي حق ۾ آهي.

Vii

☆ مظلوم ۽ محڪوم قومن جي دانشورن سياسي ڪارڪنن ۽ ماڻهن کي بيوقوف بنائڻ لاءِ عجيب قسم جا منطق گهڙيا وڃن ٿا ۽ لباڙون هنيون وڃن ٿيون ۽ چيو وڃي ٿو ته "هڪ عام سنڌي ماڻهو پنهنجي عام رويي ۾ سٺي اخلاق ۽ نرم مزاج جو مالڪ آهي ۽ ان کي پنهنجي اهڙي تهذيبي، ثقافتي ۽ وطني تشخص سان پيار آهي، انهيءَ ڪري اهو انهيءَ جو تحفظ ۽ بچاءُ به چاهي ٿو جيڪو سندس ان تهذيبي، ثقافتي ۽ وطني تشخص سان هٿ چراند ڪري ٿو انهيءَ سان وڙهندي دير به نٿو ڪري" وغيره. سنڌي ماڻهو جي سٺي اخلاق ۽ نرم مزاج جي سهاري جا ڏيک ڏيڻ کان پوءِ کيس صلاح ڏني وڃي ٿي ته هو انهن قوتن جي خلاف جنگ نه ڪري" جيڪي سندس سٺي اخلاق ۽ نرم مزاج کي بگاڙين ٿا- بلڪ انهن سان به سٺي اخلاق ۽ نرم مزاج سان پيش اچي جو اهڙي طرح هو پنهنجي تهذيبي ۽ ثقافتي ورثي جي پيڇڪڙي ڪري ٿو، ٻين لفظن ۾ جن قوتن سنڌي ماڻهن جي سٺي اخلاق ۽ نرم مزاج کي تباهه ڪرڻ شروع ڪيو آهي. سنڌي ماڻهن جڏهن انهن قوتن جي خلاف وڙهي

ٿو. تڏهن سنڌي ماڻهو جي خلاف واويلا به وري اهي قوتون ڪن ٿيون ته هو پنهنجي تاريخي ورثي يعني سني اخلاق ۽ نرم مزاج جي خلاف ورزي ڪري رهيو آهي مطلب ته سنڌي ماڻهن جي هٿ ۾ ڪهاڙو ڏئي رڻ جي وڏڻ لاءِ مجبور به ڪيو وڃي ٿو ۽ دانهون به ڪيون وڃن ٿيون ته سنڌي ماڻهو وڻ جي وڍڻ لاءِ ڪهاڙو هٿ ۾ کنيو آهي.

سنڌي ماڻهن جي امن پسند ثقافت جي مٿان ٻاهرين آبادڪار جيڪا جارحيت پسند ثقافت ثاڦڻ شروع ڪئي آهي، ان ڪان اثرانداز ٿي سنڌي ماڻهو پنهنجي امن پسند ثقافت ڪان پاسيرو ٿي رهيو آهي. ڇاڪاڻ ته سنڌي ماڻهو جي امن پسند ثقافت کي ٻاهرين ماڻهن ۽ پنهنجي جارحيت پسند ثقافتي سامراج ۾ زوريءَ ضم ڪرڻ شروع ڪيو آهي. جنهن جارحيت پسند ثقافتي سامراج جو سڌو سنئون اثر جارحيت پسند ثقافت جي مالڪ جي خلاف نڪري رهيو آهي. پر جي ٻاهريون آبادڪار ماڻهو پنهنجي جارحيت پسند ثقافت کي زوري مڙهڻ جي بدران سنڌي ماڻهون ۽ جي امن پسند ثقافت کي پنهنجو ڪري ها يعني پاڻ به سني اخلاق ۽ نرم مزاج وارو ٿئي ها ته لازمي طور جارحيت پسند ثقافت کي امن پسند ثقافت ۾ ضم ڪري ها ۽ اهڙيءَ طرح پاڻ به سنڌي ٿي وڃي ها. ته سنڌي ماڻهو ڪڏهن به سنڌس خلاف ڪونه ٿئي ها بلڪ ٻئي امن پسند ثقافت جا وارث بنجي سنڌي ٿي رهن ها. ڳالهه اصل هي آهي ته سنڌي ماڻهو پنهنجي امن پسند ثقافت يا سني اخلاق ۽ نرم مزاج جي بچاءُ لاءِ جيڪا غير سنڌي جارحيت پسند ثقافتي سامراج سان جنگ جوٽي بيٺو آهي سا سندس امن پسند ثقافت جي بچاءُ جي جنگ آهي، انهيءَ ڪري سنڌي ماڻهون ۽ جي هن جنگ کي جارحيت پسند چوڻ خود جارحيت آهي. ڇاڪاڻ جو سنڌي ماڻهو مستقل طور جارحيت پسند ثقافتي سامراج کي قبولڻ لاءِ تيار ڪونه آهي.

سنڌي ماڻهو عارضي طور جارحيت جي خلاف جارحيت جي خاتمي . . رحيت ڪري رهيو آهي، انهيءَ ڪري انهيءَ کي

جارحيت جئي نٿو سگهجي. باڪ تاريخي طور اهو ائين آهي جيئن جارحيت پسند طبقي جي خلاف مظلوم طبقي جي انقلابي جارحيت هوندي آهي. يا جيئن ڦورو طبقي جي آمريت جي مستقل خاتمي لاءِ پورهيت طبقي جي آمريت ضروري هوندي آهي. ڇاڪاڻ جو مظلوم طبقي جي آمريت ان لاءِ هوندي آهي ته جيئن انهيءَ جي ذريعي هر قسم جي آمريت جو خاتمو آندو وڃي، انهيءَ ڪري سنڌي ساٿهو جي جارحيت پسند ثقافتي سامراج جي خلاف جنگ، امن سنڌ ثقافت جي بقا جي جنگ آهي.

Viii

☆ **سبب** جبر آهي ۽ نتيجو مجبوري آهي. قومي استحصال يا قومي غلامي جبر آهي. قومي استحصال ۽ قومي غلامي جي خلاف ڇوٽڪاري جي جنگ مجبوري آهي. اهڙيءَ طرح قومي استحصال ۽ قومي غلاميءَ جي خلاف ڇوٽڪاري جي جنگ جبر بس آهي ۽ نتيجو ان جو يعني قومي استحصال جو خاتمو ۽ قوميءَ غلاميءَ مان ڇوٽڪارو مجبوري آهي. جيڪو ماڻهو قومي آزاديءَ لاءِ وڙهي ٿو، سو جبر جي خلاف وڙهڻ لاءِ مجبور آهي يعني اها هن جي تاريخي ضرورت آهي. جيڪو ماڻهو مظلوم ۽ محڪوم قومن جي جمهوري حقن جو منڪر آهي. اهو تاريخي ضرورت جو منڪر آهي. انهيءَ ڪري اهو جبر جو حامي ۽ اختيار جو مخالف ۽ فرض جو حامي ۽ حق جو مخالف آهي.

جڏهن به ڪا غلام قوم قومي غلاميءَ جي خلاف متحد ٿئي ٿي تڏهن اهو ائين آهي جيئن ابتدائي دور جو انسان پنهنجي شڪار جي هٿ ڪرڻ لاءِ گروهه جي صورت ۾ گڏجي ۽ متحد ٿي جانور جي مٿان وڃي پوندو هو ڇاڪاڻ جو شڪار جي طلب ۽ گهرج کيس متحد ڪرڻ لاءِ وسيلو ٿيندي هئي. بلڪل ائين هڪ غلام قوم جي آزاد ٿيڻ جي طلب ۽ گهرج يا تاريخي ضرورت سندس ٻڌيءَ لاءِ وسيلو ٿيندي آهي، يعني قومي ٻڌيءَ جي تيار ٿيڻ لاءِ وسيلو ٿيندي آهي جيئن جڏهن به ڪو طبقو سماجي انقلاب آڻيندو

آهي. تڏهن هن کي هڪ اهڙي طريقي تي عمل ڪرڻو پوندو آهي جو ڪيس غلام ڪندڙ طبقي جي خلاف متحد ڪندو آهي. ساڳي طرح جڏهن ڪا قوم غلاميءَ کان ڇوٽڪارو چاهيندي آهي، تڏهن ڪيس هڪ اهڙي طريقي تي عمل ڪرڻو پوندو آهي جيڪو ڪيس غلام ڪندڙ قوم جي خلاف متحد ڪندو آهي. ان ڪري غلاميءَ جي خلاف وڙهڻ غلام قوم جي مجبوري هوندي آهي جيڪا انهيءَ جبر جي خلاف هوندي آهي، جيڪو جابر قوم مجبور قوم تي ڪندي آهي.

پاڪستان جي جبري الحاق ۾ مجبور قومون جابر پنجابي قوم جي خلاف جڏهن وڙهنديون آهن تڏهن اها مجبور قومن جي مجبوري هوندي آهي، جيڪا کين پنهنجي جابر قوم جي خلاف متحد ڪندي آهي.

• • • • • • • ● • • • • • • • •

باب ٽيون

i

☆ ميان طفيل کان عبدالله ملڪ تائين، ڊاڪٽر اسرار احمد کان ڊاڪٽر مبشر حسن تائين، حنيف رامي کان غلام مصطفيٰ کر تائين ۽ رٽائرڊ جنرل اصغر خان کان رٽائرڊ جنرل ٽڪا خان تائين سڀني پنجابي دانشورن ۽ سياستدانن جو چوڻ آهي ته پاڪستان جي چاليهن سالن ۾ ٻن سالن کانسواءِ پاڪستان جي حڪومت تي قبضو پنجابين جو نه پر غير پنجابين جو رهيو آهي.

ايوب هجي يا سهروردي، يحييٰ هجي يا ڀٽو، لياقت علي خان هجي يا محمد خان جوڻيجو، پنجابي ڪونه هئا ۽ نه وري آهن، ضياءُ به پنجابين جو نه پر فوج جو نمائندو آهي. سوال آهي ته پوءِ ايوب خان به پٺاڻ هجڻ جي باوجود پٺاڻن جو نه پر فوج جو نمائندو هو ۽ يحييٰ خان پڻ پٺاڻن جو نه پر فوج جو نمائندو هو ۽ ڀٽي پڻ ٻي سال مارشل لا هيٺ حڪومت ڪئي هئي تڏهن به فوج جو نمائندو هو ۽ ان کان پوءِ به فوج جو نمائندو ئي رهيو ان ڪري جو ڀٽو فوج جي راضپي ۽ خوشي کان سواءِ هڪڙو ڏينهن به پاڪستان جي حڪومت جون واڳون سنڀالي نٿي سگهيو. اهڙي طرح پاڪستان جا سمورا حڪمران فوج جا ئي نمائندا هئا، ۽ فوج جيئن ته پنجاب جي آهي انهيءَ ڪري هر حڪمران پنجابي پرماري مفادن جي تابع حڪومت ڪندو رهيو آهي. جيڪي ماڻهو چون ٿا ته پهريان ٽيهه سال غير پنجابين حڪومت ڪئي ۽ ضياءُ به پنجابين جو نه پر فوج جو نمائندو آهي اهڙا ماڻهو درحقيقت نام نهاد عظيم تر پنجاب ڪي عملي جامي پهرائڻ واري سازش ۾ سنڌي، بلوچ، پختون ۽ سرائڪي

قومن کي پنجابين جي مستقل غلاميءَ ۾ ڏيڻ لاءِ ڏي اهڙي قسم جا واحيات دليل گهڙيندا آهن يا وري مظلوم قومن جي آزادي پسند انقلابي ڪارڪنن کي اعصابي طور مفلوج ڪرڻ لاءِ چوندا آهن تہ پاڪستان ايٽم بم ٺاهي ورتو آهي ۽ پاڪستاني فوج علائقي جي طاقتور فوج آهي جيڪا نهايت ئي درنده صفت جبر جي اوزارن سان هٿيار بند آهي انهيءَ ڪري طاقت جو توازن سنڌ توڙي ٻين مظلوم قومن جي آزاديءَ جي حق ۾ نہ آهي سوال آهي تہ سڄي دنيا جي هرهڪ مظلوم ۽ غلام قوم جو ظالم ۽ حاڪم قوم جي مقابلي ۾ طاقت جو توازن گهٽ ئي رهيو آهي ڪڏهن بہ ائين ڪونہ ٿيو آهي جو غلام قوم جو حاڪم قوم جي مقابلي ۾ طاقت جو توازن وڌيڪ رهيو هجي. غلام قوم غلام ئي ان ڪري هوندي آهي جو اها حاڪم قوم جي ڀيٽ ۾ ٻنهي ڪمزور هوندي آهي پر تاريخ ثابت ڪيو آهي تہ ٻنهي ڪمزور ۽ هيڻن قومن نهايت طاقتور ۽ جابر قومن جا گوڏا ڪوڙائي آزادي حاصل ڪئي آهي، ۽ آزادي حاصل ڪري رهيون آهن ۽ آزادي حاصل ڪنديون رهنديون.

انهيءَ ڪري اسان جو چوڻ آهي تہ سنڌي بلوچ ۽ ٻين مظلوم قومن جي عوام کي ۽ خاص ڪري سياسي ڪارڪنن کي رت پياڪ پنجابي قوم توڙي عالمي سامراج جي دلالي ڪندڙ ماڻهن جي اهڙي واحيات دليل بازيءَ کان خبردار رهڻ گهرجي، ڇاڪاڻ جو ساڄي ۽ کابي ڌر وارا اهڙا سمورا ماڻهو مظلوم قوم جي ماڻهن کي پنجابي پرماريت جي مستقل غلاميءَ ۾ رکڻ لاءِ هڪ جهڙا ارادا رکندڙ آهن. پوءِ ڪي ڏنڊي جي زور تي غلام رکڻ چاهين ٿا تہ ڪي اسلام ۽ پاڪستان جي آڙ ۾ تہ ڪي انقلاب ۽ ترقي پسنديءَ جي جي سڪٽي ڄاڙي بازيءَ جي ذريعي ساڳيو ڪم ڪرڻ گهرن ٿا.

★ هن ساڳي ٽولي جي طرفان متفق راءِ هيٺ هي بہ الزام لڳايو ويو تہ فوج ۾ پنجابين جي اڪثريت ان ڪري آهي جو سنڌي ۽ بلوچ ماڻهو گهر کان ٻاهر نڪرڻ لاءِ تيار ڪونہ آهن

حقيقت ۾ هي الزام فوج ۽ ڪاموراشاهيءَ ۾ پنجابين جي اڪثريت کي جائز ڏيکارڻ لاءِ ۽ محڪوم قومن جي عوام جي جمهوري حقن کي غضب ڪرڻ لاءِ لڳايو وڃي ٿو. جاڪاڻ جو هي صورت ۾ اهو سراسري هڪ نسورو ڪوڙ ۽ بهتان آهي. سنڌي توڙي بلوچ ماڻهو آمريڪا، برطانيه، جرمني، ڪئناڊا وغيره سعودي عرب، مسقط، دبئي، ۽ مڊل ايسٽ وغيره ۾ ننهه نيچ ۾ نيچ نوڪريون ۽ پورهيا به ڪري رهيا آهن ته اتي انهن لاءِ ڪابه اهڙي ڳالهه ڪانه آهي پر هتي پنهنجي ملڪ ۾ پرديس سمجهي نوڪريون ڪونه ٿا ڪن. پيو ته ڏهيو پر اهڙن ڪارخانن ۾ به سنڌي ماڻهن کي نوڪرين کان جواب ڏنو ويندو آهي. جيڪي سنڌي ماڻهن جي شهرن، ڳوٺن ۽ گهرن جي پر ۾ لڳل آهن. جڏهن ته اهڙن ڪارخانن ۾ پنجابين کي اڪثريت ۾ نوڪريون ڏنيون وڃن ٿيون، نه رڳو اهو پر اهو پڻ ڏنو ويو آهي ته اهڙين جاين تي جتي هڪ پنجابي ڊرائيور کي چار هزار پگهار ڏني وڃي ٿي اتي سنڌي ڊرائيور کي هڪ هزار روپيه پگهار ڏني وڃي ٿي. اهڙيءَ طرح انهيءَ ساڳي ڪارخاني جي مسجد ۾ نماز پڙهائيندڙ پنجابي ملّا کي اڍائي هزار (٢٥٠٠) روپيه پگهار ملي ٿي ۽ سنڌي ملّي کي ڇهه سئو روپيا پگهار ملي ٿي. پر جڏهن انهيءَ جي خلاف ڪو آواز اٿاري ٿو ته چيو وڃي ٿو ته سنڌي ۽ غيرسنڌيءَ جو سوال اٿاريو وڃي ٿو ۽ اهو شائونزم آهي.

چوڻ جو مطلب آهي ته سنڌي ماڻهن کي پنجابين جو غلام رکڻ لاءِ هتي رجعت پرستن کان وٺي سوشل شائونسٽن تائين سڀ جا سڀ هڪ آواز آهن. يعني جيڪي دليل مولوي طفيل ۽ مولوي اسرار گهڙي ٿو. سي ساڳيا دليل عبدالله ملڪ حنيف رامي ۽ شيخ رشيد به گهڙي ٿو ۽ چون ٿا ته پنجابي سرمائيدار انهيءَ ڪري آهن جو اهي اهل آهن سنڌي ۽ بلوچ ان ڪري سرمائيدار نه آهن جو اهي اهل ڪونه آهن. پنجابي زميندار ۽ فوجي سنڌ ۽ بلوچستان جي زمينن جا مالڪ انهيءَ ڪري ٿي ويا آهن جو اهي اهل آهن ۽ سنڌين بلوچن کان اهي زمينون ڪسي انهيءَ ڪري انعام ۾

ڏنيون ويون آهن جو اهي نااهل آهن. يا پنجابي سنڌين ۽ بلوچن جي نوڪرين تي انهيءَ ڪري قابض آهن جو اهي اهل آهن ۽ سنڌي ۽ بلوچ نوڪرين ۽ مزدوريءَ کان انهيءَ ڪري بيدخل ٿيل آهن جو اهي سست ڪاهل ۽ نااهل آهن. مطلب ته اهي دليل ۽ حربا جيڪي حاڪم ۽ ساسراجي قومون مظلوم ۽ محڪوم قومن جي ماڻهن تي قابض انهيءَ ڪري ٿيون آهن جو محڪوم ۽ مظلوم قومن جا ماڻهو جاهل ۽ اڻسڌريل آهن ۽ حاڪمن، محڪومن کي رتيءَ گاڏهو به ان ڪري ڪيو آهي، جو اهي مهذب ۽ سڌريل آهن.

☆ پاڪستان ۾ هر ڀيري مارشلا انهيءَ ڪري لڳايو ويو ته جيئن ڏهه ٻن يا چئن سالن جي اندر اندر منڍي جمهوريت هيٺ محڪوم قومن جي ماڻهن کي جيڪي هيٺين درجي واريون آڙيون، ٿڙيون، انڌيون، ڪاٽيون نوڪريون لڳ لاڳاپن ۽ وڏيرن جي درن تي ڏڪا ۽ ڌابا کائڻ کان پوءِ ملن ٿيون يا جيڪي ٿورا گهڻا اقتصادي فائدا ملن ٿا سي به پنجابين کان سڌا نڌا ٿين. تنهن ڪري هر ڀيري ڏهه ٻارهن سال لاڳيتو مارشلا لاڳو ڪري محڪوم قومن جي ماڻهن کي پهتل فائدي جو تدارڪ ڪيو ويو ته ٻئي پاسي اسان وارا نام نهاد جمهوريت پسند مارشلا جي خاتمي لاءِ نئين سر سان نڪرندا آهن ته ٻن جمهوري مسئلن يا حقن کي هڪ پاسي رکي رڳو مارشل جي خاتمي لاءِ جدوجهد ڪرڻ گهرجي نه ته مارشلا مان جند ڪانه ڇٽندي. انهيءَ ڪري بجاءِ مڪمل جمهوري حقن جي رڳو مارشلا جي خاتمي جي جدوجهد ڪرڻ گهرجي اهڙي طرح وري جڏهن ٿورو ڪي گهڻو مارشلا پاسيري ٿيندي آهي ۽ انڌي منڍي جمهوريت بحال ٿيندي آهي ۽ محڪوم قومن جا ماڻهو پنهنجا جمهوري حق گهرڻ شروع ڪندا. تڏهن وري چيو ويندو آهي ته جمهوريت کي ڪو پختو ۽ سگهارو ٿيڻ ڏيو جي هن وقت علائقائي (قومي) حق گهريا ويا ته مارشلا وري مڙهجي ويندي تان جو هڪ ٻيو ۽ نئون مارشل اچي ڏڪاءُ ڪندو ۽ نام نهاد

جمهوريت پسندن جو ساڳيو پراڻو رينگٽ چالوئي ويندو آهي ته جيڪو قومن جي خود اختياريءَ جا جمهوري حق گهري ٿو اهو مارشلا جو حامي آهي ۽ مارشلا کي سگهارو ڪري ٿو انهيءَ ڪري رڳو مارشلا جو مخالف ٿين گهرجي. اهڙيءَ طرح ڏنڊ ويو آهي ته حڪومت ڪندڙ ٽوڙي حڪومت کان ٻاهر ويٺل پنجابين جا دلال ۽ ڇاڙتا مظلوم ۽ محڪوم قومن جي ساٿين کي پنجابي غلاميءَ جي غار ۾ ڌڪڻ لاءِ سندن چپن کي سبرايو ۽ چپ ڪرايو ۽ حق کان محروم ڪرايو ويندا آهن ته جيئن پنجابي گرفت گهڻ ۾ گهڻ سنڌ ۾ مضبوط ٿيندي به رهي ته سنڌي قوم کي اقليت ۾ تبديل ڪندو به رهجي. اصل ۾ پاڪستان پرست پنجابي دانشور پوءِ اهو ساڄي ڌر جو هجي يا کاٻي ڌر جو هجي سنڌي قوم کي اقليت ۾ ڪرڻ واري سازشي منصوبي ۾ هڪ جهڙو شريڪ آهي جيڪي پنهنجي پنهنجي سورچي تان پنهنجو پنهنجو فرض پورو ڪري رهيو آهي.

⁂

☆ پنجابي عوام جي پورهيت انقلاب آڻڻ جي آسري تي مظلوم ۽ محڪوم قومن جي عوام کي قومي آزاديءَ کان روڪي رکڻ جي گهڻ ۾ گهڻ سنڌي قوم کي اقليت ۾ تبديل ڪرڻ واري سازش کي ڪامياب ڪرڻ ۽ پنجابي گرفت کي جيئن پوءِ تيئن سگهاري ڪرڻ جي هڪ چال آهي جيڪا ساڄي ۽ کاٻي ڌر جي طرفان هڪ نئي نموني هيٺ ورجائجي رهي آهي. تنهن ڪري مظلوم ۽ محڪوم قومن جي ساٿين ۽ خاص ڪري سنڌي ساٿين کي پنجابي جارحيت پسنديءَ جي انهيءَ چال کي سمجهڻ گهرجي. جنهن مطابق سنڌي قوم کي اقليت ۾ ڪرڻو آهي ۽ پنجابي غلبي کي جيئن پوءِ تيئن سگهارو ڪري "عظيم تر پنجاب" جي اڏاوت ڪرڻي آهي.

جنهن لاءِ ٻين دليلن کان سواءِ اهو دليل پڻ ورجايو وڃي ٿو ته مظلوم ۽ محڪوم قومن جو عوام، پنجابي پرساريت کان رڳو

انهيءَ ڪري ڇوٽڪارو حاصل نـه ڪري، جو پنجابي قـوم ۾ پڻ اهڙو مظلوم عوام موجود آهي. جهڙو سنڌ ۽ ٻين مظلوم قومـن ۾ موجود آهي. اهو ائين آهي جيئن چئجي تـه آمريڪي سامراج کان محڪوم ملڪن ۽ قومن کي انهيءَ ڪري آزادي حاصل نه ڪرڻ گهرجي، جو انهن محڪوم ملڪن ۽ قومن وانگر آمريڪا ۾ هڪ ڪروڙ مظلوم عوام بيروزگار، ۽ ڦٽ پاٿ تي سمهندو آهي. اسان جو چوڻ آهي ته ڇا؟ هڪ ظالم ۽ جابر قوم جو سمورو عوام خوشحال هوندو آهي؟ يا اهڙي ڪا دنيا ۾ حاڪم قوم آهي يا ڇا اهڙي ڪا حاڪم قوم؛ ظالم ۽ جابر ٿي سگهي ٿـي جيڪا ساڳي وقت مظلوم ۽ محڪوم قومن جي ڦرمار ڪندي هجي پر انهيءَ ۾ غريب ۽ مظلوم عوام موجود نه هجي.

جڏهن ته مظلوم ۽ محڪوم قومن جو عوام پنجابي جاگيردارن، نوڪرشاهي ۽ فوجي ٽولي جي خلاف يا محڪوم قومن جي ماڻهن جي روزگار جي وسيلن تي قابض فوجي ۽ غير فوجي پنجابي ساٿهن جي خلاف آواز اٿاريندو آهي. تڏهن پنجابي ماڻهو انهيءَ آواز کـي پاڻ لاءِ هڪ وڏي گار سمجهندو آهي. اهو انهيءَ ڪري جو پنجاب جو عام ماڻهو انهيءَ رت پياڪ گروه کي پاڻ مان ئي سمجهندو آهي. تنهن ڪري جنرل ضياءُالحق، جنرل ٽڪا خان، توڙي جنرل نيازي کي لعنت ملامت عام پنجابيءَ کي لعنت ملامت سمجهي ويندي آهي، جڏهن ته مظلوم ۽ محڪوم قومن جو عوام جڏهن بـه انهن جنرلن ۽ پنجابي فوج جي خلاف ڳالهائي ٿو يا نفرت جو اظهار ڪري ٿو. تڏهن اهو رڳو محڪوم قومن جي عوام جي ڦرلٽ ڪندڙ سامراجي گروه جي خلاف ڳالهائيندو آهي ۽ مظلوم ۽ محڪوم قومن جو عوام انهيءَ ظالم ۽ جابر پنجابي حڪمران گروه کان يا پاڪستان جي جبري الحاق کان الڳ ٿيڻ جي صورت ۾ آزاديءَ جي جدوجهد بـه انهيءَ ڪري، ڪري رهيو آهي جو عام پنجابي ساٿهو انهيءَ سموري رت پياڪ گروهه کي پاڻ سان ۽ پنهنجيءَ قوم مان سمجهي ٿو. اهو ئي سبب آهي جو اهو پنجاب جو رت پياڪ گروه محڪوم

قوم جي عوام کي جڏهن به رت ۾ وهنجاريندو آهي، تڏهن هڪ پنجابي ماڻهو محڪوم قوم جي عوام جي حمايت ۽ رت پياڪ حڪمران گروهه جي مخالفت نه ڪندو آهي پر رهندو محڪوم قومن جي عوام کي ڪافر ۽ پاڪستان جو غدار ۽ پنهنجي رت پياڪ پنجابي فوج کي محب وطن سمجهندو آهي. تنهن ڪري ئي محڪوم قومن جي عوام جي قاتلن جي جيڪو به حمايت ڪندو آهي، محڪوم قومن جو عوام انهيءَ کي پنهنجو دشمن سمجهندو آهي، بلڪه محڪوم قومن جو عوام پنهنجي قوم جي اهڙن ماڻهن کي به پنهنجو دشمن ۽ غدار سمجهندو آهي، جيڪو رت پياڪ پنجابي فوجي ٽولي جي حمايت ڪندو آهي پر انهيءَ جي ابتڙ ڏٺو ويو آهي ته عام پنجابي ماڻهو رت پياڪ پنجابي فوجين سان گڏو گڏ محڪوم قومن جي اهڙن غدارن جي به حمايت ڪندو آهي جن کي محڪوم قومن جو عوام ٺڪاريندو آهي. پر پنجابي ماڻهو انهن غدارن جا وڏا وڏا استقبال ڪندو آهي ۽ کين هار پارائيندو آهي ۽ محڪوم قومن جي عوامي هيرن کي ڦاسين ڏيڻ جا مطالبا ڪندو آهي.

مثال طور پنجابي ماڻهو ٽيهه لک بنگالين ۽ ٽيهه هزار بلوچن جي قاتلن جنرل ٽڪا خان ۽ جنرل نيازي توڙي پير پاڳاري غلام مصطفيٰ جتوئي ۽ ٻين غدارن ۽ غارت گرن کي جيءَ ۾ جايون ڏيندو آهي. جيڪي مظلوم ۽ محڪوم قومن وٽ لعنتن، ملامتن ۽ ڦٽڪارن جو شڪار رهندا آهن. محڪوم قومن جي عوام جا قاتل ۽ غدار پنجابي ماڻهن جا هيرا ۽ محسن هوندا آهن جڏهن ته اهي ساڳيا محڪوم قومن جي عوام جا قاتل غدار ۽ ولن هوندا آهن. اهڙيءَ صورتحال ۾ يا ته پنجابي عوام پنهنجي نام نهاد هيرن ۽ محسنن کي محڪوم قومن جو قاتل ۽ غدار سمجهيءَ انهيءَ ڪري پنهنجو به قاتل ۽ غدار سمجهي يا وري محڪوم قومن جو عوام انهن غدارن ۽ قاتلن کي پنهنجا هيرا ۽ محسن تصور ڪري تنهن کان پوءِ ئي گڏيل جدوجهد ٿي سگهي ٿي. ٻي صورت ۾ گڏيل جدوجهد جو ڪو سوال ئي نه ٿو اٿي جڏهن ته پنجابي ظالم ۽

حاڪم قوم جي حقيقي عوامي هيرن کي محڪوم قومن جو عوام ۾ خاص ڪري سنڌ جو عوام اڄ پنهنجائي هيرا ئو تسليم ڪري جيئن ڀڳت سنگهه کي سنڌ جو عوام اڄ به پنهنجو هيرو سمجهي ٿو پر رنجيت سنگهه ۽ پنڊارانوالا کي ڦورو طبقن ۽ سامراج جا دلال سمجهي ٿو ۽ اهڙي طرح جنرل ضياءُ، ٽڪا ۽ نيازي کي مظلوم قومن جي عوام جو قاتل سمجهي ٿو.

iV

☆ جيڪڏهن ته پنجابي ماڻهو پاڻ مان ڪا به حقيقي سياسي قيادت پيدا ڪا نه ڪئي آهي انهيءَ ڪري محڪوم قومن جي عوام جي سياسي قيادت جيڪڏهن ڪا ڳالهه بولهه ڪري به ته ڪنهن سان ڪري ۽ محڪوم قومن جا جيڪي جمهوري حق پنجاب جو حڪمران فوجي ٽولو ڦٻايو ويٺو آهي ان جي بحالي توڙي بحالي کان پوءِ انهن جي حفاظت جي ضمانت ڪير ڏيندو؟ جڏهن ته پنجابي ماڻهو پنهنجي قيادت جي واڳ، فوجي ٽولي جي حوالي ڪري، پنهنجا سياسي هٿ وڍرائي ڇڏيا آهن. تنهن ڪري پنجابي ماڻهو محڪوم قومن جي عوام جي جمهوري حقن جي حفاظت جي ضمانت جو اهل ئي نه رهيو آهي اهوئي سبب آهي جو مظلوم قومن جي عوام لاءِ پنجاب جي رت پياڪ فوجي ٽولي کان آزادي حاصل ڪرڻ کان سواءِ ٻيو ڪوبه چارو ڪونه رهيو آهي ۽ اهڙي صورت حال ۾ پنجابي ماڻهو مظلوم قومن جي قومي آزادي جي مخالفت ڪري اهو ثابت ٿو ڪري ته انهيءَ محڪوم قومن جي ڦرمار جو اختيار رت پياڪ پنجابي فوج کي ڏنو ويو آهي. ورنه پنجابي عوام کي پنجابي فوج جي مخالفت ۽ محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ جي حمايت ڪرڻ گهرجي ٻيءَ صورت ۾ مظلوم ۽ محڪوم قومن جو عوام پنجابي ماڻهن کي فوج جو طرفدار ۽ حمايتي سمجهڻ ۾ حق بجانب آهي.

★ اهڙيطرح پنهنجي جاءِ تي هي هڪ حقيقت آهي ته

اوڀر پاڪستان تي فوجي ڪارروائي جي اڳواڻي ب، هڪ ٻئي جي ڀيٽيان خالص پنجابي جرنلن يعني جنرل ٽڪا خان ۽ جنرل نيازيءَ جي حوالي ڪئي وئي هئي ڇاڪاڻ جو ڪنهن غير پنجابي جنرل تي اهڙي نازڪ مرحلي ۾ اعتماد ۽ ڀروسو، ناممڪن هو. اهڙي طرح شيخ مجيب تي جڏهن غداريءَ جو اگرتلا ڪيس داخل ڪيو ويو تڏهن اهو ڪيس جسٽس ايس اي رحمان هڪ خالص پنجابيءَ جي حوالي ڪيو ويو ۽ انهيءَ جو وڪيل پڻ منظور قادر پنجابي ڪري ئي مقرر ڪيو ويو هو.

مرحوم ڀٽي کي ڦاسي ڏيارڻ وارو ڪيس به لاهور جي ڪورٽ ۾ انهيءَ ڪري هلايو ويو جو ٻئي ڪنهن هنڌ جي ڪورٽ تي اهو اعتماد ٿي نٿي سگهيو. جيئن پوءِ ثابت ٿيو ته ستن ججن مان ٽن غير پنجابي ججن ڀٽي کي ڪيس مان آزاد ڪري ڇڏيو پر چئني پنجابي ججن ڀٽي کي متفق راءِ سان ڦاسي ڏيڻ جو حڪم جاري ڪيو. هي سموريون حقيقتون سج جي روشنيءَ وانگر ظاهر ۽ ثابت ٿيون ڪن ته پاڪستاني رياست تي پنجابي حاڪميت ڏي قابض آهي، پوءِ ظاهر ڪٿي حڪومت ڪير به ڪندو هجي. ايوب ڪندو هجي يا يحييٰ ڪندو هجي، ڀٽو ڪندو هجي يا جوڻيجو ڪندو هجي. اقتدار اعليٰ جي حقيقي واڳ پنجاب جي فوج جي ئي هٿ ۾ هوندي آهي. جنهن عالمي سامراجي مفادن سان پنجابي مفادن کي سلهاڙي رکيو آهي، جيئن آمريڪي وزارت خارجه جو بيان آهي ته پاڪستان ۾ اسان جو آزمايل بااعتماد اتحادي پاڪستان جي فوج آهي. [معراج محمد خان جو اخبار جهان کي ڏنل انٽرويو "اخبار جهان" جلد ٢١ شمارو ٩-١٠ کان ١٥ مارچ ١٩٨٧ع"]

پنجاب جي بالادستيءَ ۽ غلبي جو هڪ جيئرو جاڳندو ثبوت اهو به آهي ته ڀٽي جي حڪومت واري سموري دور ۾ پنجاب ته ڇهيو پر ٻين ٽيني صوبن ۾ به چيف سيڪريٽري توڙي آءِ-جي پوليس پنجابين کان سواءِ ٻي ڪنهن به قوم جي ڪنهن به ماڻهوءَ کي نٿي رکيو ويو ڇاڪاڻ جو اها پنجابي فوج توڙي ڪامورا شاهيءَ جي مرضي

هئي تہ جيئن هڪ غير پنجابي وزيراعظم جي حيثيت ۾ سنڌس ڇڙداري پنجابي بيوروڪريسيءَ جي گرفت مضبوط هجي. اهڙيءَ طرح ٻوليءَ جي مسئلي پٺيان پنجاب جي دٻاءُ هيٺ اچي، ڀٽي پنهنجي سئوٽ ممتاز علي ڀٽي کي وزير اعليٰ سنڌ جي عهدي تان هٽائي پنجابين جي اعتماد جوڳي ماڻهو غلام مصطفيٰ جتوئيءَ کي وزيراعليٰ سنڌ مقرر ڪيو هو. ڇاڪاڻ جو سنڌ ۾ پنجابي مفادن جي تحفظ لاءِ ممتاز ڀٽي جي ڀيٽ ۾ جتوئي وڌيڪ ڪارائتو ماڻهو هو. اهو هن ڪري بہ جو جتوئي پنهنجن ذاتي مفادن جي اڳيان سنڌي عوام جي مفادن کي ڪابہ اهميت ڪانہ ٿي ڏني. پر ممتاز ڀٽي سنڌي مفادن کي هرو ڀرو اٺين غضب ٿيڻ نٿي ڏنو. ان ڪري ڏٺو ويو آهي تہ جڏهن بہ ٿورو بہ پنجابي پرماري مفادن کي نقصان رسڻ جو رکيو ڪو خدشو ئي پيدا ٿيو آهي تڏهن پنجابين وڏي ڪاڦوڙي عملدار ڪان وٺي ننڍي ۾ ننڍي عملدار کي بہ هٽرڻي ڇڏيو آهي جنهن جو مثال خود ڀٽي جي شهادت آهي.

اهڙيءَ طرح ڀٽي جي حڪومت جڏهن پنجابي فوج ۽ ڪامورا شاهيءَ جي دٻاءُ هيٺ اچي بلوچستان جي چونڊيل حڪومت کي بناڪنهن سبب جي ختم ڪري ڇڏيو، تڏهن احتجاج ڪندي صوبي سرحد جي حڪومت بہ استعفيٰ ڏئي ڇڏي جنهن ڪري ٽڪا خان جي سربراهيءَ ۾ ڏيهن ڪان چاليهن هزارن جي لڳ ڀڳ بلوچ عوام جو قتل عام ڪيو ويو، ۽ ڪروڙين ۽ اربين روپين جي مال ملڪيت جي لٽ مار ڪئي وئي ۽ لاتعداد عورتن جون لڄون لٽيون ويون. جيتوڻيڪ ڀٽو ذهني ۽ ذاتي طور انهيءَ آپريشن لاءِ تيار ڪونہ هو تڏهن بہ رت پياڪ پنجابي فوجي ٽولي جي دٻاءُ هيٺ انهيءَ انسان دشمن ڪاروائي لاءِ لاچار ۽ مجبور ٿي ويو هو. بلوچ عوام جو اهو خونريز آپريشن رڳو هڪ پنجابي آبادگار جي قتل ٿي وڃڻ جي بدلي ۾ ڪيو ويو.

جيئن تہ سنڌ وانگر پنجابي آبادگارن جون پٽ فيڊر ۾ بہ زمينون آهن جن کي خالص صوبائي بلوچي حڪومت سان مستقل خطرو هو انهيءَ ڪري پنجابي فوج وحشي درندن وانگر بلوچي عوام جي مٿان

وچي ڪڙڪي ۽ جهٽ پٽ ۾ ٽيهن هزارن کان مٿي بلوچن کي قتل ڪيو ويو اربين رپين جي ماليت لٽي وئي ۽ عورتن ۽ ٻارن کي ماريو ويو ۽ عزتون لٽيون ويون اهو آهي پاڪستاني اسلام ۽ ڀائيچارو جيڪو پاڪستان کان پوءِ مظلوم قومن کي حاصل ٿيو آهي.

V

★ ١٩٧١ع ۾ پنجابي فوج ۽ ڪامورا شاهيءَ ڀٽي کي اقتدار جون واڳون به رڳو ان ڪري هٿ ۾ ڏنيون هيون جو هڪ ته ملڪ جو اڌ ڪٽجي چڪو هو، ۽ باقي بچيل ملڪ جي ڀيلهه‌چڙي ٿي چڪي هئي. تنهن ڪري اهڙي صورتحال ۾ اقتدار جون واڳون جيڪڏهن ڀٽي کي نه ڏنيون وڃن ها ته ڀٽو پڻ مات ڪري ويهڻ وارو ڪونه هو ۽ باقي بچيل ملڪ جون به ڪنڌيون ڪٽي ڇڏي ها. انهيءَ ڪري ڀٽي کي اعتماد ۾ وٺڻ لاءِ طاقت جو توازن فوج پاڻ وٽ رکي اقتدار جون واڳون ڀٽي کي ڏنيون. اهوئي سبب هو جو ڀٽي کي پاڪستان جي صدر سان گڏ مارشل لا ايڊمنسٽريٽر به مقرر ڪيو. انهيءَ کان سواءِ هڪ لک پاڪستاني فوج هندستان ۾ قاٿل هئي. جنهن کي پڻ ڀٽي کي وچ ۾ آڻي ڇڏرائڻو هو. ورنه پنجابي فوج گهڻو اڳ ڀٽي جو تختو اونڌو ڪري ڇڏي ها ۽ ڪيس اهي چار يا پنج سال به حڪومت ڪرڻ ڪونه ڏئي ها. چالاڪ جو ڀٽي جي حڪومت جي تختي اونڌي ڪرڻ لاءِ ١٩٧٣ع ۾ ئي هڪ فوجي بغاوت ٿيڻ واري هئي جنهن کي ڪنهن مصلحت تحت فوج ۾ ئي روڪيو ويو. پر جيئن ئي هندستان مان پنجابي فوج واپس اچي وئي ۽ فوج پنهنجو پاڻ کي سنڀالي ورتو ته فوج جي طرفان ڀٽي تي دٻاءُ آڻي چونڊون ڪرايون ويون. جنهن کي بهانو بنائي ڀٽي جي حڪومت جو تختو اونڌو ڪيو ويو ۽ پوءِ ڪيس ملڪ کان ٻاهر وڃڻ جي اجازت نه ڏني وئي ۽ ٻڪر ٻوسات ڪري ڪيس ڪيس هلائي ڦاسيءَ جي تختي تي چاڙهيو ويو ورنه ڀٽي جهڙو هوشيار ۽ ذهين ماڻهو فوج کان جند ڇڏائي ڀڄي وڃڻ ۾ ڪامياب ٿي وڃي ها ۽ پوءِ فوج کان ضرور پلاند ڪري ها، جنهن ڳالهه جي ڄاڻ فوج کي پڻ هئي اهوئي سبب هو جو ڀٽي کي ڇرڻ به ڪونه ڏنو ويو.

☆ هون ۾ ڏڌو ويو آهي ته پنجابي ماڻهو پاڪستاني ميڊيا جي پٺيان لڳندو آهي خاص ڪري پنجاب مان نڪرندڙ اخبار رسالن ۽ ٻئي ذرايع ابلاغ جي پٺيان لڳندو آهي انهيءَ ڪري پاڪستاني [خاص ڪري پنجاب جو ذرايع ابلاغ] ذرايع ابلاغ جنهن ۾ سائنوءَ جي حمايت جي پرچار ڪندو آهي پنجابي ماڻهو انهيءَ جي اڳواٽي قبول ڪندو آهي اهوئي سبب آهي جو مسٽر لطيف ١ اپريل ١٩٨٠ع تي جيئن پنجاب ۾ لٽي ته پنجابي ذرايع ابلاغ زبردست پرچار جي ذريعي سندس حمايت ڪئي ته پنجابي ماڻهن ۾ سندس وڏي ۾ وڏي آجيان ڪئي. پر ساڳي ذرايع ابلاغ جڏهن ١٤ آگسٽ ١٩٨٦ع جي جمهوري هلچل ”جي حمايت نه ڪئي ته پنجابي ماڻهون روڊن تي ۾ نه نڪتو. پر جي پنجابي ذرايع ابلاغ انهيءَ جدوجهد جي ساڳي جوش جذبي سان حمايت ڪري ها ته پنجابي ماڻهو جدوجهد لاءِ ضرور نڪري اچي ها. پر جيئن ته پنجابي ماڻهو جي سوچ جي اڳواڻي پنجابي ميڊيا ڪري ٿو انهيءَ ڪري پنجابي ماڻهوءَ کي پنهنجيءَ ميڊيا تي مڪمل اعتماد ۾ آهي ته اهو پنجابي پر ماري مفادن جي خلاف وڃي نٿو سگهي، مطلب ته بحيثيت پنجابي پر ماري مفادن جي پنجابي ماڻهو خبردار آهي. جيئن بحيثيت مجموئي آمريڪي پر ماري مفادن جي آمريڪي ماڻهو خبر دار آهي. انهيءَ ڪري آمريڪي ذرايع ابلاغ تي مڪمل ڀروسو آهي ڇا ڪاڻ ته جهڙي طرح آمريڪي ماڻهو آمريڪي پر ماري مفادن جي لحاظ کان ته خبردار آهي پر انسان دوستيءَ توڙي ٻين قومن سان ڀائيچاري جي لحاظ کان جهالت ۾ ورتل آهي اهڙي طرح پنجابي ماڻهون ۾ پنجابي پر ماري مفادن جي لحاظ کان ته خبر دار آهي پر پاڪستان ۾ رهندڙ ٻين قومن سان ڀائيچاري ۽ انسان دوستيءَ جي لحاظ کان جهالت جي وڏي کن ۾ ڪريل آهي. اهو ئي سبب آهي جو رت پياڪ پنجابي فوج جڏهن ۾ محڪوم قومن جي عوام کي رت ۾ ٻاڙهو ڪندي آهي ته مجموئي طور تي پنجاب جو ماڻهو انهيءَ ڪاروائي جي حمايت ڪندو آهي پر انهيءَ جي ابتڙ جڏهن ۾ پنجابي پر ماري مفادن کي ٿورو ۾ نقصان رسندو آهي تڏهن پنجاب جو ماڻهو هڪ دم احتجاج

تي لهي ايندو آهي. سنڌ بلوچستان يا بنگال ۾ ڪنهن پنجابي آبادڪار کي جڏهن به ڪو نقصان رسيو آهي يا محڪوم قومن جي عوام جي طرفان پنجابي آبادڪارن جي ڪڌن ڪرتوتن جي ڪري مٿس ڪو حملو وغيره ٿيو آهي ته لاهور جو ماڻهو تڙ پڙ اٿيو آهي ۽ انهيءَ سان گڏ فوج ۽ پوري پاڪستاني مشنري تڙپي اٿندي آهي. پر جڏهن پنجابي فوج محڪوم قومن جي عوام کي لکن جي تعداد ۾ رت ۾ وهنجاريندي آهي تڏهن پنجابي ماڻهن جي ڪن تي جوءِ به ڪانه سرندي آهي بلڪ قتل ٿيل مظلوم ۽ محڪوم انسان کي ڪافر ۽ غدار سمجهيو ويندو آهي.

☆ اسان جو تجزيو آهي ته موجوده صورتحال هيٺ پنجابي فوج اقتدار جون واڳون مس بينظير ڀٽو کي ڏيڻ لاءِ تيار ڪونه آهي پر فرض ڪريو ته سنڌ جون حالتون سڀائي اهڙيون ته ڳوڙهي ۽ خراب ٿي وڃن ٿيون جو اهي موجوده حڪومت يا ٻي ڪنهن به حڪومت جي سنڀالڻ جون نه ٿيون رهن ته پوءِ فوجي حڪومت جي اها مجبوري هوندي ته اها اقتدار جون واڳون مس بينظير کي رڳو انهيءَ شرط تي ڏئي ته جيئن اها اقتدار تي رهڻ کان پوءِ انهن حالتن کي سنڀالي سگهي. جن ۾ قوم پرستن ترقي پسند ۽ آزادي پسند قوتن کي ڪچاڻ به شامل هوندو جيئن بنگالي عوام جي قتل عام کان پوءِ ڀٽي جي ذريعي بلوچن جو قتل عام ڪرايو ويو ته ترقي پسند ۽ قوم پرست قوتن کي ڪچلرايو به ويو. تيئن مس بينظير کي به پاڪستان جي حڪومت جي تخت تي وهاري سنڌي ماڻهن جو قتل عام ڪرايو ويندو. اهو قتل عام جيتوڻيڪ ڪندي پاڪستان جي فوج پر جيئن ته اقتدار جي ڪرسيءَ تي ويٺل بينظير هوندي. انهيءَ ڪري بندوق جو نال سندس ڪلهي تي رکي هلايو ويندو ۽ بينظير فوج جي اڳيان بيوس ۽ مجبور هوندي جيئن بلوچي عوام جي قتل عام ڀيري ڀٽو بيوس ۽ مجبور هو.

هونءَ به پنجاب جو دانشور توڙي عام ماڻهو پنجابي حڪمران طبقي جي طرفان محڪوم قومن جي عوام جي قرمار کان پوءِ ايتري

قدر تہ ڪنهن ذهن ۾ پيو آهي جو سنڌي حقيقت کي سمجهڻ ۽ پرکڻ جي اهليت ئي ڪانہ رهي آهي ڇاڪاڻ جو جڏهن محڪوم قومن جو عوام وفاق جي گهر ڪندو هو، تڏهن ملڪ جي بچاءَ جي لاءِ پنجابي دانشور مضبوط مرڪز جي گهر ڪندا هئا ۽ هاڻ جڏهن محڪوم قومن جو عوام وفاق کان بيزار ٿي گهٽ ۾ گهٽ ڪنفيڊريشن ۽ خود اراديت جي حق جي گهر ڪري رهيو آهي. تڏهن وري وفاق جو رينگٽ شروع ٿي ويو آهي. اسان جي دعوا آهي تہ محڪوم قومن جو عوام جڏهن ڪنفيڊريشن کي بہ ٿڏي ڇڏيندو. تڏهن پنجاب جو مفاد پرست دانشور ڪنفيڊريشن لاءِ ڏٿ پير هڻندو ۽ پوءِ تاريخ سنڌن اهو سڏ بہ ڪونہ اونائيندي. ڇاڪاڻ جو پرماري مفادن جي لالچ ۾ پنجابي دانشور تاريخ کي رڳو پٺ ئي ڏياريندو رهيو آهي. انهيءَ ڪري تاريخ بہ کيس لتون ئي هڻندي رهي آهي.

باب چوٿون

i

پاڪستان جي وجود ۾ اچڻ کان پوءِ پنجابي ماڻهوءَ کي مظلوم ۽ محڪوم قومن جي عوام جي ڦرمار جي ذريعي جيڪڏهن ڪي به اقتصادي مادي فائدا نه پهچن ها ته هوند پنجابي ماڻهوءَ جو اڄوڪي پاڪستان سان جذباتي لاڳاپو به ڪونه هجي ها بلڪ جهڙيءَ ريت مظلوم قومن جي عوام جي ڦرمار ڪئي وڃي آهي تهڙيءَ ريت جي پنجابي ماڻهن جي به ڦرمار ڪئي وڃي ها ته پنجابي ماڻهو مظلوم قومن جي ماڻهن کان به اڳ پاڪستان جي خلاف ٿي رهي ها. چاڪاڻ جو جيئن هن وقت پنجابي ماڻهو پاڻ کي پاڪستاني سڏرائيندي فخر محسوس ڪري ٿو بلڪل تيئن سنڌي ماڻهو به پهرين پاڻ کي پاڪستاني سڏرائيندي فخر محسوس ڪندو هو. پر سنڌي ماڻهن کي پاڪستان ۽ اسلام جي نالي ۾ جڏهن ڦري لٽي سڃو ۽ سکڻو ڪيو ويو تڏهن وڃي سندن اک کلي آهي ته ”وڏي سگهن ڪاڻ ڪن ٻڪپائي آئي“ ان جي ابتڙ پنجابي ماڻهو ڦريو ته ڪونه پر رهندو ڦر ۾ ڦبندو رهيو. جنهن جي ڪري ڪيس پاڪستان ۽ اسلام جي نالي ۾ اها ڦر به پيار ي ٿي لڳي ته پاڪستان ۽ اسلام به پيارو ٿو لڳي. چاڪاڻ جو پيٽ ڀريل هجي ته باقي جهڳڙا ڇا جا“ پنجابي قوم مجموعي طرح ڏاول قوم آهي جنهن جي ڪري ڏسي ڪانئس پنهنجي ٻولي ۽ ثقافت به وسري وئي آهي.

★ رجعت پرست توڙي نام نهام ترقي پسند پنجابي

دانشور پنجابي پرماري مفادن جي بالادستيءَ جو هڪ جهڙو بچاءُ ڪندو رهيو آهي. اهو انهيءَ ڪري جو ڀاول قوم جي حيثيت ۾ مجموعي پنجابي ذهن مفاد پرست ٿي پيو آهي انهيءَ ڪري اهڙي مفاد پرست ذهن ڪان، ان ڪان وڌيڪ توقع رکڻ به اجائي آهي. ورنه ڏٺو وڃي ته پنجابي ماڻهن مظلوم قومن جي عوام جي روزگار جي کهڙن ڪهڙن وسيلن تي قبضو ڪونه ڪيو آهي. پنجابي حڪمران طبقو ڪين زمينن ڪارخانن، ڪاٺين ۽ تيلن جي کوهن تي به قبضو ڪرائيندو رهيو آهي ته فوج ۽ نوڪرشاهيءَ تي به قبضو ڪرائيندو رهيو آهي ته ملڪي واپار ۽ صنعت تي قبضي ڪرڻ لاءِ ناڻو به ڏيندو رهيو آهي. اهو ئي سبب آهي جو پنجابي ماڻهوءَ کي سنڌ ۾ زمين به ماي آهي ته واپار ۽ ڪارخانا به هٿ آيا آهن ته ننڍين ڪان وڏين سرڪاري توڙي خانگي نوڪريون ۽ ملازمتون به ملي ويون آهن. تنهن ڪري ٿيو چا آهي جو پنجابي ماڻهو پنهنجي اصليت وڃائي ڪو پاڪستاني ٿي پيو آهي ۽ پاڪستان جي وجود ڪان سواءِ پنهنجو وجود اڻپورو ٿو سمجهي. جڏهن ته مظلوم قومن جا ماڻهو پاڪستان جي وجود کي پنهنجي وجود ڪان الڳ ۽ بيگانو ٿو سمجهي. پنجابي ماڻهو پنهنجي جياپي کي پاڪستان جي جياپي سان جوڙي ٿو پر مظلوم قومن جو ماڻهو پنهنجي جياپي کي پاڪستان جي وجود سان ڪونه ٿو جوڙي. اهو هن ڪري جو پاڪستان جي وجود پنجابي ماڻهونءَ کي پريو آهي ۽ مظلوم قومن جي ماڻهن کي قريو آهي.

اهو ئي سبب آهي جو مظلوم قومن جي ماڻهن جي گهر آهي ته پنجابي ماڻهو پنهنجي اصليت کي سڃاڻي ۽ پاڪستاني شاوُنزم تان لاڏعوا ٿئي. جيڪو پنجاب جي جاگيردار پسند پاڪستانين جو جارحيت پسنديءَ جي حد تائين حامي ٿي بيٺو آهيءَ اهو سڀڪجهه رکيو انهيءَ ڪري ائين ٿيو آهي جو پنجابي ماڻهو فوج ۽ ڪاموراشاهيءَ جي ذريعي مظلوم ۽ محڪوم قومن جي زمينن، نوڪرين،

ڪارخانن واپار ۽ صنعت وغيره مطلب تہ پاڪستان جي پوري معيشت تي قابض ٿي ويو آهي ۽ جيئن تہ معيشت ئي سياست تي قابض هوندي آهي انهيءَ ڪري پنجابي ماڻهوءَ جي سياست جي بي دخلي، معيشت ڪان بي دخليءَ ڪان سواءِ ٿي نہ سگهندي ۽ معيشت تان بي دخلي محڪوم قومن جي سياسي آزادي ڪانءَ سواءِ ناممڪن آهي.

☆ پنجابي ماڻهو مضبوط مرڪز لاءِ ايڏو آتو ڇا لئہ آهي؟ جڏهن تہ ورهاڱي ڪان اڳ اهو ساڳيو پنجابي ماڻهو مضبوط مرڪز جي سخت خلاف هو. ڳالهہ واضح ۽ چٽي پئي آهي تہ پاڪستان اندر مظبوط مرڪز جي ذريعي پنجابي پرماريت مظبوط ٿنيدي رهي آهي. جنهن ڪري انهيءَ ڪان مجموعي طور پنجابي ماڻهونءَ کي اقتصادي مادي فائدا پهتا آهن ۽ معيشت تي پنجابي ماڻهوءَ جي گرفت مظبوط ٿي آهي پرفرض ڪريو تہ مظبوط مرڪز مان پنجابي ماڻهونءَ کي ڪي بہ اقتصادي مادي فائدا نہ پهچن ها تہ ظاهر آهي تہ پنجابي ماڻهون ڪڏهن بہ مضبوط مرڪز جو حامي ڪونہ هجي ها، اهوئي سبب آهي جو پاڪستان جي وجود ۾ اچڻ ڪان پوءِ پنجابي ماڻهو نہ رڳو مضبوط مرڪز جو حامي آهي پر انهيءَ مضبوط مرڪز جي وڌيڪ مضبوطيءَ لاءِ پنجابي ماڻهونءَ جي رڳ رڳ ۾ فاشسٽ جنگي جنون بہ پرجي ويو آهي. انهيءَ ڪري اسانجو چوڻ آهي، جيستائين هٽلر جي جرمنيءَ وانگر تاريخ هڪ دفعو پنجابي فوج جي جنگي جنون کي نہ هارائيندي، تيستائين پنجابي فوج جو جنگي جنون خون جو پياسو رهندو. ڇاڪاڻ جو جيڪو خون وهائيندو اهو خون ڏيندو بہ، اهو ئي ڪارڻ آهي، جو پنجابي عام ماڻهوتوڙي پنجابي دانشور ايترو تہ اڪين پور ٿي پيو آهي جو ڪين ٣٠ لک بنگال جي مسلم عوام جي رت ۾ ڳاڙهي ٿيڻ جو تہ ڪو ارمان ڪونہ آهي پر رهندو اتي چند هزار ڪم آيل رت پياڪ پنجابي فوجين جو اڄ تائين ماتم ٿي رهيو آهي.

ii

تنهن هوندي به وڏي نڪ جي پڪائيءَ سان چيو وڃي ٿو ته پنجاب جو پنج ڪروڙ عام ماڻهو پنجابي فوج ۽ ڪامورا شاهيءَ مان ڪونه آهي. اسان جو چوڻ آهي ته اسان پهرين ته پنج ڪروڙ عوام کي پنجابي تسليم ڪرڻ لاءِ تيار ڪونه آهيون. ڇاڪاڻ جو انهن پنج ڪروڙن مان پڻ اڍائي ڪروڙ سرائڪي ۽ ٻين مظلوم قومن جا ماڻهو آهن. جيڪي اصل ۾ پنجابي آهن ئي ڪونه، ۽ نه وري اهي پاڻ کي پنجابي چورائڻ لاءِ تيار آهن. بلڪ اهي پنجابي لفظ کان ئي نفرت ڪندڙ آهن جيئن سرائڪي وغيره پاڻ لاءِ پنجابي لفظ کي گار کان گهٽ ڪونه ٿا سمجهن. جنهن ڪري اسان کي انهن سان ٻين مظلوم قومن جي ماڻهن وانگر همدردي آهي ۽ اهي پڻ ٻين مظلوم قومن جي عوام سان گڏ جي پنجابي پرماريت جي خلاف جنگ ڪري رهيا آهن. اهوئي سبب آهي جو جيڪي ماڻهو مظلوم ۽ محڪوم قومن جي عوام سان گڏجي پنجابي بالادستيءَ کان آجي ٿيڻ لاءِ جنگ ڪري رهيا آهن سي پنجابي ٿي نٿا سگهن ۽ نه اهي پنجابي آهن.

جيڪڏهن پنجاب جو عوام واقعي پنجابي فوج ۽ ڪامورا شاهيءَ مان ڪونه آهي ته پوءِ پنجابي عوام کي پنجابي فوج ۽ ڪامورا شاهيءَ جي طرفان مظلوم قومن جي سموري ڦرلٽ ۽ خاص ڪري سنڌي قوم کي اقليت ۾ ڪرڻ واريءَ سازش جي خلاف مظلوم قومن جي عوام سان گڏجي جنگ ڪرڻي پوندي ۽ سنڌ ۾ زمينون حاصل ڪندڙ پنجابي آبادڪارن ۽ فوجين ۽ ڪارخانا حاصل ڪندڙ پنجابي سرمائيدارن ۽ نوڪرين تي قابض پنجابي ڪاموراشاهي ۽ سنڌ جي روزگار جي وسيلن تي قابض پنجابي افرادي قوت جي خلاف سنڌي عوام جي آواز ۾ آواز ملائي جنگ ڪرڻي پوندي، ٻي صورت ۾ پنجابي ماڻهن کي، پنجابي جاگيردارن، سرمائيدارن، رت پياڪ فوجي ٽولي ڪامورا شاهي ۽ جماعت اسلاميءَ جي رجعت پرست ۽ خوني گروه جو ساٿاري ۽ حامي سمجهڻ ۾ مظلوم قومن جو عوام

حق بجانب آهي، ڇاڪاڻ جو پنجابي ماڻھوءَ جي اڪثريت جي حمايت کان سواءِ پنجاب جو ڦورو ۽ رت پياڪ حڪمران طبقو هڪ ڏينهن جي لاءِ به مظلوم قومن جي عوام جي ڦرمار جاري رکي نٿو سگهي. پنجاب جا جاگيردار، سرمائيدار، رت پياڪ فوجي ٽولو ۽ ڪامورا شاهي رکيو پنجابي ماڻھوءَ جي اخلاقي ۽ مادي حمايت حاصل ڪرڻ کان پوءِ ئي مظلوم قومن جا جمهوري حق ڦٻايو ويٺا آهن،

محڪوم قومن جي عوام کي رکيو ان ڪري آزاديءَ جي جنگ نه ڪرڻ گهرجي يا سنڌي ماڻهن کي اقليت ۾ تبديل ڪرڻ جي خلاف رڳو ان ڪري ويڙهاند نه ڪرڻ گهرجي جو پنجابي دانشورن جي چوڻ مطابق ته پنجابي عوام پنجابي فوج ۽ ڪاموراشاهي مان ڪونه آهي ته اها سراسر ان انسان دشمن سازش جي حمايت ڪرڻ جي برابر آهي جنهن تحت پنجابي حڪمران طبقو مظلوم قومن کي ڦريندو ۽ لٽيندو به رهي ٿو ته سنڌي ماڻهن کي اقليت ۾ تبديل ڪندو به رهي ٿو، بلڪ پنجابي دانشورن جو اهو نقط نظر فوج ۽ ڪاموراشاهيءَ جي گهڻ گهرن يا طرفن حملن مان هڪ حملو آهي جيڪو پنجابي دانشور، پنجابي شاونزم لاءِ پنهنجي مقرر ٿيل مورچي تان وڙهي رهيو آهي ته جيئن مظلوم قومون ۽ خاص ڪري سنڌي عوام پنجابي فوج ۽ نوڪر شاهيءَ جي ان انسان دشمن سازش جي مزاحمت نه ڪري سگهي ته جيئن "عظيم تر پنجابي" جي اڏاوت جو ڪم عملي شڪل وٺي سگهي.

★ پنجابي ماڻهو پنهنجي پاڻ مان سياسي قيادت به ان ڪري پيدا نٿو ڪري جو انهن پنجابي فوج جي قيادت تسليم ڪري ورتي آهي. جنهن ڪري پنجابي ماڻهن کي ٻي ڪنهن قيادت جي ضرورت ئي ڪانه آهي ڇاڪاڻ جو پنجابي پرماري مفادن جو تحفظ فوج کان وڌيڪ ٻي ڪابه قيادت نٿي ڪري سگهي. تنهن ڪري پنجابي ماڻهن کي ٻي ڪنهن سياسي قيادت جي ضرورت به ڪهڙي آهي؟ پنجابي پرماري مفادن کي جڏهن به فوجي قيادت

مان خطرو پيدا ٿيو ته پنجابي ماڻهو پاڻ مان ضرور قيادت پيدا ڪندو. پر هن وقت پنجابي ماڻهن کي ڪنهن به سياسي قيادت جي ڪا به ضرورت ڪانه آهي. پر جي وقتي قيادت جي ضرورت پئجي به وڃي ٿي ته اها پنجابي ماڻهن بدران مظلوم قومن مان پنجابي پرماري مفادن جي دلال ۽ غدار قيادت هٿ ڪئي وڃي ٿي. تہ جيئن انهن جي ڪلهي تي بندوق رکي مظلوم ۽ محڪوم قومن جي مٿان حڪومت ڪئي وڃي ۽ پنجابي پرماري مفادن جي حفاظت ڪئي وڃي. هونءَ پنجابي پرماري مفادن جي حفاظت جيتوڻيڪ اصل ۾ فوج ئي ڪري رهي آهي پر ڏيکاءُ لاءِ محڪوم قومن مان غدار ۽ قوم دشمن پيدا ڪري پنجابي پرماري مفادن کي تحفظ ڏنو ويندو آهي. جڏهن ته حقيقي اقتدار به پنجابي فوج وٽ ئي هوندو آهي. ته جيئن مظلوم قومن جي قرسار به ٿيندي رهي ته سنڌي قوم کي اقليت ۾ تبديل ڪرڻ وارو عمل به جيئن جو تيئن مسلسل جاري رهي.

اهوئي سبب آهي جو ظاهري طرح غير پنجابي حڪومت ڪندڙ قيادت جي ذريعي پنجابي پرماري مفادن لاءِ پنجابي فوج جي هٿان ٽيهہ لک بنگالين ۽ ٽيهہ هزار بلوچن کي ڪٺو ويو آهي. اهو سڀ ڪجهہ ايوب، يحيي ۽ ڀٽي جي قيادت کي قبولي ڪيو ويو. اهڙي طرح پڻ پاڳاري، جتوئي يا خود بينظير جي قيادت به انهيءَ ڪري قبول ڪئي وڃي ٿي ته جيئن انهن جي ذريعي سنڌي ماڻهن کي وڏيڪ وقت جي لاءِ قري لٽي سگهجي ۽ اقليت ۾ تبديل ڪري به سگهجي. هن معاملي ۾ پنجابي رجعت پرستن سان گڏوگڏ نام نهاد ترقي پسند سوشلسٽ به سنڌ جي ترقي پسند ۽ قوم پرست قوتن جي بدران سنڌ جي غدارن سان سودي بازيءَ کي اوليت ۽ ترجيح ڏيندا آهن ۽ محڪوم قومن کي حنيف راميءَ جهڙي مڪار ماڻهو کان مٿي جمهوري حق ڏيڻ لاءِ تيار ڪونہ هوندا آهن. اهوئي سبب آهي جو اهڙا سمورا سوشل شاؤنسٽ سنڌ دشمن پارٽين جي قيادت ته قبول ڪرڻ لاءِ تيار آهن پر سنڌي عوام ۾ ڪم ڪندڙ ترقي پسند، وطن

دوست، ۽ قوم پرستن جي ويجهو اچڻ لاءِ تيار ڪيا آهن. جڏهن ته ٻيون سموريون ڌريون اقتدار جي حاصلات لاءِ محڪوم قومن جي ماڻهن کي پنجابي اڪثريت جي پيرن ۾ اڇلڻ لاءِ تيار آهن.

iii

ون يونٽ کان پوءِ اولهه پاڪستان جي گاديءَ جو هنڌ لاهور کي ۽ سگهوئي پوءِ ١٩٥٨ع جي مارشل لا هيٺ ملڪ جي گاديءَ جو هنڌ ڪراچي مان منتقل ڪري اسلام آباد کي مقرر ڪيو ويو ته جيئن ملڪ توڙي اولهه پاڪستان جي صوبائي گاديءَ جي هنڌن جو پنجاب ۾ هجڻ ڪري اتي مڪمل قبضو ڪرائي سگهجي پنجابي ماڻهن کي ملڪ جي ڪاموراشاهيءَ ۽ مظلوم قومن جي عوام کي پنجابي راڄ (حاڪميت) هيٺ غلام ڪري سگهجي. اهو ئي ڪارڻ آهي جو ون يونٽ جي وجود ۾ اچڻ کان پوءِ ملڪ جي سموريءَ ڪامورا شاهيءَ تي پنج بي ماڻهو ڇانيل آهن ۽ ڇائنجي ويا آهن. جنهن ڪامورا شاهيءَ مظلوم ۽ محڪوم قومن جي عوام سان غلامن وارو سلوڪ شروع ڪيو آهي. ۽ پاڻ کي هن ملڪ جو حقيقي حاڪم ۽ مظلوم قومن جي عوام کي محڪوم تصور ڪرڻ لڳي آهي. وڏي ڳالهه ته پنجاب ۾ غيرپنجابي ماڻهن کي ته ڪامورا شاهيءَ ۾ داخل ٿيڻ ئي لٿو ڏنو وڃي. پر مظلوم ۽ محڪوم قومن جي عوام جي سمورن روزگارن جي وسيلن تي پنجابي ڪامورا شاهيءَ کي قبضو ڪرايو ويو آهي. چيف سيڪريٽري کان پٽيوالي تائين اعليٰ منتظم کان چوڪيدار تائين ۽ ڪارخاني جي سيٺ کان مزدور تائين محڪوم قومن خاص ڪري سنڌي قوم جي جياپي جي وسيلن تي پنجابي افرادي قوت کي قابض ڪرايو ويو آهي. هونءَ به اصل ون يونٽ جو مقصد به اهو هو ته هتي جي مظلوم قومن جي قومي جمهوري حقن کي غصب ڪرڻ سان گڏو گڏ اوڀر پاڪستان جي وڌندڙ آباديءَ جي جمهوري کي قبائڻ هو تـه جيئن پنجابي پرماري مفادن جي آسانيءَ سان حفاظت ڪري سگهجي. ڇاڪاڻ

جو بنگالي عوام آبادي جي بنياد تي اقتدار ۽ خزاني مان پنهنجو جائز حصو گهري رهيا هئا. انهيءَ ڪري اولهه پاڪستان جي سڀني مظلوم قومن جي قومي وجود کي ختم ڪري ون يونٽ ٺاهي ملڪ جي پنهي حصن کي برابريءَ واري حيثيت ڏني وئي هئي تہ جيئن اوڀر پاڪستان جو عوام پنهنجي گهڻائيءَ جي بنياد تي ملڪ جي اقتدار ۽ دولت مان جائز حصو نہ وٺي سگهي. ۽ اولهہ پاڪستان جي مظلوم قومن جي عوام جا قومي جمهوري حق ڪسي پنجابي پرماري مفادن وهيٽا ڪري ڇڏجن. هن طرح پنجابي جاگيردارن، سرمائيدارن، فوج ۽ ڪاموراشاهيءَ جي ملي ڀڳت هيٺ پهرين ڏينهن کان ئي محڪوم قومن جي قومي وجود، قومي ثقافت ۽ قومي ٻولين کان انڪار جي بنياد تي نام نهاد نظريہ پاڪستان ۽ اسلام جي آڙ وٺي پنجابي حاڪميت هيٺ پنجابي پرماريت کي محفوظ ۽ سگهارو ڪيو ويو آهي. جنهن جو نتيجو اهو نڪتو آهي جو سول تہ ڙي فوجي ڪامورا شاهيءَ ۾ رڳو پنجابي ماڻهو ئي قابض ٿي ويا آهن. ڇاڪاڻ جو مظلوم قومن جي مٿان اسلام آباد ۾ لاهور جي ذريعي ئي حڪومت ٿيندي رهي آهي.

★ پنجابي ماڻهن ڪڏهن بہ ڪنهن جمهوري جدوجهد ۾ حصو نہ ورتو آهي، جڏهن تہ پنجابي ماڻهن ۾ ڀٽي جي مقبوليت جو اصل ڪارڻ تاشقند جو معاهدو ۽ جنهن تحت پنجابي ايوب خان مان ناراض ٿي پيا هئا. جنهن ڳالهہ کي تاڙيندي ڀٽي پنجابين جي جذبن جي ترجماني ڪندي ايوب خان جي خلاف آواز اٿاريو هو. اهوئي سبب هو جو ڀٽي جي گهوڙهن هاڻو رومال ڏهن هزار رپين ۾ لاهور جي اسٽيشن تي وڪاڻو هو نہ ڪراچي ۾ يا ڍاڪا ۾. جڏهن تہ مظلوم قومن جي عوام جو ايوب خان جي خلاف ڪاوڙ جو بنياد تاشقند جو معاهدو نہ پر مظلوم قومن جي عوام جا قومي جمهوري حق غصب ٿيڻ تي ٻڌل هو جنهن ڪري مظلوم قومن جي عوام

پنهنجي قومي جمهوري حقن جي بحاليءَ لاءِ جدوجهد ڪئي هئي
پنجابي انهيءَ جدوجهد ۾ تاشقند معاهدي جي ڪري ايوب خان جي
خلاف شامل ٿيا هئا. جڏهن ته مغربي پاڪستان جون مظلوم قومون
۽ اوڀر پاڪستان جو عوام ون يونٽ جي خلاف ۽ غضب ٿيل
جمهوري حقن جي بحاليءَ لاءِ جدوجهد ۾ شامل ٿي ويو هو. جيڪي
جمهوري حق ايوبي مارشل لا هيٺ پنجابي پرماري قوتن ڏهن سالن
کان به وڌيڪ عرصي کان سلب ڪري رکيا هئا، جنهن جي بحاليءَ
لاءِ مظلوم قومون ۽ اوڀر پاڪستان جو عوام جدوجهد لاءِ
لهي آيو هو.

iV

عام پنجابي ذهن جي مثال پاڪستان جي ٽٽڻ جو خوف
يا ڀوت ڇا لاءِ سوار آهي، جڏهن ته ڏاڍو ويو آهي ته مظلوم قومن
جي عام ماڻهن جي ذهن جي مثال اهو ڀوت سوار ڪونه آهي. هيءَ
حقيقت ظاهر ٿي ڪري ته پاڪستان جي وجود سان عام پنجابي
ماڻهن کي جيڪو اقتصادي مالي فائدو پهتو آهي يا پهچي رهيو آهي،
انهيءَ جي عڪس سندس سوچ ۽ شعور جي صورت اختيار ڪئي آهي.
انهيءَ جي ابتڙ جيئن ته مظلوم ۽ محڪوم قومن جي ماڻهن جي
مفادن توڙي جمهوري حقن کي غضب ڪيو ويو آهي. انهيءَ ڪري
پاڪستان جي وجود سان سندن اهڙي گهري دلچسپي ڪانه آهي،
جهڙي پنجابي ماڻهن جي پاڪستان جي وجود سان ٿي وئي آهي.
ڇاڪاڻ جو جيئن ته ماڻهن جي دلچسپي پنهنجن مفادن سان لاڳاپيل
ٿئي ٿي. جن ماڻهن جا مفاد پاڪستاني رياست سان وابسطه آهن،
انهن ماڻهن جي پاڪستان سان دلچسپي به ٿئي ٿي، پر جن ماڻهن
جا مفاد پاڪستاني رياست سان ٽڪراءَ ۾ اچن ٿا، انهن جي انهيءَ
سان ڪا دلچسپي نٿي رهي.

★ اهوئي سبب آهي جو پنجابي قوم جي خلاف
مظلوم ۽ محڪوم قومن جي عوام جي نفرت به جائز ۽ حقيقي
آهي. ڇاڪاڻ جو پنجاب جو جاگيردار، سرمائيدار، ڪامورا شاهي ۽

فوج، مظلوم ۽ محڪوم قومن جي عوام جي جهڙيءَ طرح ڦر مار ڪن ٿا پيا يا مظلوم ۽ محڪوم قومن جي عوام تي جهڙيءَ طرح ظلم تشدد ۽ ڏاڍ ڪن ٿا پيا. يا مظلوم ۽ محڪوم قومن جي عوام کي جهڙيءَ ريت رت جي درياهن ۾ وهنجارين ٿا پيا. انهن سڀني ڪاروائين تي پنجابي ماڻهون نه رڳو ماٺ آهي پر خوش به ٿيندو رهي ٿو. نه تاڙيون به وڄائيندو رهي ٿو. بلڪ ڪڏهن نه پنجابي ماڻهن جي طرفان مطالبو پڻ ڪيو ويندو آهي نه پنجابي فوج ۽ نوڪر شاهي مظلوم قومن جي عوام کي چڱيءَ ريت ڪچلي ڪانه رهي آهي، جنهن جي ڪري ئي مظلوم قومن جي عوام جي دل وڌي وئي آهي ۽ علحدگيءَ جون ڳالهيون ڪري رهي آهي. هن صورتحال ۾ پنجابي ماڻهن جي اڪثريت جي راءِ هوندي آهي ته مظلوم قومن جي انهن ماڻهن کي بلڪل ئي نيست ۽ نابود ڪيو وڃي. جيڪي ذليل جمهوري حق گهري رهيا آهن. پنجابي ماڻهن جي اصل ۾ اها هڪ اهڙي ذهنيت ٿي وئي آهي. جنهن تحت آهي مظلوم قومن جي قتل عام تي خوش ٿيندا ۽ مٺايون ورهائيندا آهن. جيئن بنگالي عوام جي قتل عام ۽ بلوچن جي خونريزي ۽ ڀٽي جي ڦاهيءَ، اندرا ۽ مجيب جي قتل عام تي پنجابي ماڻهن جي اڪثريت خوشيءَ مان نچندي ٽپندي مٺايون ورهايون هيون.

★ پر پنجابي دانشور خوابن جي دنيا جو رهواسي آهي، جيڪو رڳو خواب ڏسندو آهي. ڇاڪاڻ جو ڦورو طبقي، گروهه يا قوم سان واسطو رکندڙ ماڻهو رڳو خيالي دنيا ۾ ئي رهندو آهي. جيڪڏهن ڪو ائين نٿو ڪري ته حقيقت جي سامهون ٿيڻو پئجي ٿو وڃي ۽ حقيقتون ڏاڍيون ڪڙيون ۽ ڪساريون ٿينديون آهن. جيڪي خيالي دنيا جي اڏيل وڏين محلاتن کي ڪيرائي ڇڏينديون آهن. جن جي ڊپ کان ڇرڪي پنجابي دانشور خوابن جي دنيا ۾ پناهه وٺي ٿو ۽ مظلوم قومن جي حقيقت پسند ماڻهن توڙي حقيقت جي دنيا ۾ رهندڙ ترقي پسند تنظيمن جي ماڻهن کي خيالي پلاءَ پچائڻ جون صلاحون ۽ مشورا ڏيندو رهي ٿو ۽ چوندو رهي ٿو ته

پنجاب جو ماڻهو هڪ ڏينهن ضرور جا ڳندو ۽ مظلوم قومن جي جمهوري حقن جي حفاظت ڪندو. اها پنجابي دانشور جي خيالي دنيا آهي. جنهن جو ڪول سندس ذهن جي چوڌاري چڙهيو پيو آهي. جڏهن ته اهو دانشور خود پنهنجي ذهن جي ڪول مان نڪري مظلوم قومن جي حقيقي جمهوري حقن جي برابريءَ جي ويڙهه لاءِ تيار نه ڪونه آهي چاڪاڻ جو مظلوم قومن جي جمهوري حقن جي ويڙهه سندن تاريخي ضرورت آهي. پر پنجابي ماڻهن جي مظلوم قومن جي جمهوري حقن لاءِ ويڙهه رڳو امڪاني صورتحال آهي.

V

☆ **ڇهيو وچي** ٿو ته ”سنڌ امير آهي“ سوال آهي ته سنڌ جي اميري سنڌي ماڻهن کي به امير ڪري ٿي يا سنڌي ماڻهون سنڌ جي امير هجڻ جي باوجود غريب ۽ ذليل آهن، ۽ سنڌ جي اميري رڳو پنجابين کي ئي امير ڪري ٿي پهرين ته اهو غلط آهي ته ڪو سنڌ امير آهي سنڌ پنجاب جي ڀيٽ ۾ چوٿين پتيءَ جيتري به امير ڪانه آهي پر تڏهن به پنجابين ۽ انهن جي پيچ لڳائڻ کي اها چوٿين پتي به پسند ڪونه آهي ته پوءِ سنڌ جي اميري به سنڌين لاءِ نه پر پنجابين لاءِ آهي. چاڪاڻ جو انگ اکر ٻڌائين ٿا ته سنڌ مان مجموعي طور جيترو لاڀ پنجابين کي حاصل ٿئي ٿو ايترو سنڌين کي ڪونه ٿو ٿئي.

☆ **انهيءَ سان گڏ اهو به ڇهيو وچي** ٿو ته سنڌ امير هجڻ جي حيثيت ۾ اقتصادي محروميءَ جو شڪار نه پر سياسي محروميءَ جو شڪار آهي. مطلب ته پنجابي توڙي انهن جا دلال دانشور اڄ به سنڌ جي ايڏيءَ وڏيءَ ڦرلٽ جي باوجود اهو تسليم ڪرڻ لاءِ تيار ڪونه آهن. ته ڪو سنڌ جي اقتصادي ڦرلٽ به ٿي رهي آهي. اهڙيءَ صورت ۾ گڏيل جدوجهد ٿي ڪيئن ٿي سگهي، چاڪاڻ جو سياسي محرومي پڻ اقتصادي محروميءَ جي ڪري ٿيندي آهي. اهوئي سبب آهي جو پنجاب سياسي قيادت جي محرومي جي باوجود ڪنهن به محروميءَ جو شڪار ڪونه آهي. پر پنجابي

ماڻهو جيئن ته اقتصادي محروميءَ جو شڪار ڪونه آهي. ان ڪري ڪنهن به محروميءَ جو شڪار ڪونه آهي. اهڙي طرح جيڪڏهن ڏٺو وڃي ته پنجابي دانشور مظلوم قومن جي ظلم، جبر ۽ ڦر مار جي خلاف وڙهڻ لاءِ ته تيار ڪونه آهي. پر رڳو اها ڳالهه تسليم ڪرڻ لاءِ به تيار ڪونه آهي ته ڪو مظلوم قومن جو عوام اقتصادي محروميءَ جو به شڪار آهي. هن صورتحال ۾ ڳڏيل جدوجهد اڻ ٿيڻي ڳالهه آهي. چاڪاڻ جو ڳڏيل جدوجهد جا امڪان تڏهن پيدا ٿي سگهن ٿا جڏهن نه رڳو پنجاب جو دانشور پر پنجابي پورهيت عوام جي هڪ وڏي اڪثريت مظلوم قومن تي ٿيندڙ ظلم، تشدد ۽ ڦر مار جي خلاف جنگ ڪرڻ لاءِ تيار هجي. پر جيئن ته اهڙا ڪي به آثار ڪونه آهن انهيءَ ڪري ڳڏيل جدوجهد جي رڳو ڳالهه ڪرڻ به بيوقوفيءَ کان خالي ڪانه آهي بلڪ پنجابي ماڻهن کي ته هڪ ناگهاني خوف ورائي ورتو آهي ته جيڪڏهن سنڌ الڳ ٿي وئي ته پنجاب جي شهرن جي بازارن جي رونق اجڙي ويندي ته گهرن جي عزت به لٽجي ويندي، چاڪاڻ جو چوڌاري زمينن ۾ گهيريل پنجاب وٽ نه پنهنجو پاڻي آهي، نه بجلي آهي، نه گئس، نه لوهه آهي نه تيل آهي ۽ نه وري بندر آهي. تنهن ڪري سنڌ جي الڳ ٿي وڃڻ سان پنجاب جو چرخو ئي ڦري ويندو ۽ پوءِ اهو پنجاب نه رهندو جيڪو مظلوم قومن جي ڦرمار جي ذريعي ”ڪال مست ۽ مال مست“ سمجهيو وڃي ٿو.

چاڪاڻ جو گئس نڪري بلوچستان مان ٿي پر ڪوئيٽا کان سواءِ بلوچستان جي ڪنهن به شهر کي نصيب ڪانه آهي. ڪوئيٽا کي به انهيءَ ڪري جو اتي پنجابي فوجي ۽ ڪاموراشاهي رهي ٿي پر انجي ابتڙ اها پنجاب جي هر گهر کي مليل آهي. اهڙي طرح تيل نڪري سنڌ مان ٿو پر صاف پنجاب ۾ ڪيو وڃي ٿو. لوهه پڻ سنڌ ۽ بلوچستان مان نڪري ٿو ۽ پاڻي به پنهنجو پنجاب هندستان کي وڪڻي ڇڏيو ۽ سنڌ جي پاڻيءَ تي هٿ صاف ڪري رهيو آهي اهو ئي ڪارڻ آهي جو عام پنجابي ماڻهو مظلوم قومن جي رڳو سگهڙي صوبائي خودمختياريءَ جي به خلاف آهي. پر افغان

پڳوڙن تي خاموش آهي. ڇاڪاڻ جو پنجابي ماڻهو بلڪل ائين سوچي ٿو. جيئن پنجابي حڪمران طبقو سوچي ٿو. ايتري قدر جو پنجابين پنهنجا قومي ۽ عوامي هيرن کي وساري نام نهاد نقلي هيرن جي سرپرستي ڪرڻ شروع ڪئي آهي. انهيءَ جو ڪارڻ به سندن سڌو سادي مفاد آهن، جيڪي انهن نام نهاد هيرن جي واڪاڻ جي ذريعي پنجابي ماڻهن کي حاصل ٿيا آهن. ڇاڪاڻ جو انسان پنهنجا هيرا به پنهنجن گڏيل مفادن جي لاڳاپي هيٺ جوڙيندو آهي. اهو ئي سبب آهي جو پنجابين جا هيرا، راجا پورس، دلا ڀٽي، نظام لوهار ۽ ڀڳت سنگهه جي بجاءِ اقبال، عزيز ڀٽي، ٽڪا خان ۽ جنرل ضيا آهن. جڏهن ته مظلوم سنڌي قوم لاءِ اهي ولين جي حيثيت رکندڙ آهن. نه رڳو اهو پر پنجابي عوام جو حقيقي هيرو ڀڳت سنگهه هن وقت پنجابين جو نه پر سنڌي عوام جو هيرو آهي. ڇاڪاڻ جو سنڌي عوام جا اهي سڀ هيرا آهن، جيڪي ظلم جبر ۽ ڏاڍ جي خلاف وڙهيا آهن ۽ ظلم ڪندڙ ولين ۽ غدار آهن جڏهن ته پنجابين وٽ ظلم ڪندڙ هيرا آهن ۽ ظلم سان ٽڪرائيندڙ غدار آهن.

★ اسان کي ڇيو وڃي ٿو ته اسان پنجابين جي خلاف آهيون. اسان جو جواب آهي ته ها اسان برابر نه رڳو پنجابين جي خلاف آهيون پر پنجابين سان نفرت به آهي پر انهن پنجابين سان جيڪي سنڌي عوام جي ڦر لٽ ڪري رهيا آهن، جيڪي سنڌي قوم کي اقليت ۾ تبديل ڪرڻ واري سازش ۾ شريڪ آهن، جيڪي سنڌ جي زمينن تي قابض آهن، جيڪي سنڌ جي واپار صنعت نوڪرين ۽ ٻئي روزگار جي وسيلن تي قابض ٿي ويا آهن ۽ انهن سان پڻ نفرت آهي جيڪي اهڙن پنجابين جي مدد ڪري رهيا آهن. يا شعوري يا غير شعوري طور انهن سان همدردي ڪري رهيا آهن. پر اهي پنجابي جن کي انهن ڳالهين سان ڪابه دلچسپي ڪانه آهي انهن سان اسان کي همدردي آهي. پر اڄان به اهي پنجابي جيڪي انهن لٽيرن، ڦورن ۽ بدمعاش پنجابين سان مظلوم قومن جي عوام

سان ڪلهو ڪلهي ۾ ملائي وڙهڻ لاءِ تيار آهن اهي اسان جا يائر آهن.

اسان نه رڳو پنجابين جي پر انهن سنڌين جي به خلاف آهيون، جيڪي سنڌ کي ڦرينڌڙ ۽ سنڌي قوم کي اقليت ۾ تبديل ڪندڙ پنجابين جا ساٿاري ۽ مدد گار آهن. اسانجي وجود جا منڪر، اسانجي آزاديءَ جا مخالف پنهنجا هجن توڙي پراوا هجن، اسان سڀني سان جنگ ڪنداسون اهو اسانجو نظريو ۽ آزاديءَ جو اصول آهي.

باب پنجون

i

★ ١٩٤٧ع کان ١٩٥٢ع تائين پاڪستان کي بناڪنهن آئين جي انڊيا ايڪٽ ١٩٣٥ع تحت هلايو ويو. جنهن ڪري ملڪ جي مڙان سڏيءَ توڙي اڻ سڏيءَ طرح پنجاب جي حاڪميت بلڪل اڳين رهندي پئي آئي جيئن برطانوي دور ۾ انگريزن جي حڪومت هلندي پئي آئي. جنهن کان پوءِ ملڪ کي ١٩٥٦ع جو آئين ڏنو ويو جنهن آئين ۾ پنجاب جي بالادستيءَ لاءِ اوير پاڪستان کان آباديءَ جي بنياد تي نمائندگيءَ جو حق کسي اولهه پاڪستان جي برابر نمائندگي ڏني وئي اهو انهيءَ ڪري جو آباديءَ جي بنياد تي نمائندگيءَ جو حق ڏيڻ جي صورت ۾ حڪومت ڪرڻ جو حقيقي حق به اوير پاڪستان جي عوام کي ئي پهتو. ڇاڪاڻ جو اهي اڪثريت ۾ هئا جنهن ڪري پنجاب جي بالادستي رهي ڪانه سگهي ها. انڪري اولهه پاڪستان جي سڀني قومن جوون يونٽ ٺاهي نه رڳو اوير پاڪستان جي عوام کان آباديءَ جي بنياد تي نمائندگي جو حق کسيو ويو. پر اولهه پاڪستان جي قومن جي تاريخي ۽ جاگرافيائي قومي وجودن کي مٽائي پنجابي پرماري مفادن کي تحفظ ڏيڻ لاءِ مغربي پاڪستان ۾ ضم به ڪيو ويو.

اهڙي طرح ١٩٥٦ع جو دستور جيڪو پنجابي ۽ پنجابي ڪامورا شاهي جي مدد سان پنجابي پرماري مفادن کي اڳيان رکي ٺاهيو ويو هو سو به اڳتي هلي پنجابي حڪمران طبقي کي نڙيءَ ۾ ڪنڊي وانگر اٽڪڻ لڳو. ڇاڪاڻ جو هن انڊي ڪاٺي دستور جي موجودگيءَ ۾ به جيڪي اڻ پورا حق مظلوم قومن جي عوام کي ڏيڻ لاءِ شامل ٿيل هئا. تن سان به ڪجهه نه ڪجهه تہ ڏيٺا پهچي ٿي ويا. پر جيئن ته پنجابي حڪمران طبقو ايتري قدر ته هيچي ۽ اقتدار جي هوس ۽ لالچ توڙي مظلوم قومن جي قرمار ۾ اڳتي

وڏي ويو جو اهو انهيءَ تہ راضي رهي نہ سگهيو. جنهن ڪري پنجابي فوج ايوب خان کي اڳيان ڪري ١٩٥٨ع ۾ يعني دستور جي جاري ٿيڻ کان رڳو ٻہ سال پوءِ مارشل لا لڳرائي سموري ملڪ تي مارشل لا جي ذريعي پنجابي راڄ کي ٿاڦيو ويو.

چاڪاڻ جو جيئن تہ اولهہ پاڪستان جي اسيمبليءَ متفق راءِ سان ون يونٽ کي ٽوڙڻ جو ٺهراءُ بحال ڪري ورتو هو. انهيءَ ڪري ايوبي مارشل لا هڪ پاسي اسيمبلين کي ٽوڙي ون يونٽ کي بحال ڪري ورتو تہ ٻي پاسي بلوچستان تي حملو ڪري نوروز ۽ سندس پٽن کي ڦاهيون ڏياريائي ماري ڇڏيو. نہ رڳو اهو پر هن ٺي مارشل لا ۾ سنڌي فائينل جو امتحان مڪمل طور تي ختم ڪيو جيڪو اڄ تائين بحال ٿي نہ سگهيو آهي.

هن سلسلي ۾ هيءَ ڳالهہ دلچسپيءَ کان خالي ڪانہ آهي تہ حيدرآباد جي هڪ اسڪول ۾ جنرل ٽڪا خان (جيڪو هن وقت پيپلز پارٽي جو مرڪزي سيڪريٽري جنرل آهي.) جو پٽ پڙهندو هو جيڪو سنڌيءَ جي پيپر ۾ فيل ٿي پيو. ان وقت جنرل ٽڪا خان حيدرآباد جو ڊي.ايم.ايل.اي هو، جنهن ڪري جنرل ٽڪا خان حڪم ڪرايو تہ سنڌي ٻولي پڙهائڻ بند ڪئي وڃي. يعني بي انصافيءَ جي حد اها تہ رڳو هڪ جنرل جي پٽ جي هڪڙي پيپر ۾ فيل ٿيڻ ڪري سنڌي عوام کان سندن زبان جو حق کسيو ويو. جنهن ڳالهہ مان اندازو ڪرڻ گهرجي تہ رت پياڪ پنجابي فوج وٽ مظلوم قومن جي ماڻهن جي حيثيت ڪهڙي آهي. يعني موجوده دور جي غلام قومن جهڙي ٻہ نہ. نتيجي ۾ سنڌ جي اسڪولن ڪاليجن ۽ يونيورسٽين ۾ شاگردن، استادن، اديبن، شاعرن ۽ دانشورن وڏي پئماني تي مظاهرا ۽ هڙتالون ڪرايون. جنهن کان پوءِ جيتوڻيڪ سنڌي فائينل تہ بحال ڪانہ ٿي پر سنڌي زبان ڳالهائيندڙن لاءِ ثانوي تعليم تائين سنڌيءَ ۾ پيپرن ڏيڻ جي اجازت ڏني وئي.

اهڙي طرح ١٩٥٨ع کان ١٩٥٢ع تائين ملڪ کي پنجابي

پرماري مفادن جي بچاءَ ۾ بڻاڪنهن دستور جي فوجي مارشل لا جي ڏنڊي هيٺ هلايو ويو ۽ ان کان پوءِ ١٩٦٢ع ۾ بنيادي جمهوريت جو غير جمهوري دستور ڏنو ويو، جيڪو ١٩٦٩ع تائين مسلسل ملڪ جي مٿان مسلط رهيو. جيڪو پڻ سئو سيڪڙو پنجابي پرماري مفادن جي بالادستيءَ کي مضبوط ڪرڻ لاءِ نافذ ٿيل هو. پٺ سنڌي، بلوچ، بنگالي ۽ پختون عوام جي ون يونٽ جي خلاف ڏکيي جدوجهد کان پوءِ ايوبي مارشل لا جي جاءِ يحيٰ خان جي مارشل لا اچي ورتي جنهن پڻ پنجابي پرماري مفادن جي بالادستيءَ کي جيئن جو تيئن قائم ۽ سگهارو ڪيو. رڳو ايترو سو ٿيو جو عوامي دٻاءَ هيٺ ون يونٽ کي ٽوڙيو ويو. سوبه انهيءَ ڪري جو چونڊن کان پوءِ جيڪڏهن نمائنده حڪومت اچي ون يونٽ کي ٽوڙي ها ته شايد بنگالي عوام جي اڪثريت ۾ هجڻ جي ڪري ۽ مظلوم قومن جي عوام جو انهن سان شامل ٿي وڃڻ جي ڪري اقتدار تي بنگالي قابض ٿي وڃن ها ۽ اهڙيءَ طرح ون يونٽ جي دوران مظلوم قومن جا جيڪي جمهوري حق غضب ڪيا ويا هئا سي پنهنجي حساب ڪتاب سميت واپس ورتا وڃن ها. انهيءَ ڪري فوجي حڪومت جي هٿان ون يونٽ کي ٽوڙي ۽ رڳو صوبن جي انتظاميه مشينريءَ کي الڳ الڳ رکيو ويو پر پنجابي پرماري مفادن جي بالادستي جيڪا ون يونٽ جي دور ۾ جيئن هئي انهيءَ کي ائين ئي محفوظ رکيو ويو ۽ انهيءَ ۾ ڪابه نئين تبديلي ڪانه آندي وئي.

ii

★ ١٩٧١ع ۾ پهريون ڀيرو حقيقي جمهوري بنيادن

تي چونڊون ٿيون جنهن تحت اوڀر پاڪستان ۾ عوامي ليگ شيخ مجيب جي اڳواڻيءَ ۾ نوانوي سيڪڙو (٩٩%) اڪثريت سان چونڊون کٽي آئي، جتي اولهه پاڪستان مان سنڌ ۽ پنجاب ۾ پي-پي اڪثريت ۾ کٽي آئي ۽ سرحد ۽ بلوچستان ۾ نعپ ۽ جمعيت علماءَ اسلام اڪثريت ۾ کٽي آيون. جيئن ته ملڪي بنياد تي مجموعي طرح

واضع اڪثريت سان عوامي ليگ ئي چونڊون کٽي آئي هئي، انهيءَ ڪري جمهوري اصول پٽاندڙ اقتدار جون واڳون عوامي ليگ جي حوالي ڪرڻ گهرجن ها، جنهن جي عوامي ليگ دعويدار به هئي پر جيئن ته اهڙيءَ طرح انهيءَ مان پنجابي پرماري مفادن کي قانوني ۽ آئيني خطرو هو، تنهن ڪري فوج ۽ مغربي پاڪستان جي رجعت پرست ۽ پنجاب پرست سياستدانن جي طرفان شيخ مجيب الرحمان تي مسلسل دٻاءُ رکيو ويو ته اهو عوامي ليگ جي طرفان عوام کي ڏنل ڇهه نڪاتي پروگرام تان هٽ ڪٽي وڃي.

هن طرح پنجابي فوج جو خيال هو ته مجيب کي انفرادي طور بليڪ ميل ڪري عوامي ليگ جي طرفان عوام کي ڏنل ڇهه نڪاتي پروگرام تان هٽ ڪٽائجي ۽ پوءِ بنگال مان ئي پرو گرام سان غداري ڪرڻ ڪري مجيب جي خلاف آواز اٿارائي کيس فوجي بيساکين تي بيهاري [جيئن پٺي سان ڪيو ويو] ڪجهه وقت لاءِ اقتدار ۾ آڻجي ۽ پوءِ لت هڻي کيس اقتدار کان الڳ ڪيو وڃي. اهڙي طرح مجيب بنگالي عوام وٽ ڏٺو به ٿيندو ته غدار به سمجهيو ويندو. جنهن جي نتيجي ۾ بنگالي عوام مان مجيب ۽ عوامي ليگ جي اڻ ڏوٻجي ويندي ۽ بنگالي عوام انتشار مايوسي ۽ انارڪيءَ جو شڪار ٿي ويندو. جنهن ڪري فوج کي وري به ڪجهه وقت لاءِ سڌو سنئون اقتدار تي قبضو ڪرڻ جو موقعو ملي ويندو.

هن سموريءَ چال توڙي مڪاريءَ کي مجيب ۽ سندس ساٿين ڇاتو ٿي تنهن ڪري سندن چوڻ هو ته عوام کين حڪومت ڪرڻ جو حق ڏئي ڇڏيو آهي ۽ عوام جي انهيءَ حق سان سودي بازيءَ جو مطلب عوام سان غداريءَ جي برابر آهي جيڪو شيوو ۽ ڪردار فوج جو ته ٿي سگهي ٿو پر هڪ عوامي اڳواڻ لاءِ ناممڪن آهي. ڇاڪاڻ جو عوام کيس وڏي اڪثريت سان حڪومت ڪرڻ جو حق ڏنو آهي. انهيءَ ڪري فوج کي حق نه ٿو پهچي ته اها سودي بازيءَ لاءِ زور پري. پهرين ته حڪومت جون واڳون عوامي ليگ جي حوالي ڪيون وڃن. انهيءَ کان پوءِ جيڪڏهن

ڪي ڳالهيون آهن ته ته اهي سياسي اڳواڻن سان ٽي ڳالهيون ٿيون پر فوج اهو فيصلو نٿي ڪري سگهي.

هڪ پاسي اهي هيرا ڦيريون ٿي رهيون هيون ته ٻئي پاسي فوج اهو فيصلو ڪري ڇڏيو هو ته اقتدار جون واڳون عوامي ليگ کي ناهن ڏيڻيون، جنهن ڪري پنجابي فوج ٻئي صاحب کي استعمال ڪرڻ شروع ڪيو ۽ جڏهن يحييٰ خان ڍاڪا ۾ قومي اسيمبليءَ جي اجلاس جي تاريخ مقرر ڪئي تڏهن ڀٽي صاحب پنهنجيءَ پارٽي جي طرفان انهيءَ اجلاس ۾ شريڪ ٿيڻ کان انڪار ڪيو ۽ اعلان ڪيو ته جيڪو پارٽيءَ جو ميمبر ڍاڪا جي اسيمبليءَ جي اجلاس ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ ويندو اهو هڪ طرفي ٽڪيٽ وٺي وڃي، چاڪاڻ جو موٽ تي سندس ٽنگون ڀڃيون وينديون. ڀٽو ان وقت پنجابي فوج ۽ آمريڪي سامراج جي دلال جو ڪردار ادا ڪري هڪ پاسي انهن جي اشارن تي نچي رهيو هو ته ٻي طرف پاڪستان جا پنجاب پرست مها رجعت پرست هئا، شيخ مجيب ۽ عوامي ليگ جي سخت مخالفت ڪري رهيا هئا ۽ کيس ڪافر، غدار ۽ هندن جو ايجنٽ قرار ڏئي رهيا هئا ته پاڪستاني سوشل شاونسٽ پڻ رجعت پرستن وانگر ڍاڍيءَ نڪ جي پڪائي سان راڳ ڳائي رهيا هئا ته شيخ مجيب آمريڪا جو ايجنٽ آهي. لينن چيو آهي ته ظالم ۽ حاڪم قومن جا سوشلسٽ مظلوم قومن جي جدوجهد جي مخالفت ڪري حاڪم قوم جي رت پياڪ سامراجي مقاصدن جي حمايت ڪندا آهن ”تنهن ڪري اهڙن سوشلسٽن جو اهو سوشلسٽ نه پر سامراجي ڪردار هوندو آهي“

iii

هڪ طرف شيخ مجيب سان فوج ۽ ڀٽي جي طرفان ناليماتر ڳالهيون هلي رهيون ته ٻي طرف اولهه پاڪستان مان اوڀر پاڪستان ۾ وڏي پيماني تي پنجابي فوج ۽ هٿيارن کي منتقل ڪرڻ جو سلسلو به جاري هو. پنجابي حڪمران طبقي جي طرفان جڏهن بنگالي عوام تي فوجي حملي جو بندوبست ٿي ويو تڏهن ڳالهين

ڪري هڪدم ختم ڪري جنرل ٽڪا خان جي اڳواڻيءَ ۾ بنگالي عوام تي خونخوار حملو ڪيو. جنهن حملي جي ذريعي سڀ کان پهرين ڍاڪا يونيورسٽيءَ تي ٽئنڪن ۽ هوائي جهازن جي مدد سان بمباري ڪئي وئي. جنهن ڪري اٽڪل اڍائي هزار کن پروفيسر، ڊاڪٽر ۽ دانشور پهرين ڏينهن ئي مارجي ويا. انهيءَ کان سواءِ اندازن ڏهه هزار کن شاگرد به مارجي ويا. بلڪ ڍاڪا ۽ ٻين شهرن ۾ پنجابي فوج بنگالين جي گهرن ۾ گهڙي بيشمار ٻارن، ٻڍن جوانن ۽ عورتن کي ماري هڪ قسم جي زبردست دهشت پيدا ڪئي. ايتري قدر جو مسلمان بنگالي عورتن جي شرمگاهن ۾ شراب جون بوتلون وجهي ڪنداقن سان ٺوڪي ڪين ماريو ويو ۽ معصوم ٻارن کي پيٽ ۾ سنگينون ٽنبي قتل ڪيو ويو. هن حملي ۾ اٽڪل ٽيهه لک مسلمان بنگالي عوام کي ماريو ويو ۽ چار لک مسلمان ڇوڪرين کي پنجابي فوجين اسلام جي نالي ۾ الله اڪبر جا نعرا هڻي حاملا ڪيو، جن سان آزاديءَ کان پوءِ مجيب جي هڪ اعلان موجب بنگالي نوجوان قوم پرستن شاديون ڪري ڇڏيون.

”هيءَ آرمي ايڪشن آهستي آهستي انساني تاريخ جو هڪ تمام وڏو قتل عام بڻجي ويو. جيڪو نون مهينن کان پوءِ دنيا جي فوجي تاريخ جي هڪ تمام وڏي شڪست فاش ۾ ظاهر ٿيو اسان جا اهي جرنيل جن جي دعوا ۽ اعلان سان هن قتل عام جو آغاز ڪيو هو ته ”اسان بنگالين جي نسلن کي ئي بدلي ڇڏينداسين“

نوي هزار جنگي قيدي ۽ پنهنجا هٿيار هندستان جي حوالي ڪري سڪتا هڻ ملينڊي رهجي ويا (حنيف رامي پنجاب جو مقدمو ص ٩٢)

★ مطلب ته پنجابي فوج دنيا جو وڏي ۾ وڏو قتلام ڪيو آهي ۽ دنيا جي وڏي ۾ وڏي شڪست به کاڌي آهي. ٻي مهاڀاري لڙائيءَ ۾ دنيا جا سمورا وڏا ملڪ شامل هئا. جيڪا پنج، ڇهه، سال مسلسل هلندي رهي. جنهن ۾ ايٽم بم به استعمال ٿيا هئا. تڏهن به اهي لک ماڻهو موت جو شڪار ٿيا هئا ۽ جيستائين

هن دنيا ۾ انسان موجود آهن تيستائين هٽلر ۽ انهيءَ جـي ساٿين تي ڦٽڪار وسندي رهندي. پر هيءَ تـه هڪ ننڍڙي ستن ڪـروڙ ماڻهن جي ملڪ جا رڳو نون مهينن جي اندر ٽيهه لک ماڻهوموت جي منهن ۾ ڏئي آيا آهن. جيڪا ڳالهه ظاهر ٿي ڪري ته پنجابي فوج هڪڙو اهڙو غير ذميوار ۽ انساني احساس کان ڪورو وحشي درندن جو اجتماع آهي جنهن کي مهلڪ هٿيارن سان مسلح ڪرڻ انسان ذات جي توهين ۽ نياڳ آهي. انهيءَ ڪري سموري دنياجي ماڻهن، قومن ۽ ملڪن کي انهيءَ ڏانهن توجهه ڏيڻ گهرجي ۽ هن غيرذميوار ۽ انساني احساس کان وانجهيل فوج کي انـسان دشمن مهلڪ هٿيارن کان وانجهي رکڻ جي هرممڪـن ڪوشش ڪـرڻ گهرجي ته جيئن هن غيرذميوار وحشي درندن جي اجتماع کيانسان دشمن هٿيارن کان آهو رکي سگهجي نه ته هن انسان دشمن فوجي درندن کي خدا نه خواسته ڪو اهڙو خطرناڪ هٿيار يعني ائٽم بم وغيره هٿ اچي ويو ته هي درندا انسان ذات کـي تباهه ۽ بـربـاد ڪندي دير نـه ڪندا، جنهـن لاءِ ملڪـي ۽ غيـر ملڪي انسان دوست ۽ امن پسند قوتن جو فرض آهي ته اهي پنجابي فـوج کي غير هٿيار بند ڪرڻ لاءِ هرڪا ممڪن ڪوشش ڪن.

iV

نيٺ نون مهينن جي رتو ڇاڻ کان پوءِ هندستان۽ سوويت يونين جي مدد سان بنگالي عوام کي آزادي حاصل ٿي ۽ نوي هزار پنجابي فوجي هندستان وٽ قيد ٿي ويا. بنگالي عـوام کـي پنجابي فوج جي خلاف ايتري قدر ته نفرت ۽ اشتعال هو جو اهي ٽڏي تـي پنجابي فوجين کي ختم ڪرڻ لاءِ تيار ٿي ويا پر هندستان جي فوج وچ ۾ پئي. ڪين بچائي ورتو، هندستاني فوج کي اڄ به اهي پنجابي فوجي گاريون ڏيندا آهن، جن کي هندستاني فوج بنگالين جي موت جي چنبي کان بچائي ورتو هو. تڏهن به پاڪستانيسوشلشاؤنسٽ چوندا آهن ته مجيب آمريڪا جو ايجنٽ هو، جڏهن تـه مجيب ۽ بنگالي عوام جي حمايت توڙيمدد سوويت يونين ۽ هندستان ڪئي.

آمريڪا تہ پاڪستاني فوج جي مدد لاءِ پنهنجو ستون آرماڙ بيڙو موڪليو هو. جيڪو هندستان جي جنگ ۾ ٽپي پوڻ جي ڪري پوئتي بيهي رهيو. جو آمريڪا کي هندستان سان سڌي جنگ ڪرڻي ڪانہ هئي نہ تہ آمريڪا بنگالي عوام کي ڪچلڻ لاءِ پنجابي فوج جي مدد لاءِ آرماڙ ستون روانو ڪري ڇڏيو هو.

هڪ پاسي پنجابي فوج بنگالي عوام جي ايڏي وڏي پيماني تي قتل عام ڪري رهي هئي تہ ٻئي پاسي مغربي پاڪستان ۾ مظلوم قومن جي سيني قوم پرستن ۽ ترقي پسند سياستدانن، سياسي ڪارڪنن اديبن، شاعرن ۽ دانشورن کي جيلن ۾ بند ڪيو ويو هو، جن ۾، **ولي خان، عطاءالله مينگل، جي. ايم. سيد، شيخ اياز، رشيد ڀٽي** ۽ ٻين ڪيترن ئي ماڻهن کي جيل جي ڪال ڪوٺڙين ۾ بند ڪيو ويو تہ ٻي طرف نامنهاد ترقي پسند پنجابي دانشور ٽي وي ۽ ريڊيو تي غالب ۽ اقبال جون ورسيون ملهائي، واڇن مان انهن جي رس ڳاڙي وڏا وڏا ٽهڪ ڏئي رهيا هئا، بقول شيخ اياز جي تہ "رات ريڊيو تي "غالب کي دربارعام، پروگرام پڌي رهيا هئاسين فيض. (فيض احمد فيض) جي صدارت ۾ ڪيترائي شاعر ۽ اديب "غالب" تي ۽ هن جي انهن سان رغبت تي شعر ۽ مضمون پڙهي رهيا هئا. هنن لاءِ انهن جي دعوت بہ ڪئي وئي هئي. جنهن ۾ پاڪستان جا قسمين قسمين انب آندا ويا هئا. جنهن وقت هو انب چوسي رهيا هئا. ان وقت اوڀر پاڪستان جا لکين ماڻهو، ڳڀرو، ٻار، ٻيا ۽ زالون سرحد ٽپي هندستان وڃي رهيا هئا، ۽ لکين ماڻهو پنهنجا ماڳ مڪان ڇڏي هيت، هُت ڀٽڪي رهيا هئا مون ان وقت ٿڌو ساهہ ڀري سوچيو هو تہ شاعر بہ ذلت جي تري ۾ ائين ئي ڪري سگهن ٿا جيئن ٻيا ماڻهو".

[شيخ اياز جيل جي ڊائري، ڪپرٿو ڪن ڪري ص. ص ٣٣ - ٣٤، مارچ ١٩٧٥ع]

رڳو ايترو ئي نہ پر فيض احمد "فيض" جهڙي نامنهاد ترقي پسند شاعر هڪ پريس ڪانفرنس گهرائي سوويت يونين وارن

ڪي ڏنڪي ڏني ته "جيڪڏهن هن بنگالي عوام جي آزاديءَ لاءِ مدد جاري رکي ته هو لينن ايوارڊ واپس ڪندو." اها فيض احمد "فيض" جي رت پياڪ پنجابي فوج جي اخلاقي مدد هئي، اها پڻ ڳالهه آهي ته سوويت يونين جي حڪومت سندس انهيءَ شاؤنسٽ ذهنيت پريل ڌمڪيءَ جو ڪو جواب ڪونه ڏنو ۽ بنگالي عوام جي آزادي حاصل ڪرڻ تائين مسلسل مدد جاري رکي.

☆ ذام ذهاد ڪميونسٽ پارٽي آف پاڪستان جي ميمبرن مان ڏني وڏي سنڌي مظلوم قوم جي فرد هئڻ جي حيثيت ۾ جام ساقيءَ هڪ بيان ڪڍيو جنهن ۾ بنگالي عوام جي آزاديءَ جي جدوجهد جي ته حمايت ڪيل ڪانه هئي پر پنجابي فوج جيڪو قتل عام ڪري رهي هئي انهيءَ جي مذمت ڪيل هئي ان ڪان وڌيڪ ته سنڌ جي جاگيردار بورزوا طبقي سان واسطو رکندڙ مائي حميده کهڙو احتجاج ڪندي، برطانيه جي اخبارن ۾ پنجابي فوج جي قتل عام جي مذمت به ڪئي هئي ته بنگالين جي آزاديءَ جي حمايت به ڪئي آهي.

ٻئي پاسي ان وقت جي پنجابي فوج جي خاص لاڏلي ۽ پنجابي ترقي پسند دانشورن جي سوشلسٽ ليڊر ذوالفقار علي ڀٽي، ٽڪا خان جي سربراهيءَ ۾ پنجابي فوج جي طرفان بنگالي عوام تي خوني حملي ڪرڻ ڪانپوءِ يحييٰ خان سان گڏ ڍاڪا کان ڪراچي جي هوائي اڏي تي لهڻ کان پوءِ اخباري بيان جاري ڪيو ته "خدا جو شڪر آهي جو پاڪستاني فوج پاڪستان کي بچائي ورتو آهي" جيڪو پاڪستان رڳو نون مهينن کانپوءِ به ٽڪر ٿي ويو، جنهن کي نه ڀٽي جو ۽ نه پنجابين جو خدا بچائي سگهيو.

هوڏانهن بنگالي عوام قتل ٿيندو رهيو ۽ رت ۾ وهنجندو رهيو ۽ هيڏانهن يحييٰ ۽ فوجي حڪومت ڀٽي کي پنهنجو نائب وزيراعظم ڦاڪي چڏيو. بنگالي عوام جو اهو قتل عام فوجي آپريشن جي چانور ۾ ڦاڪيل نائب وزيراعظم جي قيادت ۾ مسلسل نئو (٩) مهينا جاري رهيو ۽ پنجابي ماڻهو پاڪستاني ريڊيو، ٽي-وي ۽ اخباري

ذرايع ابلاغ جي ڪوڙيءَ پروپئگنڊا تي ڪڳيون هڻندا رهيا. ٻئي طرف مغربي پاڪستان ۾ لاهور هاءِ ڪورٽ ۾ شيخ مجيب تي غداريءَ جو ڪيس هلندو رهيو. جنهن تحت شيخ مجيب کي ڦاسي ملڻي هئي. پر ايتري ۾ بنگلاديش آزاد ٿي ويو ۽ نوي هزار پنجابي فوج هندستان وٽ سو کهي ٿي وئي. جنهن لاءِ پنجابي فوجي حڪمران ٽولي وٽ ان کان سواءِ ٻيو ڪوبہ چارو ڪونہ رهيو تہ اهي شيخ مجيب کي آزاد ڪري ڇڏين ۽ اهڙيءَ ريت شيخ مجيب آزاد ٿي بنگلاديش جي گاديءَ جي هنڌ ڍاڪا ۾ وڃي لٿو جتي لکن جي تعداد ۾ بنگالي عوام سندس آجيان ڪئي.

V

★ ۱۷ ڊسمبر ۱۹۷۱ع تي جيئن پنجابي فوج هندستاني فوج جي پيرن ۾ هٿيار ڦٽا ڪيا. تيئن ۲۰ ڊسمبر تي اقوام متحده مان پٺي کي گهرائي اقتدار جي گديءَ تي ويهاريو ويو. جيتوڻيڪ اهڙي نموني شيخ مجيب کي بہ اقتدار جون واڳون حوالي ٿي پٺي سگهيون. جيڪو ان جو حق بہ هو. پر ڪيس اقتدار جون واڳون رڳو ان ڪري نہ ڏنيون ويون جو اهڙيءَ طرح پنجابي پرماري مفادن جي بالادستي رهي نٿي سگهي.

پٺي جي اقتدار جي واڳن وٺڻ کان پوءِ بہ ۱۹۷۱ع کان ۱۹۷۳ع تائين مسلسل ۳ سال مارشل لا جاري رهي. ۱۹۷۳ع جو آئين انهيءَ شرط سان پاس ڪيو ويو تہ ڏهن سالن جي اندر صوبن کي مڪمل خوداختياري ڏني ويندي. ملڪ کي جمهوريت هيٺ هلايو ويندو ۽ مارشل لا نہ لڳندي، پنجاب، سنڌ ۽ مرڪز ۾ پ-پ جي حڪومت هلندي، بلوچستان ۾ نعپ جي حڪومت هوندي، ۽ سرحد ۾ نعپ ۽ جميعت علماءَ اسلام جي گڏيل حڪومت هوندي، پر ٽيو ڇا جو نعپ ۽ جميعت علماءَ اسلام کان آئين تي صحيحون ڪرايون ويون تيئن "ڪم، لٿو ڊڪڻ وسريو." فوجي حملو ڪري بلوچن جي حڪومت کي ڊاٿو ويو، جنهن جي احتجاج ۾ سرحد جي حڪومت بہ استعيفيٰ ڏئي ڇڏي.

☆ جيتوڻيڪ ملڪ جي ٻه اڌ ٿي وڃڻ کان پوءِ باقي بچيل اڌ اسيمبليءَ کي آئين سازيءَ جو ڪوبه حق ڪونه هو. ڇاڪاڻ جو اها اسيمبلي گڏيل ملڪ لاءِ چونڊيل هئي. حقيقي جمهوريت جي تقاضا اها هئي ته ملڪ جي اڌو اڌ ٽٽڻ کان پوءِ نئين سر چونڊون ڪرايون وڃن ها ۽ انهيءَ نئين اسيمبلي کي آئين سازيءَ جو حق ڏنو وڃي ها. پر جيئن ته پنڌو فوج ۽ آمريڪا جو خاص ماڻهو هو، انهيءَ ڪري انهيءَ کي اقتدار تي وهاري آئين ٺهرايو ويو. جنهن آئين ۾ قومن جي وجود کان انڪار جي بنياد تي ملڪ جي سڀني ماڻهن کي هر صوبي ۾ اچڻ وڃڻ رهائش اختيار ڪرڻ ۽ روزگار ڪرڻ جو حق ڏنو ويو نتيجي ۾ سنڌ ۾ اڳئي جيڪا لوڌ اچي رهي هئي انهيءَ کي آئيني تحفظ ملي ويو جنهن ڪري اها لوڌ جيئن پوءِ تيئن وڌيڪ اچڻ لڳي ۽ سنڌي قوم جي اقليت ۾ ٽيڻ جا دروازا کلي ويا. هن ملڪ ۾ آئين کان مسلسل انحراف به رکيو ان ڪري ڪيو ويو آهي جو دستور جي غير موجودگيءَ هيٺ صوبن ۽ مرڪز ۾ دولت ۽ اقتدار جي قانوني ورهاست ڪرڻي ڪانه آهي. ڇاڪاڻ جو پنجابي پرماري مفادن جي بالادستي رکيو دستور توڙي قانون جي غير موجودگيءَ ۾ ٽيڪي آهي، ان ڪري پنجابي حڪمران طبقي پنهنجن طبقاتي مفادن توڙي قومي بالادستيءَ لاءِ اهو ئي بهتر سمجهيو آهي ته دولت ۽ اقتدار جي حقيقي برابريءَ جي بنيادن تي ورهاست ڪڏهن به ڪرڻي ڪانه آهي. اهو ئي سبب آهي جو پنجابي حڪمران طبقي دستور جي اهميت کان انڪار ڪري سامراجي لاڳاپن هيٺ ملڪ کي سامراجي دفاعي ۽ اقتصادي معاهدن ۾ ڦاسائي ڇڏيو آهي. ته جيئن وقت به وقت عوام کي خاص ڪري مظلوم قومن جي عوام کي سامراجي دفاعي معاهدن جي مدد سان ڪچلي سگهجي.

ضميمو

أ

ايوبي مارشل لا جي دؤر ۾ پنجاب پنهنجي حصي جي پاڻيءَ کي يعني ٽن دريائن، هر هڪ، ستلج، بياس ۽ راوي جي پاڻيءَ کي هندستان وٽ هڪ سئو ڪروڙ رپين ۾ وڪڻي ڇڏيو هو ۽ انهن پئسن جي خرچ سان سنڌو درياءَ مان چشمو، جهلم، رابطه نهر ڪڍي وئي ته جيئن انهن ٽنهي دريائن جي پاڻيءَ جي پوراڻيءَ لاءِ سنڌو درياءَ مان سنڌ جي حصي جو پاڻي پنجاب جي زمينن لاءِ حاصل ڪيو وڃي. جڏهن ته اهو سنڌ طاس معاهدو هو جو ان وقت جي پاڪستاني حڪومت ۽ هندستان جي حڪومت جي وچ ۾ طئه ٿيو هو. جنهن ۾ سنڌ جي ماڻهن جي ڪابه راءِ شامل ڪانه هئي چاڪاڻ جو ون يونٽ هجڻ ڪري سنڌي ماڻهن جي ڪابه حيثيت ڪانه هئي. انهيءَ ڪري سنڌن حصي جي پاڻي ڪڻڻ لاءِ ڪانئن پڇا ڳاڇا ڪرڻ جي ضرورت به ڪانه هئي، بلڪ اهو معاهدو سنڌي ماڻهن کي مستقل طور غلام ڪرڻ لاءِ ڏيو ڪيو ويو هو. جنهن تحت پنجاب جا ٽئي درياءَ هندستان وٽ وڪڻي سنڌ جي پاڻيءَ تي زوريءَ قبضو ڪرڻو هو. سنڌو درياءَ مان چشمه جهلم؛ رابطه نهر نڪرڻ ڪان پوءِ اڄ سوڌو انهيءَ نهر جي ذريعي سنڌ جي حصي جو پاڻي پنجاب جي انهن زمينن تي پهچايو پيو وڃي، جن زمينن جو پاڻي هندستان کي ڏوڪڙن تي وڪڻي ڏنو ويو آهي.

رڳو انهيءَ تي بس ڪانه ٿيل آهي پر تربيلا ۽ منگلا ڊئمن ڪانسواءِ هاڻ ڪالا باغ ڊئم به انهنءَ نيت سان جوڙجي رهيو آهي ته جيئن سنڌو درياءَ جي پاڻيءَ تي مڪمل قبضو ڪيو وڃي. پنجابي حڪمران طبقو اسلام ۽ پاڪستان جي نالي ۾ سنڌ کي غلام رکڻ لاءِ بيابان ۾ تبديل ڪرڻ جي نيت سان پنجاب جو محتاج ڪري ڇڏيو آهي. ورنه هندستان کي پاڻي وڪڻي ڏيڻ جي ڪا ضروت ڪانه هئي ۽ سنڌ کي تباهه و برباد ڪرڻ جي ضرورت ڪانه هئي. اصل ۾ سنڌ ۽ سنڌين جي خلاف پنجابين جي هي هڪ سوچيل

سمجهيل سازش آهي. جنهن تحت پنجابي حڪومت جنهن وقت چاهيندي آهي. سنڌ جو پاڻي بند ڪندي آهي ۽ اهڙي طرح سنڌ حڪومت کي جهڪائڻ لاءِ انهيءَ وقت بہ استعمال ڪندي رهندي آهي پر جڏهن پنجاب پڌر لڳندو آهي تڏهن سنڌ ڏانهن پاڻيءَ کي ڌوليو ويندو آهي.

پنجابي حڪومت چشمہ جهلم رابطہ نهر جي ذريعي سنڌ جي حصي جو پاڻي پنجاب جي زمينن جي حوالي ڪري سنڌي عوام لاءِ ثابت ڪندي آهي تہ اهي پنجاب جا آهن ۽ غلامن جي ڪابہ حيثيت ڪانہ هوندي آهي ڇاڪاڻ جو غلام ۽ غلامن جي ملڪيت آقائن ۽ مالڪن جي ملڪيت هوندا آهن. جيتوڻيڪ چشمہ جهلم رابطہ نهر جي ذريعي سنڌ جي حصي جو پاڻي پنجاب جي لاءِ زمينن استعمال ڪرڻ ۱۹۸۵ع جي ڏهراءَ جي ڪلي طرح ڀڃڪڙي آهي پر جيئن تہ ڏهرائن جي اهميت پڻ آزاد قومن يا مالڪن جي وچ ۾ هوندي آهي ان ڪري جنهن صورت ۾ سنڌين کي پنجابين جو غلام سمجهيو وڃي ٿو تہ پوءِ هڪ غلام قوم جي حاڪم قوم وٽ حيثيت ئي ڪهڙي ٿي سگهي ٿي.

ii

۱۹۸۵ع ۾ جڏهن پنجابي حڪومت سنڌ جو پاڻي بند ڪيو تہ سنڌ ۾ قيامت برپا ٿي وئي. سنڌ جون سر سبز پوکون سڪي ڏوٿ ٿي ويون ۽ سنڌ جي پورهيت هارين جو پورهيو ائين برباد ٿي ويو جڻ سندن اوهي واهي ڪونہ هو. سنڌ مان چونڊجي ويل سنڌي ميمبر پنجابي حڪمرانن جي اڳيان وات ۾ مڱ وجهي ويهي رهيا. رهندو ڪي تہ نڪ جي پڪائيءَ سان بيان ڏئي رهيا هئا تہ جيئن تہ هن سال برف ڪانہ رجي آهي. ان ڪري سنڌ کي پاڻي ملي ڪونہ ٿو سگهي. جڏهن تہ پنجاب مان چونڊجي آيل ميمبرن ڪلم ڪلا ڌمڪيون ٿي ڏنيون تہ اهي سنڌ کي ڪنهن بہ صورت ۾ پاڻي ڏيڻ لاءِ تيار ڪونہ آهن. پنجابي حڪومت جي طرفان سنڌ جو پاڻي بند ڪري اصل ۾ سنڌي عوام کي ۱۹۸۳ع جي جمهوري جدوجهد ۾ ڀرپور حصي وٺڻ جي سزا ڏني وئي هئي ۽ اهڙي طرح

پنجابي حڪومت جي طرفان سنڌي ماڻهن کي خبردار ڪرڻ لاءِ اهو رڳو ٽيلر ڏيکاريو ويو ته جيڪڏهن سنڌي عوام ٻيهر ڪا اهڙي حرڪت ڪئي ته سنڌ جي ترقي ۽ ماڻهن کي تباهه ۽ برباد ڪرڻ ۾ ڪابه ڪسر ڪانه ڇڏبي. جنهن ڪري سنڌي ماڻهن کي پاڻيءَ جي هڪ ڦڙيءَ لاءِ به ڦٿڪي ساهه ڏيڻو پوندو.

هن معاملي لاءِ جڏهن سنڌي ميمبر پنجابي ميمبرن سان ڳالهه ٻولهه ڪرڻ ويا، تڏهن پنجابي ميمبرن سنڌن اها جٽ ڪئي جيڪا حاڪم ماڻهو محڪومن سان ڪندا آهن، ڇاڪاڻ جو پنجابي ميمبرن پاڻ لاءِ اها گهٽتائي سمجهي ته هڪ غلام قوم جا ماڻهو ڪانئن پاڻيءَ جي حصي گهرڻ جي رڳو جرئت به ڪيئن ڪري رهيا آهن ۽ سنڌي ميمبرن کي اهڙي همٿ ڇو ٿي آهي جو اهي هلي ملهي پنجاب جي اسيمبليءَ جي ميمبرن کان پاڻيءَ جي حصي ڇڪائڻ لاءِ ڳالهائڻ آيا آهن. جڏهن ته هن ڳالهه کان اڳ سنڌي ميمبر نه رڳو چپ چاپ ڏسندا رهندا آهن پر سندن انهيءَ شرمناڪ عمل جي حمايت به ڪندا آهن ته پوءِ هن ڀيري سندن مغز ۾ اهڙي هوا ڪنهن ڀري آهي جو غلام آقائن جي برابري ڪرڻ لڳا آهن.

iii

١٩٨٥ع ۾ پاڻيءَ جي مسئلي تي پنجابي ميمبرن جيڪو موقف اختيار ڪيو انهيءَ مان صاف طور واضح ٿي ويو آهي ته پنجابي ماڻهو سنڌي ماڻهن کي سندن جائز حق ڏيڻ لاءِ ڪڏهن به تيار ڪونه آهن. جيڪي ماڻهون اڃان به پنجابي ماڻهن مان اها اميد رکيو ويٺا آهن ته اهي سڌري ويندا ۽ مظلوم قومن کي مهذب طريقي سان سمورا حق ڏيڻ لاءِ هڪ نه هڪ ڏينهن تيار ٿي ويندا، سي دراصل يا ته احمقن جي دنيا ۾ رهن ٿا يا سنڌي ماڻهن کي پنجابين جو غلام ۽ محتاج ڏسڻ جا عادي ٿي ويا آهن.

اسان انهن ماڻهن کان پڇڻ چاهيون ٿا ته ڪنهن هڪ پنجابي ماڻهوءَ ۾ اها اخلاقي سگهه آهي جو اهو سنڌي ماڻهن جي حقن جي بنا ڪنهن غرض جي حمايت ڪري سگهي. يا منگلا،

تربيلا ۽ ڪالا باغ ڊيمن توڙي چشمه جهلم رابطه نهر جي باري ۾ مخالفت ڪري سگهي ۽ وڏي واڪ چئي ته اهڙي طرح سنڌ کي ريگستان ۾ تبديل نه ڪرڻ گهرجي ڇاڪاڻ جو سنڌي به هنن وانگر ئي هن ملڪ جا رهاڪو آهن ۽ سنڌ به پاڪستان جو ئي حصو آهي جنهن کي تباهه ۽ برباد ڇالاءِ ٿو ڪيو وڃي. ظاهر آهي ته پوءِ گڏيل جدوجهد جو رڳو هڪڙو ئي مطلب ٿي سگهي ٿو ۽ اهو هيءَ ته سنڌي قوم کي عظيم تر پنجاب لاءِ قربان ٿيڻ گهرجي.

☆ جيڪڏهن ڪو سمجهي ٿو ته منگلا، تربيلا ۽ ڪالاباغ يا چشمه جهلم رابطه نهر جي وهڪ رڳو اقتصادي نقصان وارو مسئلو آهي ته اها هڪ وڏي غلط فهمي آهي. ڇاڪاڻ جو پاڻيءَ جو مسئلو زندگيءَ ۽ موت جو مسئلو آهي. جڏهن ته مٿين ڊئمن ۽ نهرن جو واسطو سنڌ جي پاڻيءَ سان آهي ۽ اها صورت پنجاب جي پاڻيءَ کي هندستان کي وڪڻي ڏيڻ جي ڪري پيدا ٿي آهي جنهن جي ڪري اها ١٩٦٥ع عهدنامي جي سراسري پيچڪڙي آهي. انهيءَ کان سواءِ سنڌي ماڻهن کي هڪ حقيقي شڪايت هيءَ به آهي ته سنڌو درياءَ جو اصل پاڻي مختلف ڊئمن ۽ نهرن جي ذريعي پنجاب جي زمينن ۾ پهچايو وڃي ٿو. جڏهن ته سنڌ جي لاءِ سنڌو درياءَ ۾ پنجاب جي زمينن مان نيڪال ٿيل سم وارو پاڻي ڇڏيو وڃي ٿو جيڪو پنجاب ۾ گهٽي پاڻي هئڻ ڪري سم جي صورت ۾ ٽيوب ويلن جي ذريعي نيڪال ٿيندو رهندو آهي. اهو سائو پاڻي جيڪو زمينن کي وڌيڪ سم ۽ ڪلر ۾ ويڙهيندو آهي انهيءَ کي سنڌو درياءَ ۾ ڇڏيو ويندو آهي يعني سنڌ جي زمينن کي اصل درياءَ جي لڙائيل پاڻيءَ کان محروم ڪري آباديءَ کان ڏي وڃايو وڃي ٿو.

هيءَ ڳالهه آءُ پنهنجي طرفان گهڙي ڪونه ٿو لکان پر هڪ حقيقت آهي جيڪا انهن ماڻهن جي واتان ٿيل آهي جيڪي پنهنجين اکين سان اهڙو مشاهدو ڪري آيا آهن.

ابو جبران
١٩٨٧ع

لينن

ابوجبران امن جو سوال

[قومي آزاديءَ جي سوال تي ڪامريڊ لينن جو نقطم نظر]

قومن جي خوداختياري جي حق جي نعري کي بڻ سرمائيداريءَ جـي سامراجي دؤر جي روشنيءَ ۾ ڏسڻ ۽ پرکـڻ گهرجي "اسين موجوده صورتحال جي جيئن جو تيئن رهڻ" (Statusquo) جي اصول جا حامي ناهيون ۽ نہ وري عظيم جنگين کان بـالاتر ۽ بي نياز رهڻ واري تـنگ نظر يعني بورزوا يوٽوپيا ۽ خيال پرستيءَ جـي حق ۾ آهيون. اسان تہ سامراج يعني سرمائيداريءَ جي خلاف انقلابي جدوجهد جا حامي آهيون ۽ سامراج جي معنيٰ ظالم ۽ ڏاڍين قومن جي طرفان ٻين قومن جي مثان پنهنجي ظلم ۽ ڏاڍ کي ٽاڪڻ، انهيءَ کي سگهارو ڪري، انهن کي نو آبادين ۾ ورهائڻ جون ڪوششون آهن. انهيءَ ڪري اسان جي سوال جو اهم ۽ مرڪزي نقطو آهـي تہ ظالم ۽ بالادست قومن جي سوشلسٽن جي انهيءَ ڏانهن رويو يـا طرزعمـل ڪهڙو آهي. جوڻ جو مطلب آهي تہ ڪنهن بہ ظالم ۽ بـالادست قوم [مثلاً: برطانيہ، فرانس، جرمني، جاپان، روس يـا آمريڪا جهڙن گڏيل رياستون وغيره] جو سوشاسٽ جيڪو مظلوم ۽ زيردست قومن جي خود اختياريءَ جـو حق [يعني علحدگيءَ جـي حق] کي نٿو مڃي ۽ انهيءَ جي حمايت نٿو ڪري سوشلسٽ نہ پر شاؤنسٽ آهي رڳو اهائي هڪڙي اهڙي صورتحال آهي جيڪا سامراج جي خلاف پختي مخلصانہ، ثـابت قـدم ۽ با اصول جدوجهد کي اڳتي وڌائي سگهي ٿي ۽ رڳـو اها ئي هڪڙي اهـڙي صورتحال آهـي جيڪا [اسان واري دؤر ۾] قومي سوال جي سلسلي ۾ پورهيت طبقي واري حقيقي وات ونڌائي سگهي ٿـي، ۽ جيڪا تنگ نظر يعني بـورزوا وات کان بنهہ مختلف آهي، رڳوئي رڳـو اها ئي هڪڙي اهڙي صورتحال آهي جنهن کي مڃڻ کان پوءِ قومـي ظلم ۽ ڏاڍ جي هر

مشڪل سان مهاڏو اڙڪائي واري اصول تي پوريءَ ثابت قدميءَ ۽ ديانتداريءَ سان عمل ڪري سگهي ٿو، ۽ رڳو اها ئي هڪڙي اهڙي صورتحال آهي، جيڪا بالادست ۽ زير دست، ظالم ۽ مظلوم قومن جي پورهيت طبقي جي باهمي بي اعتماديءَ کي دور به ڪري سگهي ٿي، ته سوشلسٽ انقلاب جي لاءِ [يعني قومي برابريءَ جي واحد عمل پڙيءَ شڪل لاءِ] متحده ۽ بين الاقوامي جدوجهد کي پيدا به ڪري سگهجي ٿو ۽ هيءَ ڳالهه تنگ نظر پيٽي بورزوا خيال پرستيءَ کان بنهه مختلف ۽ جدا ڳالهه آهي. جنهن جو سرمائيداريءَ جي سهاري هيٺ ننڍين رياستن کي عام طور آزادي حاصل ٿيڻي آهي.

"اسان جي پارٽيءَ جي يعني انهن روسي سماجي جمهوريت پسندن جي، جيڪي مرڪزي ڪميٽيءَ جو ساٿ ڏين ٿا، ٺيڪ اها ئي صورتحال آهي، ۽ اهائي ساڳي صورتحال مارڪس جي به هئي. جنهن پورهيت طبقي کي اها ڄاڻ ڏني ته ! جيڪا قوم ٻين قومن کي ڪچلي ۽ دٻائي ٿي. سا پاڻ به آزاد ٿي نٿي سگهي" ۽ ٺيڪ انهيءَ نقطه نظر هيٺ يعني [نه رڳو آئرلينڊ جي مزدورن لاءِ بلڪ] برطانوي مزدور جي آزاديءَ جي تحريڪ جي مفاد جي نقطه نظر کان پڻ، مارڪس آئرلينڊ جي انگلستان کان علحدگيءَ جو مطالبو ڪيو هو.

جيڪڏهن برطانوي سوشلسٽ آئرلينڊ جي علحدگيءَ کي نه ٿا مڃين ۽ انهيءَ جي حمايت نه ٿا ڪن. جيڪڏهن فرانسيسي، اطالوي نيس جي انهيءَ ساڳي حق جي حمايت نه ٿا ڪن، جيڪڏهن جرمن السزاس لارين جي ڊينش شلزگر ۽ پولينڊ جي، جيڪڏهن روسي- پولينڊ، فنلينڊ ۽ يوڪرين ۽ پولستان يوڪرين جي انهيءَ حق جي طرفداري نٿا ڪن. يا جيڪڏهن سڀني "عظيم" لٽيرين طاقتن جا سوشلسٽ پنهنجن پنهنجن نو آبادين جي انهي حق جي علمبرداري ڪرڻ کان ڪيٻائين ٿا ته انهيءَ جو ڪارڻ اهوئي آهي

۽ سؤ سيڪڙو اهوڏي آهي ته عملي طور تي اهي سامراجي آهن ۽ نه سوشلسٽ آهن. اهو سمجهي ويهڻ ظالم ۽ بالادست قومن جا اهي ماڻهو جيڪي مظلوم ۽ زيردست قومن جي "خوداختياريءَ" جي حق جي حمايت ۽ وڪالت نه ٿاڪن،سي هڪ سوشلسٽ پاليسيءَ کي مڃيندڙ آهن يا انهيءَ جي اختيار ڪرڻ جي اهليت به رکن ٿا ته اها هڪ تمام وڏي مضحڪه خيز ۽ کلڻ هاب ڳالهه آهي.

سوشلسٽن کي گهرجي ته رياڪار ماڻهن کي انهيءَ ڳالهه جو موقعو ئي نه ڏين جو اهي جمهوري عمل جا سبز باغ ڏيکاري پر شڪوه ۽ وڏيون وڏيون ڳالهيون ڪري عوام کي برغلائيندا رهن پر ان جي بدران کين گهرجي ته عوام کي سمجهائين ته ڏار ڏار انقلابن کان سواءِ ۽ خود سندن حڪومت جي خلاف انقلابي ويڙهاند کان سواءِ جمهوري امن امان جو رڳو خواب به ڏسي نٿو سگهجي. بجاءِ انهيءَ جي جو سوشلسٽ بورزوا سياستدان کي قومن جي ماڻهن کي پڌائين ته انهيءَ وقت تائين خود سندن به چوڻڪارو ۽ آزادي جي ڪا اميد ڪانهي جيستائين اهي پين قومن تي ظلم ۽ ڏاڍ ڪرڻ ۾ مدد ڪندا رهندا ۽ جيستائين اهي زيردست قومن جي خود اختياريءَ جي حق يعني آزاد علحدگيءَ جي حق کي مڃڻ ۽ انهيءَ جي حمايت ڪرڻ کان انڪار ڪندا رهندا.

اهائي اصل سمورن ملڪن ۾ امن ۽ قوميتن جي سوالن لاءِ گڏيل سوشلسٽ پاليسي آهي، جيڪا سامراجي پاليسيءَ کان بلڪل مختلف ۽ ابتڙ آهي اهو صحيح آهي ته پاليسي پنهنجن ڪيترن ئي نقطن جي لحاظ کان وطن سان غداريءَ جي سزا جي قانونن سان هم آهنگ نتي ٿئي پر اهو ساڳيو حال "باسيل ٺهراءُ*" جو به آهي جنهن جي پيڇڪڙي ظالم ۽ بالادست قومن جي گهڻو ڪري سمورن سوشلسٽن ننهه شرمناڪ طريقي سان ڪئي آهي.

اسان کي ٻنهين سان ڪنهن هڪ ڳالهه جي چوند

---

* نومبر ١٩١٢ع ۾ ٿي انٽرنيشنل ڪانگريس جو ٺهراءُ جنهن ۾ پهرين عظيم جنگ جي تيارين جي مخالفت ڪيل آهي.

ڪرڻي پوندي يعني يا ته سوشلزم کي قبول ڪرڻو پوندو يا جو نر ۾ هندن برگ جي قانونن اڳيان سر تسليم ڪرڻو پوندو يا ته انقلابي جدوجهد ڪرڻي پوندي يا سامراج جي خوشامد ڪرڻي پوندي. وچ واري واٽ جو ڪوبہ وجود ڪونهي، ڇاڪاڻ ته ”وچ واري واٽ“ جا رياڪار (يا ڪند ذهن) خالق پورهيت طبقي کي اڳ ئي تمام گهڻو ۽ حد کان وڌيڪ نقصان رسائي رهيا آهن.

جولاءِ ۽ آگسٽ ١٩١٥ع ۾ لکيو ويو
جلد ٢١ ص ٢٦٥—٢٦٦
پهريون ڀيرو ١٩٢٤ع ۾ رسالي ”پرولتارسڪايارديوويو تسيا“ شمارو ٥ (٢٨) ۾ دستخط کان سواءِ ڇپيو
[”اقوام مشرق جي تحريڪ آزادي“ جي صفحي ١٤٨ کان ١٥١]